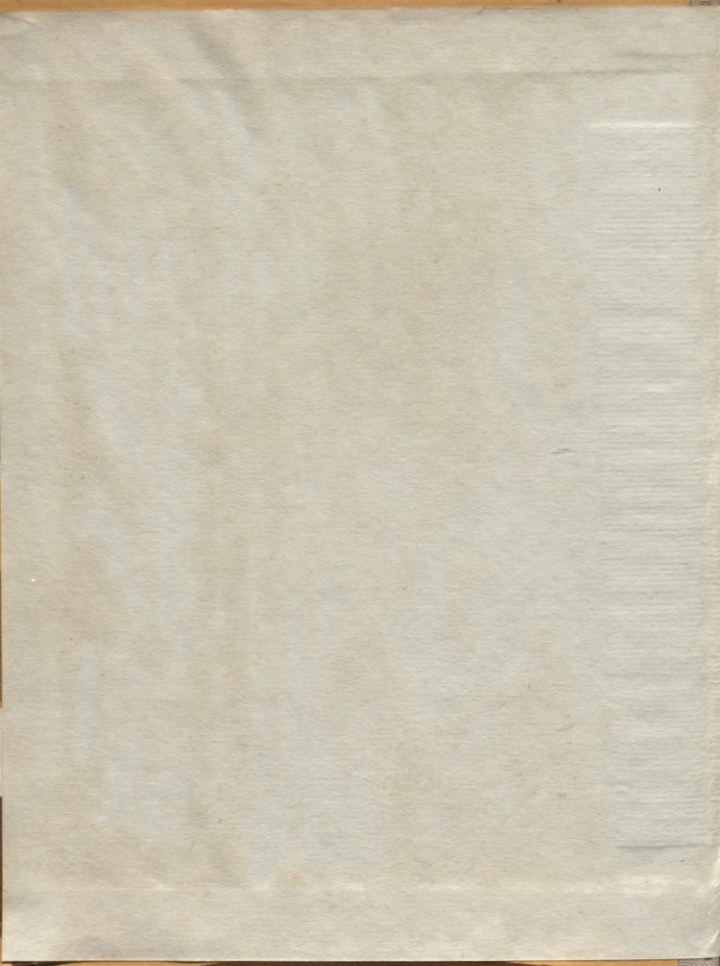

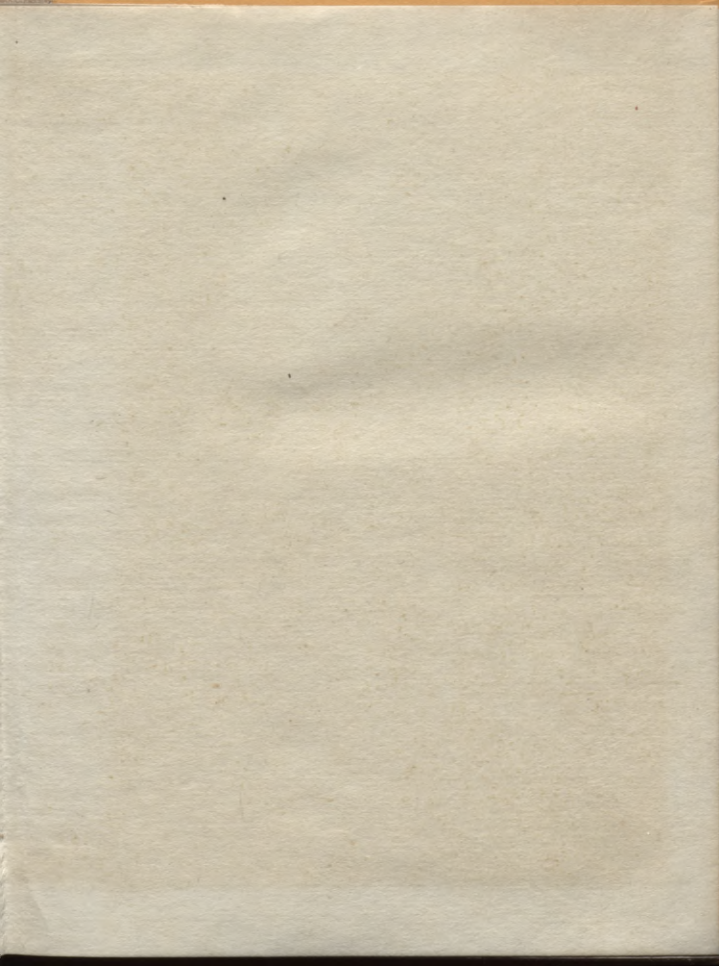
74-2

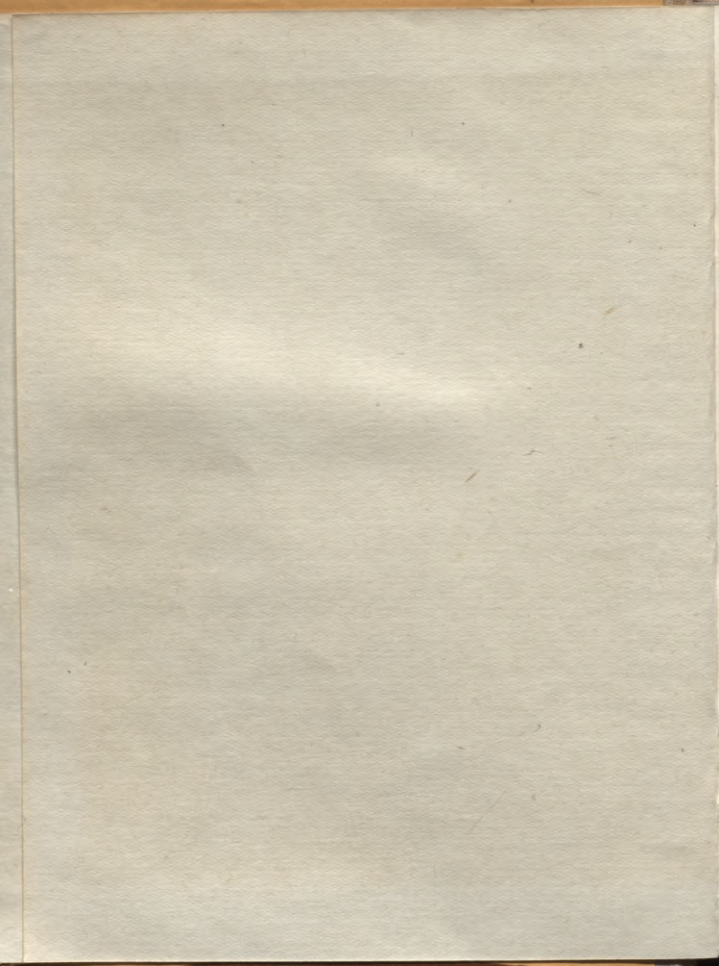
L
116

varaviksne 1974

VARAVIKSNE

1974

VARAVIKSNE
1974

Varaviksne

Varaviksne

SHRI VASAV

1911

74-2
116

AMĒRIKAS ZINĀTĀJ
AKADĒMIJA

L

810.09

05-02-75

080707835

Varavīksne 1974

Literārais mantojums

Izdevniecība «Liesma» Rīga 1974

8L
Va 649

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

~~74-60.004~~

0305071833

Vēstniecība
1974

Latvian Ministry of Culture

Sakārtojais Ilgonis Bērsons
Māksliniece Rasma Zaķe

© «Liesma», 1974

K $\frac{0-7-2-2-541}{M 801(11)-74}$ 251-74

Latvian Ministry of Culture

ASTOTĀ «VARAVĪKSNE»

Almanahs publicē vairāku rakstnieku literāro mantojumu un rakstus par viņiem, sniedz dažus pārskatus.

Trīs rakstnieki ieiet simtgadniekos, bet viņu likteņi ir ļoti atšķirīgi. Līdz šim maz apcerētais, grāmatās neizdotsis Mārtiņš Liepa savu pēdējo stāstu uzrakstīja 1918. gadā, pēc tam nodevās citiem darbiem. Vilis Plūdons, pamatoti ieguvis klasiķa vārdu, dzīves nogalē kā mākslinieks tautas priekšā sevi sakompromitēja. Arī Ata Ķēniņa dzīves gājums ir sarežģīts, bet četrdesmito gadu vidū viņš nonāca līdz padomju rakstniecībai.

Materiāli par Jāni Ziemeļnieku un Elīnu Zālīti sniedz vairākas jaunas lappuses, izgaismo mazāk pētītus novadus, atklāj šo radošo personību iekšējo pasauli.

Kā parasti, arī šis almanaha numurs publicē vairākus nepazīstamus dzejotus. Autori ir Jānis Medenis, kura mantojums būtu apgūstams plašāk, kā arī literatūras kritiķis Fricis Rūmnieks un dramaturgs Voldemārs Sauleskalns.

Līdzās tradicionālajiem ieskatiem literatūrā pirms 100 un 50 gadiem tagad nostabilizējas nodaļa «Pirms 30 gadiem», kuru iecerēts veidot no rok rakstiem.

«Varavīksnes» autoru kopskaits astoņos numuros sasniedzis skaitli sešdesmit. Almanaha tuvākie līdzstrādnieki ir Valdemārs Ancītis, Konstantīns Karulis, Ingrīda Kiršentāle, Saulcerīte Viese, Alfons Vilsons, Ojārs Zanders.

Šogad «Varavīksnē» debitē rakstnieks Jānis Anerauds, jaunais literāts Uldis Auseklis, Jāņa Ziemeļnieka māsa Alīda Eglīte, literatūrzinātniece Biruta Gudriķe, Valmieras skolu darbinieks Andrejs Kursītis, rakstnieks un zinātnieks Jānis Liepiņš, jaunais literāts Valdis Rūmnieks, literatūras teorētiķe Skaidrīte Sīrsone un jaunais dzejnieks Juris Veitners.

Sakārtotājs

PIRMS 100 GADIEM

Saulcerīte Viese

1874. GADS

Mājas Viesis trūvē tērpjas, asras gaužas noraudot,
Sava tēva nāves vēsti lasītājiem nonesot, —

tā 1874. gada 11. maijā saviem abonentiem par ilggadējā redaktora Anša Leitāna šķiršanos no dzīves ziņo viņa vadītais laikraksts. Ir miris pats populārākais feodālās literatūras beigu posma pārstāvis, «Baltijas Vēstneša» vārdiem runājot — «nedraugs visām pārgrozīšanām un jaunām ieriktēm». Viņš publicējis pāri par divi simti piecdesmit rakstu «Mājas Viesī» un «Latviešu Avīzēs». Viņš lasītājiem sniedzis virkni grāmatu — «Kara lielskungs Eistaķius», «Grāfa lielmāte Ģenoveva», «Priežukalna Roze» —, kuras vairākus gadu desmitus pie skala uguns ziemas vakaros un svētdienas atpūtas brīžos, asaras slaucīdami, lasa zemnieku meitas un puīši. Un ne tikai viņi. Tā ir arī pirmā lasāmviela Kaudzītes Matīsam un Aspazijai, Jānim Jaunsudrabiņam un Andrejam Upītim, pārsteidzoša, satraucoša satikšanās ar lauku sētā neiespējamu, hiperbolizētu jūtu, tikumu un notikumu pasauli. Lasāmviela, ko nākas pārvērtēt un atnest, meklējot ceļu uz citām — patiesākām, tautiskākām mākslas vērtībām.

70. gadi arvien stingrāk iezīmē atvadišanos no iepriekšējā laikmeta literatūras, jaunu kvalitāšu veidošanos. Ja 1873. gadā brāļi Kaudzītes ar fragmentu «Mūsu lūdzēji» pieteic «Mērnieku laiku» ienākšanu literatūrā, tad 1874. gadā ar dzejoli «Ziemeļa meita» Andrejs Pumpurs sāk darbu pie eposa «Lāčplēsis». Gan «Baltijas Vēstnesī», gan «Mājas Viesī» arvien biežāk sāk parādīties Ausekļa un Pumpura dzejoļi, atdzejojumi un satīras. Lokalizējumus arvien konsekvētāk nomaina atdzejojumi. Iznāk

M. Ļermontova «Dēmons» un «Hadži Abreks» Kaudzītes Matīsa atdzejojumā. Stērstu Andrejs ienāk latviešu literatūrā ar Šillera «Orleānas jaunavas» tulkojuma fragmentu. Andrejs Dīriķis plašā rakstā iepazīstina lasītājus ar lietuvišu literatūras ciltstēva K. Donelaiša daiļradi, uzsvērdams, ka šis autors «ņēma īpaši dzimtbūšanā slodzītos zemniekus par dziesmas priekšmetu, tādēļ ka tie iztaisa leišu tautas lielāko daļu». («Baltijas Vēstnesis», № 45.)

Visu 1874. gadu sabiedrībā jūtamas atbalsis no tā kultūras dzīves pacēluma, ko izraisījuši pirmie Vispārīgie dziesmu svētki. 25. un 26. augustā Cēsis notiek «dziedāšanas svētki», kuros laicīgais koncerts pulcē ap divtūkstoš klausītāju. Vietējo koru un ciemiņu koncerti notiek Lielvārdē, Koknesē, Aucē un citās vietās. Par lauku ļaužu garīgo rosību spilgtu liecību dod Vecpiebalgas labdarības biedrības priekšnieka J. Pilsātņieka ziņojums par biedrības piecu gadu darbu. Piebaldzēni iemācījušies pāri par simt dziesmu. «Priekšlasījumi, runas un pie viņām piederošās debātes turētas līdz 100, koncerti izrikti savā draudzē 3, citur piepalīdzēts 4 koncertos. Teāters izrādīts 21 reizi.» («Baltijas Vēstnesis», № 33.) 1874. gadā starp Piebalgā izrādītajām lūgām ir arī N. Gogoļa komēdija «Revidents». Laikraksti ziņo par pašdarbnieku teātra izrādēm Lielvārdē, Kroņamuižā, Saldū, Trekņu muižā, Līves-Bērzē, Morē, Vārenbrokā utt. — nav gandrīz nevienas nedēļas, kad avīzēs neparādītos ziņas par «teātera spēlēšanu» kādā lauku novadā. Reizēm vietējie spēki ķeras ne tikai pie iestudēšanas vien, bet pat pie lugu rakstīšanas.

«Kroņamuižas Raņķu Dekšņu mājās Jāņu vakarā 23. jūnijā izrādīja teāteri. Teātera vadons, Dekšņu saimnieks Bircman k., bija izvēlējis to jau pazīstamu lugu «Divi gultas» un pats sarakstījis otru lugu «Trīs brūtgāni». Abas lūgas tapa sparīgi izrādītas, tā ka pavisam aizmirsām, ka rijas klonī sēžam un uz mājnieku veiklību raugāties.» («Baltijas Vēstnesis», № 51.)

1874. gadā sarakstītas un iestudētas divas Ādolfa Alu-

nāna oriģināllugas — «Bagāta brūte» un «Icigs Mozes». Pirmo jau tā laika kritika vērtē kā «vieglu darbu — pēc satvara, salikšanas un valodas». Otrajā lugā tiek izcelta vienkāršība — «satvars varzojas it dabīgi un prasti», taču ne garlaicīgi. Visiem simpatizē sikandelmanis Icigs Mozes, kas it visur ir «palīgs notē» — padoma devējs, iepriecinātājs, izlīdzinātājs un saprecinātājs. Pie tam Ādolfs Alunāns titullomu «it kā priekš sevis radījis, un tādēļ tad arī viņas izrādīšana tam tik labi veicas, ka aiz viņas tie citi aktieri gandrīz palika nemanīti». («Baltijas Vēstnesis», № 51.) Kādu laiciņu vēlāk Augšzemē Produ muižā izrādīta, šī naivā, humoristiskā un labsirdīgā luga atstāj neizdzēšamu iespaidu nākamā Tautas dzejnieka Raiņa atmiņā.

Vispārīgajos dziesmu svētkos ierosināta, 1874. gadā notiek otrā latviešu tautskolotāju sapulce. Tās organizētājs un priekšsēdētājs — Kronvalda Atis. Priekšsēdētāja vietnieks ir komponists Baumaņu Kārlis. Šajā gadā viņš izdevis kompozīciju krājumu «Austra» (starp kurām jau vairākas dziesmas ar Ausekļa un Pumpura tekstiem) un «Līgo», ko baltvācu muižnieki ar žandarmērijas palīdzību konfiscē un sadedzina Daugavas krastā. Sapulces darbā piedalās vairāki citi redzami kultūras darbinieki — Matīss Kaudzīte, Kaspars Biezbārdis, Jānis Dauge. Laubes Indriķis pat noorganizē skolas lietu izstādi. Visa tā rezultātā sapulce nerisina tikai pedagogiskus jautājumus vien. Runātāji pievērš uzmanību tautas daiļradei, tautiskā un vispārcilvēciskā mijiedarbībai, prasa radikāli vienkāršot latviešu ortogrāfiju, plāno jaunu laikrakstu un kalendāru izdošanu. Ne velti pret skolotāju sapulci tās organizēšanas periodā vērsušies vācu mācītāji un «Latviešu Avīzes», bet Kaudzītes Matīss, abas — 1873. un 1874. gada sanāksšanas atcerēdamies, atmiņās raksta: «Viņas stāv kā kādas jaukas savādības, kā kāda sapņaina brīnuma paraugs tālā pagātnē.» Kronvalda nāve nākamajā gadā pārtrauc arī šo nozīmīgo kultūras pasākumu.

1874. gadā Rihards Tomsons mēģina nodibināt jaunu

periodisku izdevumu — lauksaimniecības žurnālu «Vārpas», taču pēc diviem numuriem nākas atteikties no šī nodoma. Nozīmīgākie publicējumi grāmatās ir jau pieminētās Kaudzītes Matīsa atdzejojātās Ļermontova poēmas un F. Brīvzemnieka sarakstītais M. Lomonosova dzīves stāsts «Augsti krievu vīri iz zemas kārtas». Ar aizrautību un godbijību stāstīdams par zinātnieka neatlaidību, izturību, par viņa gaismas, taisnības un brīvības mīlestību, par darbu savas tautas labā, kas reizē ir darbs cilvēces attīstībai, Fricis Brīvzemnieks modina daudzos jauniešos drosmi pārvarēt nabadzību, kārtu aizspriedumus, ieaudzina mīlestību pret grāmatām, cieņu pret zinātni. Pārējie 1874. gada izdevumi jau ar virsrakstiem daiļrunīgi atklāj savu piederību aizējošai feodālajai literatūrai: «Puķītes, ko apakš Kristus krusta plūcis Emil Sokolovski», «Lustīgs zvirbulis», «Pērles un zelta graudiņi», «Pieviltas brūtes nāve», «Ciešanas — skola», «Zebaldus, nāves krustdēls» utt. Pret šādu literatūru arvien biežāk sāk ieskanēties pelnīti pārmetumi, kas jau organizējas argumentētā kritikā. Izvērstākas kļūst grāmatu recenzijas. Auseklis «Baltijas Vēstneša» 38. numurā asi kritizē Rīgas skolotāja F. Dones mācību grāmatu «Tautas skolnieks, caur kuru var īsā laikā un uz vieglu vīzi iemācīties rakstīt un lasīt». Galveno vērību veltīdams pedagoģiska rakstura kļūmēm, Auseklis protestē arī pret literārās daļas nemākslinieciskumu un reakcionāro saturu: «Rīgas kukulim stipri pielipusi Rīgas garša, kas laucenieku gaumei ne visai pieņemīga.» Un šī garša ir — didaktika, turēšanās pie vecās ortogrāfijas, kurlums pret tautas valodas īpatnībām. Pat mākslinieciskajā noformējumā Rīgas kungs centies akcentēt dievbijības momentu. Uz grāmatas vāka «bilde»: «... divi tautas skolnieki ar tāfeli, sumiņu un grāmatām iet ap bieziem krūmiņiem (varbūt arī labību) riņķī apkārt, kā jādāmā būtu, uz baznīcu, kas tiem stāv pa kreisai rokai iepriekšu un uz ko tie nopietni skatās un rāda ar pirkstu.»

Visasāk prasību pēc stingras, principiālas kritikas 1874.

gadā izvirza Kaudzītes Matīss. Viņš pirmais mēģina izvērst nopietnu literārās dzīves parādību vērtējumu kopumā un dod plašu apskatu četros «Baltijas Vēstneša» numuros — «Dzejas nodaļa mūsu laikrakstos 1873. gadā» (№ 17—20). Atzīdams, ka rakstniekus «varētu par visas gaismotas pasaules stūrētājiem dēvēt», autors pasvītro gan mākslinieka cildeno uzdevumu, gan arī nepieciešamību pārbaudīt, cik šie stūres vīri katru reizi uzticami.

Jaunais kritiķis izseko visos trijos latviešu laikrakstos — «Baltijas Vēstnesī», «Mājas Viesī» un «Latviešu Avīzēs» — dzejoli pēc dzejoļa un cenšas īsos vārdos novērtēt saturu, kā arī aizrādīt uz pamanītām kļūdām. Šis uzdevums nav visai pateicīgi izvēlēts: dzejoļu daudz, mākslinieciskais līmenis nevienāds, autori seko cits citam juku jukām. Vienu kritikas jautājumu nomaina cits pavisam jaunā pagriezienā, tāpēc rakstā nav jūtamas vienojošas principiālas līnijas. Atziņas parādās un zūd lielajā faktu masā. Var runāt tikai par dažām ieskicētām problēmām.

«Dzejas nodaļā» nepārprotami iezīmējas noliedzoša nostāja pret toreiz tik izplatītajiem «svētku dzejoļiem», pret «augstas laimes» uzsaukšanām, ar kurām pilni Jaungada numuri, apsveikumu lappuses ievērojamiem vīriem, skolākiem sabiedriskiem notikumiem. No tādiem sacerējumiem nepaliek sirdī «nekāda dziļāka iespaids». Kaudzītes Matīss vērsas arī pret pārmērīgo «tautas lietas» daudzinašanu un lielīšanos ar tēvzemes mīlestību, kas ir viena no vadošajām tēmām visā 70. gadu dzejā. Pret to viņam īsta darba cilvēka godīga attieksme:

«Es esmu vienādi pie tā, ka ar tēvijas un tautas mīlestību mazāk jālielās, bet vairāk jādara — bez iepriekšējas apzvērēšanas, kamēr kāds nenovēršams gadījums mūs uz to nepiespiež. Viegļāk ir tādu zvērestību piepildīt, kur dzīvība un viss, kas mūs pie zemes saista, uz reizes jāatdod, nekā šo, kurai pa visu dzīvības laiku uzticamam jāpaliek.»

Kritiķa nopēlumus saņem arī mīlestības dziesminieki (it īpaši Lapas Mārtiņš), kas «še vienu pašu sauju graudu maļ

visu rītu», ka rīb vien, nemaz nemēģinādami dzejoļos ienest dziļākas jūtas, vai arī — pretējā gadījumā — kļūst tik raudulīgi un gaudulīgi, ka šos darbus neiespējami lasīt. Kaudzītes Matīss izsaka pareizu domu, ka, tieši smagākos dzīves gadījumus attēlojot, dzejniekam jāraksta «ar īpašu stingrumu». Citādi lasītājam šķiet, ka «rakstītājam tūlīn vai gars ies laukā, un tomēr, tādu rakstura glēvību redzot vai dzirdot, gandrīz smieklī nāk».

Augstāko vērtējumu Kaudzītes Matīsa apskatā iegūst Pumpura dzejoļi — «Svēts brīdis», «Meklēsim dziesmas» u. c. Te kritiķis saskata to, kas, viņaprāt, arī patiešām būtu meklējams lirikā, — «to burvīgo, sirds valdzinādāmo spēku, kuru par dzeju saucam». Pret Ausekli apskata autors ir bargāks — viņam nepatīk dzejnieka bagātīgi lietotie deminutīvi un viena otra nepietiekoši skaidri izteikta doma. Kritika Auseklī izraisa pretargumentus. Tā iznāk, ka pirmajam plašākajam literatūras apskatam latviešu literatūrā seko arī pirmā plašākā literārā polemika. Tā gan neaiziet līdz nākamo gadu literāro strīdu kaislībām, jo idejiskā ziņā abi autori stāv uz puslīdz vienādām pozīcijām un aprobežojas galvenokārt ar sikākām debatēm par dažiem formas jautājumiem. Taču atsevišķas interesantas domas ieskanas arī šajā sarunā; variēdamās un padziļinādamās tās izvirzās arī nākamajos literatūras un kritikas attīstības posmos. Ja Kaudzītes Matīss uzsver, ka dzejnieka darbu vajag pārspriest tikai dzejniekam kā vislabākajam speciālistam, tad Auseklis ir pārliecināts, ka ikvienam izglītotam cilvēkam jāzina no dzejas teorijas tikpat, cik sacerētājam. Bet, lai varētu rasties latviešu dzejas sacerētāji un vērtētāji, nepieciešama latviešu poētikas mācība, kas veidota, pirmām kārtām izsekojot latviešu un lietuviešu tautas dziesmu uzbūves likumības. Tautas dziesmai jābūt modernās dzejas mērauklai. Dzejniekam jācenšas pēc tās dziļuma, skaistuma, īsuma, jaukuma un glītuma, un, kā redzam Ausekļa daiļradē, šajā laikā viņš pats praktiskajā darbā vienmēr cenšas sekot izvirzītajam principam.

Par tautas dzeju un tautiskumu saruna risinās arī citā plāksnē. Vērtēdams Pumpura dzejoli «Ziedons ziemas laikā», Kaudzītes Matīss protestē, ka autors tēlojis tautas dziesmu dziedāšanu ziemas vakarā pie klavierēm. Pēc viņa domām, tas būtu tikpat kā pilsētnieka kostīmā tēlot zemnieka lomu. Tautas dziesmas nekad vairs neskanēs tā, kā skanējušas maltuvē, piedarbā, pie ratiņa. Civilizācijai tautas dvēsele neuzticās, dziesmu gars neatraisās. Auseklis turpretī neaprobežo tautas dziesmas dzīvotspēju tikai ar tēvu tēvu sētu, ganiem un arājiem. Gluži otrādi — dzīves attīstība sekmē arī tautas dziesmas izpratnes attīstību un jaunu nianšu veidošanos.

«Kad nu mums tagad vairs nav kokļu, tad klavieres nebūs visai nicināmas. Kaudzītes Matīss tautas dziesmas prasa tikai no malējiņām, külējiņām, ganiņiem, arājiņiem, plāvējiņām un vērpējiņām un nenieka neliekas zinot no tā, ka arī augsti mācītiem latviešiem ir «Lauka puķes» un «Latvija», iz kurām, ja tie paši ne, tad viņu tautas garā audzināti dēli un meitas «pie skaņām klavierēm» dzied vectēvu sirmās dziesmas, kas viņu gara acīm noritina varbūt vēl jaukākas bildes nekā tās, ko «vecmāte» redz un ko redzējuši sirmo dziesmu sacerētāji paši, kad daudreiz jauki vārdi un daiļas skaņas nezinot izvīra iz krūtīm.» («Mūsu laikrakstu dzejas nodaļa un viņas kritika», «Baltijas Vēstnesis», № 23.)

Polemika noslēdzas ar Ausekļa rakstu «Vēl kāds vārds dzejas lietā», kas vairs laikrakstā netiek ievietots. Auseklis uzsver: kritika nostājusies uz svētā ciņas lauka. Tas ir «latviešu dzejas tīrums, kur mūsu dienās tiek dzītas greizas un līkas vagas. Tādēļ kautiņš.» («Ausekļa raksti», II daļa, 1888, 74.—78. lpp.) Taču šis «karš miera laikos» ir pat nepieciešams. Ne jau «ozollapu kronīši» vajadzīgi uzvarētājiem. Tur, kur ir ciņa, tur ir dzīvība. Attīstība. Un tas ir pats svarīgākais. Šo Ausekļa izteikto domu patiesību apliecina visa tālākā literatūras un kritikas attīstības gaita.

MĀRTIŅŠ LIEPA

Juris Veitners

NEPELNĪTI PIEMIRSTS RAKSTNIEKS

1899. gada otrajā pusē Ernesta Plātesa tipogrāfijā drukātā «Dienas Lapa» saviem lasītājiem atnesa jaunu prozas darbu — līdz šim vēl nedzirdēta un nepazīta autora Mārtiņa Liepas garo stāstu «Kas vainīgs?» astoņos turpinājumos. Autors drošiem, reālistiskiem vilcieniem zīmēja bāra bērna likteni. Kopš agrīnas mazotnes izjustā netaisnība un apkārtējo ļaužu nievas būtībā labo un atklāto zēnu pamazām pārvērsī noslēgtā, atriebību alkstošā būtnē. Laikam ritot, atriebības kāre aug augumā, līdz sasniedz kulminācijas momentu — zēns sapinas ar zirgu zagliem. Stāsts aptraujas ar zagšanas notēlojumu. Zēns, vairs nevarēdams savaldīt satrakoto zirgu, kura mugurā, priekā gavilēdams, bēdzis no sekotājiem, krīt un smagi savainojas. Stāstā labi iezīmētas detaļas, personāžam dota rīcības psiholoģiskā motivācija.

Protams, šeit pilnā mērā ir gaidāma lasītāju iebilde, ka gan «Dienas Lapā», gan arī avīzes literārajā pielikumā publicētā literatūra salīdzinājumā ar citiem tā laika izdevumiem ir uz krietni augsta līmeņa. Un tomēr mēs nonākam līdz jautājumam, kas tad bija Mārtiņš Liepa. Tā nu iznācis, ka vidzemnieks Mārtiņš Liepa, kas laikā no 1899. gada līdz 1918. gadam daudz rakstījis un publicējies periodikā, līdz savu darbu apkopojumam grāmatā nav nokļūvis un mūsdienu lasītājs viņa vārdu nezina.

Mārtiņa Liepas dzīves ceļš ir sarežģīts un mezglots, gan drīz kā viņa rakstīto stāstu audums. Viņš dzimis 1874. gada 12. septembrī Vidzemē Aijažu muižas pusgraudnieka ģimenē. Mārtiņam, kurš ir vecākais dēls, drīz piebiedrojas vēl seši brāļi un māsas. Pēc pirmā dēla dzimšanas ģimene

pārceļas uz nomas mājām. Mārtiņš mācās vienu ziemu (no 1883. gada līdz 1884. gadam) Aijažu pagastskolā, tad līdz 1890. gadam — Lēdurgas draudzes skolā. Laikabiedrū atmiņas stāsta, ka Liepam šai laikā bieži nācies krietni strādāt arī lauku darbus un ka jaunekļa vēlēšanos izglītību turpināt tēvs nav atbalstījis. Tomēr no 1890. gada līdz 1894. gadam viņš ir Kuldīgas skolotāju semināra audzēknis. Mācībām seko pedagoģiskais darbs dzimtajā apkārtnē, savienots ar rosīgu sabiedrisko darbību, galvenokārt piedalīšanos tolaik populārajos jautājumu izskaidrošanas vakaros. Gadsimtu mijā sākas arī Mārtiņa Liepas darbība rakstniecībā. Garajam stāstam «Kas vainīgs?» seko publikācijas «Mājas Viesa Mēnešrakstā», kur Liepa drukājies visvairāk, tāpat dažādos kalendāros, «Domās», «Staros», «Izglītībā». Liepa raksta garākus stāstus — «Pa apakšu» un «Tam labam būs augt» —, kur risinātas kalpu un saimnieku savstarpējo attiecību problēmas un psiholoģiski pētīti citi lauku mazturīgie slāņi — amatnieki un rentnieki; raksta arī tēlojumus, stāstiņus un skicītes pāris lapu apjomā. Īsie darbi galvenokārt ir psiholoģiski portretējumi. Mārtiņš Liepa piedalās arī 1905. gada revolūcijā. Šo rindiņu autoram pagaidām nav izdevies noskaidrot, vai piedalīšanās tā laika notikumos ir aprobežojusies tikai ar uzstāšanos mītiņos un sapulcēs, bet 1906. gadā, sākoties reakcijai, Mārtiņš Liepa dodas uz Pēterburgu, pēc tam caur Somiju nokļūst Dānijā. Šeit Mārtiņš Liepa darbojas par valodu skolotāju, lasa Kopenhāgenas Tautas augstskolā lekcijas un saraksta dāņu skolām krievu valodas mācību grāmatu. Šajā posmā viņa interese par literatūru pamazām atslābst, to nomaina dažādu pedagoģisku jautājumu izpēte. Pēdējais stāsts «Motka» datēts ar 1918. gadu. 1917. gadā Liepa islaicīgi atgriežas Pēterburgā, tad atkal aizbrauc uz Dāniju un Latvijā atgriežas 1920. gadā. Tālākā Liepas darbība ir veltīta pedagoģijai un žurnālistikai: viņš no 1922. gada līdz 1924. gadam rediģē un vada laikrakstu «Mūsu Nākotne», no 1924. gada līdz 1934. gadam — žurnālu

«Nākotnes Spēks». Otrā pasaules kara bangotne Mārtiņu Liepu atkal aiznes uz Dāniju, kur viņš 1953. gadā mirst.

Deviņpadsmit literārās darbības gados Mārtiņš Liepa ir sarakstījis diezgan daudz. Pāršķirstot «Mājas Viesa Mēnešraksta» burtnīcas, redzam, ka laikā no 1900. gada līdz 1905. gadam kāds viņa prozas darbs — īsais vai garais stāsts, tēlojums, ceļojuma piezīmes — sastopams gandrīz vai katrā numurā. Lielākā daļa šo darbu ar nesaudzīgu, asu kritiku runā par stāvokli gan tā laika Latvijas laukos, gan nedaudz agrākā periodā. Zeme, zeme un vēlreiz zeme — tā ir Mārtiņa Liepas varoņu Augstā dziesma, tās dēļ tiek melots un krāpts, spiesta pēdējā sviedru lāsīte gan no savējiem, pašu dzimtai piederīgiem, gan nolīgtiem strādniekiem. Un bieži — ai, cik bieži! — tā ir «sava zeme», tā ir dzīšanās pēc gruntnieka, saimnieka, īpašnieka goda, kas liek aizmirst saules lēktu un rietu, sāpēs savilktās un drebošās rokas.

Rakstot Mārtiņš Liepa nesteidzas, viss tiek atsegti rūpīgi un dziļi. Rakstnieks neiejaucas savu varoņu rīcībā, mēs tikai redzam, kā pamazām, kārtu pa kārtai, kā arklam rugaini vērsot, viens slānis kļaujas pie otra, un aina top arvien blīvāka. Dzīšanās pēc zemes ir gandrīz vai lāsts, kas rada tik daudz garīga kropluma. Kritiskais elements Mārtiņa Liepas stāstos ir galvenais, kādēļ mēs šodien viņu pieminam, tas jau pēc pirmajām publikācijām saista arī tā laika literatūras vērtētāju uzmanību. Kritiķis Vizulis 1901. gada «Jaunās Ražas» piektajā krājumā ievietotā apskatā par dienas laikrakstu beletristiku raksta: «Man jau gadījās aizrādīt uz Liepas pirmo stāstu «Kas vainīgs?». Šis stāsts rādīja, ka viņa autors uz rakstniecības uzdevumu skatās ar nopietnību, ir jaunlaiku ieskatu cilvēks. Tagad pārrunājamais stāsts («Tam labam būs augt» — par jauna saimnieka un kalpones likteņiem. — J. V.) to apstiprina. Kā reālas dzīves tēlotājs Liepa ir spēris soli uz priekšu.»

Stāsta «Tam labam būs augt» galvenā problēma ir iesīkstējušo kārtu uzskatu sadursme ar progresīvu domu. Jauno

ideju nesēja lomai Liepa izraudzījies bagātu māju saimnieku, izglītotu cilvēku, kuru šķebina pagasta lielsaimnieku izdarības. «Pretējās» puses iemiesotas saimnieka iemīlētas kalpones tēlā un paša mātē. Līdzās diezgan raibai mīlestības līnijai, kas tiek risināta morāles plāksnē, stāstā atkal parādās interesantu, dzīvu tipu pulks. Spēcīgi iekcentēts izglītības iespaids uz ļaužu dzīvi un kārtu atšķirības. Vietām it kā sadzīviski viegli slīdošais stāsts nobeidzas ar asu, dramatisku konfliktu, kas visam darbam piešķir skaudru, kritisku skanējumu. Liepas rakstības īpatnības 1911. gadā vērtējis Andrejs Upīts: «Mārtiņš Liepa zīmē tīri psiholoģiskas karikatūras. Pa lielākai daļai viņa stāstos pavisam nav ārēju, trokšņainu notikumu un spilgtu situāciju. Gan viņš tēlo tikai savu tipu ārieni sīksīki, nevienu acu pamirkšķinājumu neizlaidis, nevienu soli neatzīmējis. Bet viss tikai tāpēc, lai atspulgotu to, kas notiek dvēselē. Bet Liepas zemnieku dvēselē notiek nerimtīgs vecās, dogmatiskās tikumības grimšanas un izjukšanas process, apzināts un neapzināts. Liepa ir ārkārtīgi oriģinēls, kaut arī maz populārs talants. Viņa satīra tik smalka un smalki niansēta, ka daudzkreiz tikko notverama. Liepas karikatūras no gabala visas pēc vienas sejas. Tik tuvāk pieejot, saredzamas zīmējuma īpatnējās, lauzītās līnijas.»

Populārs Mārtiņš Liepa nekļuva. Viņa skrupulozais darbības vai stāvokļa apraksts ir diezgan garlaicīgs, stils pasmags un ne vienmēr pienācīgi izkopts. Tomēr aizmirstībai Mārtiņu Liepu nodot nevajadzētu, tādi garie stāsti kā «Tam labam būs augt», «Pa apakšu», «Viršajos», īsie stāsti «Suns», «Krupji», «Pīlītes», «Pašu mājas» u. c. ir pelnījuši ieraudzīt dienas gaismu apkopojumā.

«Viršajos» ir garākais un sociāli asākais Liepas stāsts, veltīts rentnieka Dzelziša dzimtas cīņai pēc savas zemes. Tomēr, neraugoties uz pārcilvēcisko darbu, kurā no sākuma bez kurnēšanas iekļaujas visa ģimene, neraugoties uz paša Dzelziša rakstura pārvēršanos, saņemot vienu

LATVIJAS NACIONĀLĀ

BIBLIOTĒKA

tricienu pēc otra, kad viņš pārstāj ticēt vārda un tā de-
vēja godīgumam un kļūst cietāks, mērķis paliek nesa-
sniegts. Irst un brūk ne tikai Dzelziša namu jumti un pakši,
irst un brūk arī viņa dzimta. To saārda tie paši spēki, kuru
priekšā vārgas kļūst Dzelziša darbīgās rokas. Ticot tikai
savu roku spēkam, pie zemes netikt ne Dzelzītim, ne ci-
tiem, viņam līdzīgiem. Šos graudus laika dzirnakmeņi berž
putekļos un izmet kopā ar čabām pelavu kaudzē.

VIRŠĀJOS

(Fragments)

Bij Jurgu diena 189*. gadā. Viena no tām dienām, kādas var izgadīties tikai reti — agrās un siltās pavasarās. Rudzu lauki stāvēja jau tumši zaļi, pļavās bij iesākuši zaļot pat kūlainie gabali, un meži un birztales lepojās jau lielām lapām. Ne mazumu cēla dienu arī tas, ka pāra pēdējās dienās bij lijis un draņķojis, bet tagad nu viss mazgājās vienos saules staros, kas sildīja nevis kā aprīļa beigās, bet gan kā kādā jaukā maija dienā.

Tad nu arī klīda pa visu Lielupes novadu ne tikvien Jurgu gājēji ar saviem vēl nepārvestiem vezumiem un lopiem, bet arī veseli bari neaicinātu pavadītāju un saņēmāju. Precēto kalpu, pusgraudnieku un daļas rentnieku iedzīvi pavadīja reizēm divreiz tik daudz ļaužu, cik bij liellopu, un ap saimnieku pudurīšiem vijās veseli puduri gaišu lakatu, jaku un priekšautu; pat meitu mantu vezumiem, kas parasti mēdza klīst vieni paši, tik kāda kalpa vai puīša vadīti, pat tiem sekoja tagad bieži vien divas un trīs līdzšinējās vai nu arī gaidāmās draudzenes. Likās, ka būtu svētki, Jāņu diena un nevis Jurgī. Harmonikas un pat vijoles skanēja te vienā, te otrā stūrī. Smieklī, ujināšanās un atujināšanās gāja vaļā pa visām malām — i pa ceļiem, i gar mājām — un atrada atbalsi pat mežmalās un uz laukiem, kur gāja vaļā uzbudināto aitu ganu dziedāšana un klaigāšana.

Vēl dzīvāki, tīri kā pa gada tirgu rudenī gāja pa un gar krogu. Tur apstājās ne tikvien vezumi, bet arī veseli bari lopu, un tur nāca tik kopā arī tie lielupieši, kas gan neturēja nekādus Jurgus, bet tomēr nevarēja palaist garām izdevību iemest un paberzēties pa baru. Krogs bij

pārpildīts no viena gala līdz otram, un pa atvērtiem logiem plūda tik laukā zilie tabakas dūmi, dzēruma tvans un nermstoša kņada. Pietvikuši, pat streipuļodami gāja laukā tie, kam nu katrā ziņā vajadzēja doties tālāk uz jauno vietu vai arī vienkārši mājās, bet viņu vietu ieņēma tūlīn vien citi, kas tikko bij nonākuši līdz krogam. Viena daļa no pēdējiem palika iekšā. Citi gāja atkal laukā ar pudelēm un glāzēm rokās un zem padusēm, lai pacienātu sievietes un bērnus un arī tos vīriešus, kas stāvēja ārā pie lopiem un zirgiem. Un turējās sava ļaužu kņada arī ārpusē, kas savienojās ar to, kas nāca no kroga iekšpuses, un vijās kopā ar plašā pagalmā un gar ēkām sagriezto zirgu zviegšanu, vēršu baurošanu, govju maušanu, aitu un jēru blēšanu un gaiļu dziedāšanu.

Reizreizēm pievienojās šim visam arī kāda harmonika. No sākuma, viņai vēl no tāles iznirstot, dzirdēja viņu tikai tad, kad kroga troksnis uz kādu brīdi saplaka; kādu laiciņu vēlāk skanēja viņa jau kā kroga un Jurgu koncerta pilntiesīga dalībniece, un tad, vēl drusku vēlāk, kroga priekšā bij viņa trokšņa barvede. Vēl diktāki gāja vaļā, kad kādai lielai, pilna klēpja harmonikai pievienojās vijoles. Tad nosēdināja muzikantus uz tukšām alus mucām, kas bij sakrautas pie ledus pagraba, taisni pretim bufetes istabas logiem, dzirdēja tos ar alu un šņabi un lika griezt, cik jaudas. Un sievietes spiedza un smējās vēl diktāki, puīši un citi meitu kavalieri iekliedzās tik un ujināja vēl mežonīgāki, un kroga dzērāji spraudās tik logos un kļiedza, un bauroja, piesolīdami muzikantiem i cigārus, i papirosus, i alu, i šņabi vai arī prasīdami, lai spēlē kādu gabalu, kas viņiem vēl vairāk pa prātam.

Un jo grūtāk bij piebraukt vai noiet garām tiem, kas nāca tuvumā. Grieza tik klāt pie kroga i kalpi, i pusgraudnieki, i daļu rentnieki, i saimnieki: tie, kuru ģimji staroja aiz dzīvām cerībām un pat pilnas pārlicības, ka nu jaunā vietā būs reiz labi vai nu arī, mazākais, daudz, daudz labāki nekā līdz šim, un arī tie, kuru ģimjos vēl turējās bažas, ko

gan nesīs nākotne. Garām un tālāk kustējās tikai tie, kas nu nepavisam nevarēja kavēties — vai nu tālā ceļā, vai arī par daudz uztrauktu un neapmierināmu lopu dēļ. Bet arī tie darīja to tikai tad, kad bij saujinājušies un sasveicinājušies visā galvā ar tiem, kas jau bij priekšā, un kad bij ieskrējuši krogā un paķēruši līdzi, mazākais, pa pudelei degvīna. Lielupieši nu reiz bij ļaudis, kas nevarēja iedomāties, ka varētu iztikt bez iedzeršanas un piedzeršanās, un pamatīgas izkliegšanās un izspiegšanās, sevišķi vēl tādās dienās, kāda nu bij tagadējā Jurgu diena, kur pavasara soliņa tik daudz laba. Viņi bij dzēruši jau sensenos laikos kā dzimti ļaudis. Bij dzēruši arī kļaušu laikos, un pagasta tiesas vecās protokolu grāmatas rādīja, ka viņi ceļā uz Rīgu bij urbuši vaļā mucas un bij laiduši laukā grāfa spirtu. Un bij paturējuši tādu pat dzērāju slavu arī vēlāk un bij uzturējuši un uzturēja arī tagad vēl vienu no vislielākiem un visbagātākiem krogiem visā apkārtnē.

Kad saule bij jau labi pēcpusdienā, krogam tuvojās kāds pūlīts, kur bij tikai seši cilvēki. Gāja viņi visi klusēdami un bez gaišām saules dienas krāsām. Bij pelēki vīrieši, bij pelēkas arī sievietes; pat pēdējo priekšauti bij tīri, bet pelēki. Te gāja uz savām mājām jaunais Kalnciema rentnieks Pēteris Dzelziņš. No rīta agri bij aizvesti pēdējie labības maisi, tagad nu veda divos vezumos gultas, galdiņus, krēslus un citus iekšas krāmus un dzina 7—8 slaucamas govīs un teles un drusciņu cūku un aitu. Dzelziņš pats un vecākais, gadus sešpadsmit vecais, jau spēcīgi noaugušais dēls Jānis vadīja zirgus. Dzelziņa sieva Anna un abi jaunākie dēli un pavadītāja Pētera māsa Jūla dzina lopus.

Jau pa gabalu varēja saskatīt un sadzirdēt, kas notika kroga priekšā. Ledus pagraba priekšā uz sava paaugstinājuma sēdēja tagad veseli trīs muzikanti un rāva vaļā dejas gabalus. Ap muzikantiem bij salasījusēs vesela birze ļaužu, bet bij vēl diezgan arī pie vezumiem un lopiem.

Jūla uzmeta brālim acis. Viņa bij no meža kakta, no tāda vientuļa stūra, kur nedzīvoja ne puīši, ne meitas un kur

nebij nekādas mūzikaš, un kur sveša cilvēka ģīmi redzēja tikai tad, kad iemaldījās kāds lupatu lasītājs vai arī paunu žids. Viņai gribējās būt pie kroga, gribējās noklausīties mūzikā un noskatīties visā šai plašā un raibā ļaužu barā. Un likās viņai, ka būtu tas vairāk kā iespējams, ka nevajadzētu vis braukt garām. Bij viņai stāstījuši, ka no kroga līdz Kalnciemam tikai kādas verstes trīs. Bez tam vēl kalps bij pārcēlies uz Kalnciemu jau vakar, tā ka nu nevajadzēja baidīties, ka mājas un aizvestā iedzīve būtu bez uzrauga.

Bet Dzelzīts nebij caurskatāms. Grožus zirgam uz muguras nolīcis, gāja viņš, kā iesācis, saviem nomērītiem, stingriem soļiem un dzestriem vaibstiem un raudzījās uz priekšu, tālē, kā kad nebūtu i dzirdējis, kas notiek pie kroga. Pieiet viņam klāt un pasacīt, kas nu uz sirds, — to atkal Jūla nebūtu varējuse ne par ko. Svešu priekšā viņa būtu tikai kautrējusēs. No brāļa viņa baidījās.

Tad Jūla uzmeta acis Annai, kaut nu arī zināja, ka tai nebūs te savas gribas. Bet Anna sekoja tik govīm un aitām domu pilna un drusku sakņupuse. Nedeva Jūlai nekādas cerības arī vidējais, gadus četrpadsmit vecais zēns Andrejs. Vecākam brālim līdzīgs, bij viņš tomēr savādām miegainām acīm un rupjākiem, gaļīgākiem ģimja pantiem un nemēdza interesēties daudz gar ārpusauli. Tagad nu vēl bij viņš iesācis karu ar diviem vecākiem jēriem un pagājušā gada sivēnu. No kalniņa nākdami, jēri bij sajūsminājušies un bij pārlēkuši pār grāvi. Viņš bij lēcis tiem pakaļ, bet bij paklupis, tā ka izbiedētiem jēriem bij izdevies izmest vēl veselu likumu. Viņš nu bij triecis tos atpakaļ ar tādu sparū, ka bij izbiedējis sivēnu, kas tad bij pārlingojis pār grāvi. Kamēr viņš bij panācis sivēnu, jēri bij pārlēkuši pār otru grāvi, un viņš trieca nu tos atpakaļ un lādēja zemes dibinā. Vienīgais, kas bij pacēlis galvu, bij gadus septiņus vecais zēns Juris. Bet nebij izmetis ne vārda arī viņš. Aitu pūlītī bij kāds sīks, dienas četras piecas vecs jēriņš, ko bij nesuši klēpī turpat vai visu ceļu. Kad Andrejs ar savu karu bij uztraucis arī citas aitas, Juris bij pakampis

jēriņu klēpī, lai paglābtu to no samišanas. Brēca labu gabalu uz priekšu aizskrējuse aita, ņikšēja arī jērs, un zēns steidzās nu aitai pakal, lai apturētu brēkšanu un ņikšēšanu.

Bet tad aizdeva cerības Jūlei vecākais zēns. Gāja viņš gan, kā gājis: dzestrs kā tēvs, zirgam grožus aiz slejām sabāzis; bet viņa zirgs, kas bij priekšgalā, iesāka soļot mudīgāki. Un atstatums starp dēla un tēva vezumiem metās tik lielāks un lielāks.

Jūlai gribējās smaidīt. Ar dziļu labpatiku noraudzījās viņa zēnā, kas nu, pēc viņas domām, gribēja izvest cauri savu gribu, neiebilzdams pie tam par to ne vārda. Un sajuta tīri kā gandarījumu, ka pret brāli šie izvirzījies spēks, kas tik lielā mērā līdzīgs viņam pašam: zēna galva, zēna kakls, zēna pleci, garās rokas un gaita — viss līdzinājās brāļa augumam un gaitai un solīja tādu pat dzelzs spēku un izturību.

Brītiņu vēlāk zēns un zirgs bij jau jūtīs, kur viens ceļa zars gāja kalniņā, taisni uz krogu, otrs nogriezās drusku uz leju, gar pagalma malu. Un soļoja tik taisni uz priekšu, kalniņā augšā.

Te iemaisījās Pēteris Dzelzīts.

«Pa lejas ceļu!» uzsauca viņš zēnam, savam zirgam ar pātagu iemezdams.

Zēns nelikās dzirdot un soļoja tālāk.

«Pa lejas ceļu!» atkārtoja Dzelzīts vēl diktāki. «Mēs nevaram vis iet ļurboties, un nav arī nekādas vajadzības iet skatīties, kā citi to dara!»

Kroga priekšā sacēlās brīnumi. Šodien vēl neviens nebija braucis pa lejas ceļu, pat tie ne, kas bij nobraukuši garām, tikpat kā neapstādamies. Neizprazdami sāka lielupieši vaicāt viens otram, kas ta nu gan sanācis ar krodzinieku tādā naidā, ka negrib vairs braukt gar krogu. Bet tad atradās tādi, kas pazina gājējus, un drīz vien atskanēja no vairākiem stūriem: «Jaunais Viršāju rentnieks! Tas ir jaunais Viršāju rentnieks!» Un skanēja šinīs saucienos gan ziņkāre, gan arī skaidra zobošanās.

Gabaliņu tālāk gājēji nogriezās pa kādu sāņu ceļu, kas veda pār upi un pļavām, caur kalna piegāzē sadrūzmējušos māju rindu un tad — tālāk, kalnā.

Tagad Jūla bij vai aizmirsuse, ka viņai bij gribējies apstāties pie kroga. Zobgalīgie un ziņkāres pilnie saucieni bij izgaisinājuši nejauši uzplūdušo vēlēšanos. Ar vienu rāvienu bij noslaucīts viss tas, kas bij harmonējis ar saules dienu un jautro mūziku, un viņa gāja atkal kā vēla, drēgna un tumša rudeņa apdvesta. Un juta atkal, ko bij jutuse ne vienu vien reizi agrāk — ka brālis dodas postā, virzās turp soli pa solim. Un tad nu vēl, ka pate viņu pavada.

Pēterim Dzelzītim bij tikuse nodarīta smaga pārestība, un bij viņš ticis iedzīts grūtā stāvoklī. To bij atzinuši ne tikvien viņa tuvākie radi un paziņas, bet arī vai viss novads. Veselus astoņpadsmit gadus bij viņš nostrādājis pie sievastēva par pusgraudnieku. Bij iegājis pussakritušās mājās, bij strādājis kā lācis priekš diviem un pat trim un bij ne tikvien izglābis viņas no ūtrupes, bet arī dabūjis visu tiktāl, ka nu bij varējuši sākt atvilkt elpu, pat nolikt šo to pie malas. Nebij pie tam arī taupījis ne sievu, ne arī drusku pastiepušos bērnus. Bij strādājuši tā pa daļai tāpēc, ka bij nu reiz domājuši, ka strādāt vajadzīgs, bet labu tiesu arī tāpēc, ka bij cerējuši mantot pusi no mājām. Bet, kad bij iesācis iet labāki, tā pate sievastēva otrā sieva, kas sākumā bij apsveikuse Dzelzīti kā glābēju, bij sākuse tik pikt un knukstēt, un pēc sievastēva nāves bij izrādījies, ka mājas norakstītas otrai sievai un viņas bērniem, kamēr Annai atstāti tikai divi simts rubļi un tie paši vēl izmaksājami tikai pēc pieciem gadiem. Radi un paziņas bij stājušies virsū, lai Dzelzīts pamēģinātu apgāzt testamenti, bet tas bij atteicies lepni pat no tiem divi simts rubļiem. Un bij atteicies uz pēdām arī no sava pusgrauda.

Bet neviens nebij gribējis ticēt, ka viņš nu saņemtu Kalnciemu. Jau tāpēc vien ne, ka mājām bij pate sliktākā slava. Jau gadus trīsdesmit atpakaļ, kad kādreizējo mājeli

bij pārvērtuši par rentes gabalu, viss novads bij nokristījis viņu par Viršājiem. Un bij tik turējušies pie šā vārda arī vēlāk, tā ka tagad bij ne mazums tādu, kas nemaz nezina, ka mājām būtu vēl kāds cits, oficiāls, visos sarakstos ievests vārds. Bij devuši šo vārdu un bij turējušies pie viņa ne bez iemesla. Lauki bij listi viršos kalnā, un gandrīz virši vien bij gribējuši augt tur arī vēlāk. Pirmais saimnieks bij noturējies visilgāki — kamēr jaunos tīrumos bij vēl turējies līduma spēks un kamēr vecie, mežsargu laikā iemēslotie lauku stūriši nebij tikuši izsūkti. Nākošie bij tik nākuši un gājuši. Pēc pajumta un darba stūriša dzīdamies un uz labāku laimi cerēdami, bij gājuši iekšā ar kontraktā pieprasīto iedzīvi, bet jau pēc dažiem gadiem bij bēguši laukā tikai ar nieka atliekām vai arī bij tikuši izūtrupēti līdz kreklam.

Otrs gabals, kas bij baidījies radus un paņinas, bij bijis tas, ka viņiem, tukšāka, neauglīgāka apgabala iedzīvotājiem, nevajadzētu dzīties iekšā daudz turīgākā Lielupes novadā. Jau sen lielupiešu rentnieki bij pārmetuši, ka viņi dzenot augšā renti, pusgraudnieki un kalpi, un puīši — ka spiežot zemē algu. Būtu nu vēl bijis labs iznākums, nebūtu gan baidījušies no lielupiešu pārmetumiem un pat naida arī radi un paņinas; bet iet uz paredzamu badu un putēšanu un saņemt pie tam arī vesela novada izsmieklus un pat ienaidu — to turēja viņi par ārprātu. Un vēl ļaunāka bij tā lieta, ka vajadzēja rēķināties arī ar vienu no visbagātākiem un visvarenākiem Lielupes saimniekiem — Pakalnu, kura robežas sagāja kopā ar Kalnciema robežām. Jau labi sen bij Pakalns gribējis dabūt Kalnciemu savās rokās. Bij gribējis pirkt, bet, tā kā tai pagastā, pie kura garā un Lielupē iespiestā ķīļa Kalnciems piederēja, zemnieku zeme nebij pārdota, tad nebij dabūjis. Pēc tam bij gribējis rentēt un bij devis vairāk nekā citi lielupieši; bet vienumēr bij gadījies kāds no tukšākā apgabala, kas bij sasolījis savus rubuļus 50—60 vairāk un bij izjaucis Pakalna aprēķinus. Pakalns tad arī bij riebis un ēdis viņus, kur tik vien bij

varējis, un pēdējā rentnieka ūtrupē bij tad priecājies, ka nu laikam gan reiz būšot cilvēkiem apnicis bāzt galvu cilpā.

Tā kā nu tomēr visas cik necik noderīgās vietas bij bijušas aizņemtas, tad bij devuši Dzelzītim padomu pārdot labāk to, ko nevarētu uzglabāt, un nodzīvot pagaidām kādu gadu kādā vienzirga pusgrauda vietā; daži no turīgākiem padoma devējiem bij pat solījušies pārmitināt pie sevis pa govij, telei vai aitai. Būtu iznākuši zaudējumi, bet tādi, ko varētu diezgan viegli panest; pats turpretim būtu palicis brīvs, bez žņauga ap kaklu un būtu tad varējis apskatīties pēc kādas lielākas un daudz maz noderīgas vietas. Bet, kad Dzelzīts bij palicis kurls pret visiem šādiem padomiem un aizrādījumiem un bij tik braucis uz muižu un gādājis pierādījumus un apliecības, kāds viņš, cik strādīgs un galvojams rentnieks, un kad bij vēl galu galā saņēmis mājas, nosolīdams par viņām, mazākais, 75 rubuļus gadā vairāk nekā Pakalns, — tad bij bijuši piespiesti paraustīt pļecus un apklust, un atkāpties.

Bij izskaidrojuši šādu Dzelzīša soli ar to, ka viņš pa daudz pašpaļāvīgs un stūrgalvīgs līdz aklumam, un bij atzinuši vai vienā balsī, ka tā viņa sensenā nelaime. Bij pārrunājuši vēlreiz, ka viņš kā bērns nebij varējis raudāt. Skriedams un plosīdamies bij viņš varējis sisties, cik uziet, bet nebij ne raudājis, ne sūdzējies. Jā, nebij raudājis pat zem žagariem. Pamāte bij varējuse sakapāt druskās vai veselu slotu, bet viņš bij stāvējis tik sakostiem zobiem, bez asarām un nelūgdamies. Velti bij vecākās sieviņas izmācījušās, lai viņš atmestu neredzēto stūrgalvību un iemācītos nolūgties un nolaist pa asarai. Viņš bij stāvējis kā stabs, kamēr tad trīspadsmīt gadus vecs nebij iesitis pamāti grāvī pēc tam, kad tā bij nodauzījuse veselu slotu un bij metusēs uz viņu ar dūrēm. Bij pārrunājuši arī citus gabalus, un sevišķi divus, kur, pēc novadnieku domām, ar jo gaiši bij pierādījušās tās rakstura īpašības, kas bij novedušas Dzelzīti līdz tagadējam solim. Pirmais bij noticis tad, kad

viņš bij bijis divdesmit divus gadus vecs un bij jau bijis pazīstams kā stiprākais puisis visā apgabalā. Lielupes krodzinieks bij gribējis dabūt kroga puisi, kas nedzertu un varētu iztīrīt kaušanās gadījumā vai veselu krogu, un bij piesolījis vēl visā apgabalā nedzirdētu algu — divreiz tik lielu kā pašam labākam saimnieku puisim. Bet Dzelzīts nebij griezis nekādas vēribas ne uz tēva lūgšanos, ne arī uz draugu aizrādījumiem un bij palicis tik pie sava zemes darba. Otrs gabals bij noticis vēlāk. Bij aizsūtījuse pie viņa precinieci kāda atraitne, kurai bij piederējušas vienas no labākām novada mājām. Nevienam nebij nācis ne prātā, ka viņš varētu pat vilcināties ar jāvārda došanu, jo pie bagātās, jaunās un veselīgās atraitnes būtu gājuši pat labākie saimnieku dēli. Bet viņš bij tikai noņurdējis pirmoreiz un pēc tam bij tik bēdzis laukā no mājām, kad vien preciniece bij nākuse pēc skaidrākas atbildes. Tad bij norēķinājuši, ka viņu tomēr baidītu vārds «atraitne», un cita preciniece bij likuse viņam priekšā ņemt kādu saimnieka meitu ar visu, kas vien vajadzīgs vidējās rentes mājas saņemšanai. Bet bij bēdzis Dzelzīts arī no šīs precinieces. Un tad, gadu vēlāk, bij apņēmis sievu, kura bij dabūjuse līdz nieka šķirstu ar vajadzīgākiem drēbju gabaliem, pirmiena teli, divas aitas un vienu sīvēnu.

Tāpat kā citi radi, paziņas un viss novads, bij bijuši pret Viršāju saņemšanu arī Jūla un viņas vīrs. Un bij viņi strādājuši pret to, cik tik nu bij bijis viņu varā. Kad tad nu mājas beidzot tomēr bij tikušas saņemtas, viņi bij sajutuši to kā pliķi. Un bij ne tikvien saukuši, ka še parādīta pate aklākā stūrgalvība un citu nievāšana, bet bij pat priecājušies, ka galu galā kaklā uzmauktā cilpa būšot tā atmaksa un skola, kādas Dzelzītim esot trūcis. Bij mielojušies gar domām, ka cilvēks, kas varētu braukt federratos un staigāt pa laukiem un riju rokām kabatā, savas pārgudrības un stūrgalvības dēļ ies pie citu durvīm darba un maizes lūgties. Bet radu jūtas bij tomēr bijušas tik stīpras, ka šāds prieks bij varējis turēties tikai karstākos dusmu brīžos. Pēc tam

bij atkal modušās žēlas, un viņi bij tik dudinājušies un sūrojušies par gaidāmo nelaimi i vakara krēslās, i citos brīvākos brīžos, kad vien kaut kas bij to atgādinājis. Bij stāigājuši ar nesadzijušu vāti krūtīs, ar vāti, kas bij bijuse gatava sūrstēt un pat asiņot pie katra skarbāka grūdiņa.

Un bij šī vāts tikuse uzplēsta Jūlas krūtīs arī tagad, kad pie kroga bij atskanējuši lielupiešu ziņkārīgie un zobgalīgie saucieni. Pat līdz asinīm. Neaicinātās balsis bij ķērušas kā negaidīts, mugurā grūsts nazis.

Bet, tā kā nu vajadzēja būt, ka šie saucieni, sevišķi zobgalīgie, izsmieklu pilnie, ķēruši arī Dzelzīti un pie tam vēl dziļāki, vēl vārīgāki, tad Jūla būtu varējuse mesties brālim palīgā, lai vienu roku liktu pār vātīm un ar otru atraidītu lielupiešu uzbrucienus. Un, kad nu pēdējie nebij vairs gaidāmi, jo kroga priekšā gāja atkal vaļā agrākā kņada, tad būtu varējuse likt pār vātīm abas rokas. Būtu varējuse vai apraudāties, pieiet brālim klāt, uzlikt tam rokas uz pleciem un pateikt: «Tā jau nu, brāli, dzīvē iet; tā gādās...» Ja tik nu vien brālis kaut drusku būtu rādījis, ka arī viņš jūt to pašu, ko viņa, un ka viņš nu gribētu tikt atpakaļ, laukā no cilpas, no stulbumā saņemtās nelaiimes.

Bet velti raudzījās viņa pēc šādām zīmēm. Dzelzīts soļoja, kā jau nu bij soļojis visu laiku. Kā kad viss tas, kas bij atskanējis pie kroga, būtu tikai tīrais vējš.

Upes tuvumā Juris atstāja citus un metās uz priekšu. Uz tilta viņš apstājās. No kalngala starpas izrāvusēs, upe te, līdzenumā, tik tikko ziļoja uz priekšu, bij izpletusēs plata jo plata un bij uzmetuse veselu puduri salu. Gan melnalkšņiem, gan arī ievām un lagzdām un kārkliem apaugušas, šīs salas snauda tīrā ūdenī — kopā ar dzidrām debesīm un retiēm, viegliem mākonīšiem. Gar upes abiem krastiem stiepās pļavas, kas pavasarās mēdza pārplūst līdz pašiem krastiem. Tagad viņas solījās dot veselu zāles jūru.

Zēns pastāvējās uz tilta, noraudzījās ūdenī, uz salām un uz treknām pļavām; bet tad metās atpakaļ un apstājās pie tēva, un noprasīja: «Kurš gabals būs mums?» Viņam bij

parādījuši, ka jaunās mājas neesot vairs tāji — kalna galā. Arī agrākās bij bijušas uz kalniņa. Un, tā kā tām bij pieredzējis gabals pļavas lielās koptļavās, caur kurām ar bij tecējuse upe, kaut nu arī mazāka nekā Lielupe, tad bij viņam šķitis, ka tagad būs viņiem savs gabals te.

«Mums te nebūs nekas,» atbildēja Dzelzīts.

«Kur tad?» turpināja zēns. «Vai ir vēl kāda cita upe ar pļavām otrpus mājām?»

«Mums nebūs nekādas upes.»

Jūla urbās brālī acīm. Viņai likās, ka varbūt nu varētu ietrīsēties viņā kāda no tām stīgām, kas nebij trīsējušas līdz šim un ko nebij varējuši aizkustināt arī negaidītie saucieni pie kroga. Jā, viņai būtu patīcis tas, ja viņš būtu atbildējis zēnam drusku īgni, būtu parādījis, ka nevēlas, ka pavisam nāk ar šādiem jautājumiem: būtu tad, mazākais, zinājuse, ka ir viņā tomēr vāts, kas čūlo. Bet nepanāca viņa neko arī tagad. Dzelzīts atbildēja zēnam tādā balsī, kā kad viņam būtu viena alga, vai mājām būtu labas pļavas vai ne un vai zēns par to vaicā vai ne, un soļoja tik pār tiltu, pat ne uz upi, ne uz treknām pļavām nepaskatīdamies.

Un Jūlā sāka zust vēlēšanās iet viņam klāt un likt rokas uz pleciem, un teikt, ka dzīve grūta un sarežģīta lieta. Sāka celties kājās aizskārums, un sāka kustēties dusmas. Un, jo ilgāki viņa raudzījās dzestros, necaurskatāmos vaibstos un noteiktos soļos, jo lielāka metās starpa starp viņu un brālī un jo skarbāks tapa dzestrums, kas saplūda šinī starpā. Un nostājās viņas priekšā atkal viss tas, kas bij šķīris viņus no mazām dienām un ko viņa kopā ar citiem bij saukuse par brāļa aklo stūrgalvību un cietsirdību.

Caur piekalnē sadrūzmējušos māju rindu un arī caur Paikalniem izgājuši, gājēji nonāca līdz kādai platai ežai, kas šķīra kalna virsu no plašās piegāzes. Eža bij veca un bij sasvērusēs pavisam uz sāniem, tāpēc ka viņas lejmala bij noarta un noecēta zemāka, augšmala turpretim uzarta un uzecēta labu tiesu augstāka, nekā tas būtu bijis, ja arklis

un ecēšas būtu gājušas vienā laikā no augšas līdz lejai. Vietām bij viņa pāra soļus plata, bet vietām, sevišķi kraujos stūros un dažos dziļākos iedobumos, divas un trīs reizes platāka, apbērtā akmeņiem un apauguse ar papardēm, paeģļiem un alkšņu krūmiņiem.

«Robeža?» izmeta Jūla, kas vēl nekad te nebij bijuse. Viņa bij griezusēs pie Annas.

«Laikam gan,» atbildēja uzrunātā, kas ar bij te pirmoreiz savā mūžā. Bet neuzdrošinājās griezties pie vīra un vaicāt, vai tiešām tā.

Bet tālāk nevajadzēja viņām arī nekāda skaidrojuma. Vēl drusku pagājušas, bij viņas kalnā, un te nu bij redzams, ka gabals piederēja nolaistām un bada pilnām mājām. Rudenī nebij ticis arts gandrīz ne gabaliņš zemes, tā ka stāvēja neaiztikts pat vesels rudzurugājs. Uzartos stūrīšos varēja redzēt, ka aramā kārtā plāna plāniņa, tikai uzsmērēta uz apakšējās dzeltenās un sirmās smilts. Pagājušā gada rugāji bij sīciņi, kā kad uz laukiem nebūtu vis auguse labība, bet gan smilgas, un bij jau tik pelēki, kā kad būtu balojuši un puvuši nevis rudenī un ziemu vien, bet jau, mazākais, visu gadu. Nebij redzamas starp rugājiem pat godīgas zālītes. Pa ežām un gar akmeņu kravām dzīvoja papardes, virši un vietvietām nespēcīga, pelēka kūla.

Jūlai gribējās apstāties un atbalstīties. Viņa bij domājuse pašu sliktāko, bet, ka varētu būt šāda bada vieta, tam viņa nebūtu varējuse ticēt. Te jau nu bij visi lauki apmēram tādi paši, kādi bij atsevišķie bada kalniņi viņu pusgraudā! Un šo vietu bij brālis teicies dabūt tikpat tāļi, cik tāļi bij dabūjis sava sievastēva zemi, kur bij i sava pusgodīga arama kārtā un sava daudz maz noderīga apakša! Še bij gribējis rādīt ikuci Pakalnam, gar kura varenām ēkām nupat kā bij nākuši, kura rudzi viņoja un āboliņš cēla galvas vai pirksta resnumā! Jūla raudzījās brālī, raudzījās tais pašos noteiktos, visu laiku redzētos, dzestros vaibstos un tai pašā noteiktā, mierīgā gaitā, un vienīgais, ko viņa varēja domāt, bij, ka viņš — traks. Jā, viņam vajadzēja

būt ārprātīgam, vienam no tiem, kurus nevar iebāzt ārprātīgo namos, bet kas tomēr ir zaudējuši prātu. Un tad nu nems izlietos savu varu un savu spēku, paņems līdz tos, kas viņa varā, liks iet līdz pēdējam, uz nebēdu, sagriezīs klūgā, lai tad pēc lūzuma, kad viss būs drupās, kunkst un vārgst kā prazdami.

Un Jūla pagriezās pret Annu. Par vecākiem zēniem bij viņai maza bēda. Būtu jau gan bijis labi, ja tēvs palīdzētu nostāties uz kājām arī viņiem, bet neaizies viņi bojā arī tā. Jaunākais stāvēja vēl ārpus vētrām. Bet Annai — tai vajadzēja lūst, jo bij jau aizlauzta no pārlieka darba un ne mazuma vēl arī no tā laika, kad šarlaks bij aizvadījis kapā trīs bērnus.

Jūla Annas nemilēja. Viņa nebij varējuse viņai piedot, ka brālis nebij apprecējis turīgo atraitni: atraitne bij apsolijuse viņai ar vīru naudu un sēklu, un citu pabalstu rentes vietas uzņemšanai; bez šāda pabalsta bij nu viņiem bijis jānodzīvo visu mūžu kā pusgraudniekiem. Bet tagad viņa būtu varējuse to apkampt un paglāstīt. Un, kad nu tas tā uz vietas brāļa klātbūtnē nebij izdarāms, viņa pārlaida acis pār pavasaras un saules apdvesto lidzenumu, caur kuru ličoja upe: te gar birtalu, te gar uzkalniņu, te gar kādām mājām, te caur divām spilgti zaļām pļavu joslām, — un pasacīja mierinādama:

«Bet skaistuma gan būtu te labi daudz.»

Pa tam bij viņi nonākuši līdz Viršāju ceļa galam. Kādreiz bij bijuši tur divi kociņi ar diviem aizsargu akmeņiem. Tagad viens no akmeņiem gulēja ceļa malā, otrs kādus pāra soļus tīrumā. No viena kociņa bij atlicis vairs tikai aplauzts stumburītis; otrs — kāds bērziņš — bij kropls un tikai laba vīra garumā.

Ēkas un pagalms solīja vai vēl mazāk laba nekā lauki un ceļa gals. Dzīvoklis un rija ar piedarbu bij vienā gabalā. Abi gali bij sakņupuši katrs uz savu galu, viņiem bij sekojis arī jumts, un tagad nu jumta mugura līdzinājās līkai kuiļa mugurai. Pats jumts bij izraustīts un bedru

bedrains, skurstenis stāvēja ar nodrupušu galu. Rijas logs stāvēja vaļā kā melna, izpostīta acs, piedarbas vārti bij izgāzti un salauzti, un dzīvokļu logā rēgojās divas ar zilu cukura papīri aizklātas tukšas rūtis. Ne mazāk sapuvušas un sašķobījušās bij kūtis un no balķēnu galiem saceltās klētis, ar tādiem pat bedrainiem un izplosītiem jumtiem. Pagalma vidū stāvēja vesela kaudze akmeņu, aiz kūtīm kādā graviņā kūvoja akas svirkstenis. Aiz akas, jau priedulāja un viršu malā, rēgojās no bedres laukā apdegušas pirts spāres. Dzīvokļa galā bij šis un tas, ko varētu nosaukt par dārza atliekām: kādi pudurīši panīkušu un sakropļotu ērkšķu- un jānogulāju, un šur tur pa ābelītei un pa plūmju vai ķiršu krūmiņam. Savā laikā bij bijis ap dārzu žogs, bet nu rēgojās vairs tikai nejauši paglābušās, vēl nenodedzinātas atliekas: kādi trīs četri stabiņi, dažas kārtis un piecas sešas vēl nenolauztas vibiņas.

Un sagaidīja nācējus kalpu pāris, kas likās būt saaudzis kopā ar visu šo posta vietu. Kalps stāvēja pinkainu galvu, nesukujies, nemazgājies. Sieva bij drusku tīrāka, bet arī sajukušiem un tikai ar nagiem pakārtotiem matiem, bērni apmēram tādi paši. Un kalps sauca tik pa gabalu:

«Tad nu reiz klāt!»

«Klāt,» atbildēja Dzelzīts un deva tik pavēli, kā piebraukt zirgus un kuru vezumu sākt krāmēt laukā pa priekšu.

VILIS PLŪDONS

ŠALC BIGAŅCIEMA PRIEDES

(Ojāra Zandera ievads un publikācija)

1895. gadā Plūdons beidz Baltijas skolotāju semināru Kuldīgā, un tanī pašā gadā nāk klajā viņa pirmais dzejoļu krājums «Pirmie akordi». No 1895. gada līdz 1897. gadam jaunais dzejnieks ir skolotājs Liezerē, bet 1897./98. mācību gadu viņš nostrādā Kurzemes jūrmalā — Bigaņciemā. Par Bigaņciemā pavadīto laiku Plūdoņa biogrāfijā ir nedaudz rindu, bet tas katrā ziņā ir visai svarīgs viņa dzīves un daiļrades posms. Bigaņciemā jau top «Rekviēms», krājas vērojumi liriskajiem dzejoļiem un poēmai «Uz saulaino tāli». Īsi pēc aiziešanas no Bigaņciema parādās tādi ievērojami Plūdoņa darbi kā «Selgā» (Etīde iz zvejnieku dzīves) (1898), «Jūrmalas lēģenda» (1899), balādiskais dzejoļums «Divi pasaules» (1899). Nenoliedzami, ka šo darbu tapšanu ir sekmējuši Bigaņciemā gūtie iespaidi.

Jau publikācijā «Krāšņais, kuplais milzu koks» («Varavīksne», 1971) izmantotas dažas no Plūdoņa piezīmēm, kas stāsta par viņa literāro darbību Bigaņciemā. Atrodami vēl citi npublicēti dzejnieka arhīva materiāli, kas glabājas RLMVM un ZA Fundamentālās bibliotēkas rokrakstu fondos. Šo rindu autoram laimējies Bigaņciemā sastapt arī dažus no kādreizējiem Plūdoņa audzēkņiem. Tā, piemēram, Rungaiņu māte atcerējās, ka Plūdons vedis skolēnus liedagā un, rādīdams ūdeņu bangošanos, teicis: «Rau, kā jūra strādāl!»

Dzīvodams nomaļajā Bigaņciemā, tālu no pilsētas kņadas un dažādām kultūras iestādēm, Plūdons daudz lasa — gan latviešu, gan cittautu autorus. «Uz priekšu garīgais darbs man stāvēs pirmajā vietā,» sacīts kādā 1897. gada 25. septembra piezīmē. Sevišķi intensīvi viņš nododas

formas jautājumiem, stilistiskām problēmām. Jāatrisās no tās mākslinieciskās nevarības, kas vēl vērojama «Pirmajos akordos». «Jauna viela prasa jaunu formu,» atrodam kādā citā tā laika piezīmē.

Labā literatūras pazīšana ir, protams, svarīga, bet ne jau tas šķiet tolaik jaunajam dzejniekam galvenais. Tā sauktajās Plūdoņa «Paša piezīmēs» 1897. gadā ir rindas: «Ne grāmatas, bet dzīve, vienīgi dzīve spēj padarīt dzejnieku par dzejnieku. Šie Gētes vārdi katram jauniesācējam dzejniekam ierakstāmi viņa karogā.» Dzīves vērojumam Bigauņciems dod samērā lielas iespējas. Jūrmalas daba un ļaudis ir bijuši Plūdonim līdz šim vēl nezināma pasaule. Dzejnieks, kuru saucam par vienu no labākajiem Latvijas dabas un jo īpaši ūdeņu dinamikas tēlotājiem, ar ūdeņiem šķiet saradis jau no bērnu dienām. Gar dzimtajām mājām — Bauskas «Lejeniekiem» plūst Mēmele; mācīdamies Kuldīgā, viņš ne reizi vien raudzījies Ventas rumbā; Liezerē dzejnieku valdzinājis plašais un skaistais Liezeres ezers. Bet visu, liekas, pārspēj jūra savā daudzveidībā, krāsu bagātībā, mūžam nerimstošajā kustībā un maiņā. Dažādos gadalaikos un dažādās dienas stundās.

Neaizmirsīsim arī kāpas un savdabīgos jūrmalas zvejnieku ciemus, Ķemeru mežus un purvus, tuvējos ezerus. Kaut vai Kaņieri ar daudzveidīgo un bagāto putnu valsti. Kur gan vēl citur Plūdonim bija iespēja vērot tik daudzus jūras un saldūdens putnus! Poēma «Uz saulaino tāli» sniedz arī nopietnas dabas studijas. Ja paiesimies kājām no Slokas gar Kauguriem uz Bigauņciemu un no Bigauņciema uz Kaņiera ezera pusi, tad būsīm atkārtējuši vismaz daļu no maršruta, ko veicis Plūdots, dzīvodams vientulīgajā zvejnieku ciemā. Ja rūpīgi pārlasīsim Plūdoņa darbus, atradīsim tur vārdus, kas aizgūti no zvejnieku leksikas.

Dzejnieks arī pats nav noliedzis ietekmi, kādu uz viņu atstājusi jūrmalas daba un ļaudis. «Jūrmalas legendā» viņš raksta: «Ar pirmās reizes redzējumu iemilēju jūru un tās apkārtni... Arī uz zvejniekiem lūkojos caur dzejiskās

sajūsmības prizmu. Tie bij manās acīs tīrie varoņi un viņu nodarbošanās — īstā varoņu poēma.» Protams, tā nav tikai saules, ūdeņu un smilšu valstība. Jūrmalas ciemi ir tolaik arī posta un nabadzības mājokļi. Ka dzejnieks nav pagājis secen jūrmalas dzīves sociālajiem pretstatiem, skaidri parāda «Divi pasaules». Kā stāstīja vecā Rungaiņu māte, tanī gadā, kad par skolotāju bijis Plūdons, jūrā noslikuši kādi vienpadsmit zvejnieki. Vākuši toreiz dāvanas bojā gājušo piederīgajiem.

Dzīvojot Bigauņciemā, Plūdoni vairākkārt nodarbinājusi doma, kā fiksēt ātri gaistošos dabā un cilvēku sabiedrībā gūtos iespaidus, lai tos varētu atveidot pilnvērtīgos dzejas tēlos. Lūk, piezīmes, kas glabājas RLMVM.

«Novērot dabas skatus un tos tūdaļ ierakstīt sevišķā grāmatā, lai varētu vēlāk vajadzīgā reizē izlietot.» (Inv. nr. 39192.) «Manus rakstus lasot, sveštautietim jādabūn tikpat dzīva bilde par Latviju, kā, Turgeņeva ražojumus lasot, dabūn par Krieviju.» (Turpat.)

«Pilnīgāki un dzīvāki mēs spēsim iedomāties kādu tīreli, ja mēs būsim viņa tuvumā izauguši, nekā ja mēs viņu būsim redzējuši tik vienreiz no dzelzceļa loga.» (Inv. nr. 39188.)

«Tēlo mums rakstnieks zemnieku novadu, kas guļ pie jūras, katra viņa teikuma galā mums jādzird, kā jūras bangas viena pēc otras atsitās pret klintīm, kā lopi nāk bļaudami no ganībām mājā, kā rīta krēslā atskan uz kāpām ganu dziesma; mums jāredz, kā pa jūru lido laivas, kā pie malas piestāj tīkls, pilns zivju, un zvejnieku zēni lielā barā basām kājām aptupst ap zivju trauku.» (Turpat.)

Plūdons nepaliek tikai teorētisku prātojumu gūstā. Strādādams Bigauņciemā, viņš izlieto ik brīvu brīdi, lai tuvāk iepazītu ciemu un tā tuvāko apkārtni. Kādā 1897. gada 3. septembra vēstulē, kas glabājas Plūdoņa fondā ZA FB, viņš brālim Jānim Lejniekam raksta: «Par savu dzīvi Tevim nekā tagad nerakstīšu. Tu jau pats varēsi iedomāties, ar ko nodarbojos, kamēr skolnieku mums vēl nav. Vakar

ar Stumberg kungu, nudien lāga vīrs, tūlīt pēc brokasta devāmies ceļā uz Kaņiera ezeru. Tas ir līdz 3 verstis plats un līdz 5 verstis garš. Šis gājiens ir manim vērts pāris dienu no mana mūža.»

Īpaši nozīmīga mums ir kāda Plūdoņa līdz šim vēl nepublicēta dienasgrāmata, kas glabājas RLMVM (inv. nr. 7493). Visi ieraksti arī te, protams, nav vienlīdz svarīgi, tādēļ materiālu publicējam ar atlasī.

1897. gads

21. IX

Uz Treilanda¹ priekšlikumu nobraucu uz Slokas Bigauņciema skolu pieņemt otrā skolotāja vietu pie skolotāja Stumberg kunga. Nevarēju norimt tūlīt nenolaidies uz krastmalu jūru apsveicināt. Ilgi lūkojos tālumā, kā tur vilņi cits pēc cita izšāvās stāvu no tumšā, vilņojošā jūras klēpja un izskatījās kā balti milzīgi sniega kupani.

29. IX

Kājām gar jūrmalu no Kauguriem. Vakars rāms. Mēness gaisma. Jūra klusa.

15. X

Šodien vajadzēja sākt skolu, bet mūsu klases telpa nav vēl izžuvusi, tādēļ nezinām, kad būs skolas sākums.

Pie jūrmalas. Vecais Bigauns, grābdams jūras mēslus.

---

¹ Treilands — F. Brīvzemnieks, folklorists, literāts, tautskolu inspektors.

Ielaidos ar viņu sarunā. Viņš man stāsta, cik labu iespaidu atstājot jūras mēsli uz smilšu zemes. Nobrīnījos, ka viņš, 78 gadus vecs būdams, spēj jūrā saredzēt buras par 1¹/₂ jūdži tālu.

16. X

Jūra bij iezaļgani pelēka. Ūdens bij atbēdzis atpakaļ, bet viļņi nāca un cits pēc cita gāzās pāri liedegai (. . .) Es iebrīdu labi dziļi, un man bija patīkami, ka viļņi, no tālie nes plūzdami, spēji atdūrās pret liedegām, saplaka garās laidās un cits pēc cita laizīja man kājas (. . .) (Dzejnieks todien ceļā sastāpis kādu sievieti, kas braukusi uz Sloku.) «Vai jums zivis vezumā?» es jautāju. «Nē, jaunskungs, reņģes — zivju jau te nevar dabūt.»

17. X

Esmu pilnīgi ar savu stāvokli iedzīvojies. Katru rītu eju uz jūrmaalū staigāt. Jūra man palikusi tik mīļa, ka viņu tagad neatstātu, ja man citā vietā dotu otrreiz tik lielu gažu kā te.

Jūrai bij šodien tāda krāsa kā silķei muguras virsū. Uz liedegām bij salaidušās kaijas, un viņas izskatījās kā cits pie cita salikti akmeņi.

Še es novēroju, cik lielu iespaidu dara uz cilvēku apvidus, kur tas nodarbojas, un viņa nodarbošanās arods. Sāku jau mēģināt uztrankšķināt atkal savu kokli, bet no iesākuma negrib vēl veikties, kamēr iemanišos. Jaunu iespaidu man tagad diezgan. Vakar izlasīju Adamoviča¹ vēstuli, kuru tas man bija rakstījis jau kā semināristam.

---

¹ Adamovičs — F. Adamovičs, pedagogs, ģeogrāfs, tulkotājs, kādreizējais Plūdoņa skolotājs.

Viņš man novēl daudz sekmes un laimes palikt par ievērojamu rakstnieku. Vēstule manī ielēja pāri stopu spirgtu asiņu.

25. X

Sāku atkal vingrināties vijoles spēlēšanā. Ar dzejošanu nemaz negrib veikties. Liekas tīri, ka mūza mani būtu atstājusi.

27. X

Spēlēju, dzejoju un uz vakaru eju pastaigāties.

28. X

Šovakar, pie galda sēdot, es ieraudzīju pa logu laukā skaistu mēnesnīcu. Nespēju atturēties vilinājumam, uzrāvu mēteli, uzmaucu kalošas un aizsteidzos uz jūrmalu.

29. X

Tādiem pūļiem kaijas lidojam vēl nekad nebiju redzējis. Kur vien acis uz jūru uzmetu, ieraudzīju viņas vai nu ritmiskā tempā šūpojamies uz zaļgani pelēkajiem vilņiem, vai garām verģelēm pārļaižamies no vienas vietas uz otru.

Viņas skrēja tuvu gār ūdens virsu, un saules spožumā balti, balti mirdzēja viņu vēderi. Likās: mirdzošās sudraba saktas būtu savērtas uz viena pavediena un pavediens, pacēlies gaisā, aizstieptos taisnā līnijā tur uz liedegām gulošām zvejnieku laivām un tad uzreiz bangās izzustu.

30. X

Jūra no malas aizsalusi ar ledus kārtiņu. Laiks labi pauksts. Tālumā ieraudzīju četras buras. No iesākuma viņas bija izklaidus, vēlāk sagāja kopā. Un neskaidrajā rīta gaisā šīs buras izskatījās kā lielas milzu mātītes, kas, čupā salīdušas, lieliski savā starpā čalo. Es viņas pielīdzināju tām raganām, kas Šekspīra «Makbetā».

31. X

Skaists bij šovakar skats, kad mēness, liels kā baznīcas kupols, ugunssarkanā krāsā, izlīda iz jūras gultas. Es stāvēju uz kāpas, lūkojos uz šo ainu un nožēloju, ka nesmu gleznotājs.

2. XI

Šī diena priekš manis sver divreiz tik daudz kā visas citas kopā. Tūlīt pēc brokasta devāties ar S[tumberga] kungu uz Kaņiera ezeru. Siliņupe, Slocene, Dūņezers... Savādas skaņas. Veci čakārņi. Akmeņu kaudzes. Marona. Mani fantastiskie iztēlojumi — viela ražojumam. Lielais akmenis pie Kaņiera. Zirga kauli. Saplēsta putna spalvas. Zēni uz ledus. Cilvēku galvaskausi un kauli. Mans savādais, ērmotais jūtu stāvoklis pēc tam, kad biju pāri galvaskausus ar spieķi caursitis un vienu ar kāju samīdījis...

3. XI

Lasu Bjernsona rakstus, bet nevaru un nevaru ar viņa stilu iedraudzēties. Visur liekas, ka domas būtu sakrautas bez plāna un satura.

4. XI

Šodien cauru dienu pūš bargs ziemeļvakaru vējš. Zvejnieki viņu sauc par lenicu. Ar šo vēju rodas jūrā vislielākais plūdums. Vējš, kā zvejnieki stāstīja, esot sācis celties un pūst plkst. 2 no rīta. Tad viņi gājuši uzvilkt laivas augstāk krastā. Un ap 4 gājuši atkal otrreiz. Vistrakāki posījās jūra ap pusdienas laiku. Es gāju gar jūrmalu. Zvejnieki steigšus trauca noņemt no robām tiklus, lai tie nekristu plūdiem par laupījumu. Pretim man nāca lielā lakatā tinusēs meitenīte. Te gāžas uzreizi vilnis, liels kā milzu valnis, un izplūst smurtīgā straujumā tālu, tālu uz krastu. Knapi paguva maziņā palēkties sāņus, citādi tā būtu ierauta bangās.

5. XI

Atkal krīt sniegs. Auksts. Dienu pavadu pēc parastā šablona.

6. XI

Studēju stilu. Flobērs ir zelta cilvēks.

12. XI

Treilanda kungs un aprinča ārsts Nagurska kungs, kas Treilandam līdzī braucis telpas veselības ziņā revidēt. T. kungs starp citu N. kungam piezīmēja, ka es esot liels censonis, «трудится много для самообразования, занимается литературой, изучает народную жизнь» etc.

13. XI

Šodien man bija laime redzēt skaistāko skatu uz jūras, visā savā mūžā neaizmirsīšu. Tas bija no rīta ap plkst. 7. Es gāju gar jūrmalu. Vienā pusē pašlaik taisījās lēkt saule: debess sārtojās, mākoņi, kas bija nogūlušī pāri vietai, kur

vajadzēja nākt laukā saulei, palika rožaini. Tad uzšāvās kā gaismas strūklu stabs. Bet mākoņi, kas bija līdz šim rožaini, metās arvien bālāki un bālāki: viņi bija izpeldējuši no saules taka un gulēja tagad sānis. Tad pamazām parādījās maza saules maliņa, un pamazām izlida viss mirdzošais zelta ritulis. Viņš kāpa acīm redzot augstāki, kamēr ielīda mākoņos, kuri bija nogūlušies pār horizontu. Skaisti mirdzēja krasta priežu zaļums saules staros. Otrā pusē no Ragaciema kā biedinošs briesmeklis vilkās uz augšu mākuļu čupa. Bet, saulei nākot tuvāki pie apvāršņa, šī mellā masa tapa pārleistīta ar asiņainām strūklām. Katru acumirkli viņa mainīja savu krāsu. Un jūrā atpoguļojās šo abu pretišķo dabas skatu veids: vienā bija debesis un otrā pusē elle. Ilgi stāvēju uz vietas un lūkojos uz šo ainu. Zvejnieki, redzēdami mani tā blenžam, laikam domāja: tam vīram laikam vienas skrūves trūkst.

14. XI

Šodien īsts ziemas peizāžs. Koki piesniguši. Viss kluss. Staigāju līdz pusdienai pa mežu un sacerēju pa to laiku 3 pantus dziesmai «Jauna censoņa kapa dziesma» (Rekviēms).

18. XI

Skolā līdz 12. Studēju Mopasānu.

23. XI

Sāku rakstīt noveleti «Suns».

27. XI

Skola. Spēlēšana. Stāstu rakstīšana. Dzejoļu sacerēšana.

29. XI

Slokā pie drēbnieka. Mājā nākot, tiku patikami saomulināts no meža ainavas. Sniegs bija patlaban mitējies krist. Metās krēsla. No piesnigušajām egļu galotnēm izplūda dzestra vēsma, kā viegla dvaša aizskāra vaigus un lēni aizzuzēja garām ausīm.

5. XII

Antons sūdzas, ka viņa meitai vaigi izkniebti, bet pie manis viņš bīstas nākt, un, mani satiekot, viņš viltīgi un lišķīgi noņem cepuri un nosauc mani par jaunu kungu. Tādi lidēji ir visi šie zvejnieki. Tādēļ nekāds brīnums, ka mans kolēģis, tik labs cilvēks, nav pa 30 gadiem ar tiem nekādā tuvākā sakarā nācis.

Kad speru kāju uz Rīgas trotuāra, izkāpis laukā no vagona, tad manim liekas, ka atkal iekļūstu savā elementā. Brīnums: senāk man Rīga bij pretīga, atbaidīga. Un tagad tā man palikusi tik miļa ar visu savu troksni, dūmiem, kungiem ar smailajiem pakaušiem un prostitutēm, kas ložņā ap Vērmaņa parku.

Strādāju līdz četriem, kamēr pārrakstīju dzejoli «Jauna censoņa kapa dziesma».

7. XII

Pie Zāliša¹. Pirmā ziedu nauda par dzejoļiem no redakcijas — par rindiņu 3 kapeiki.

Jūsma un sapņojumi. Maldīšanās pa Bigauņciemu. Ne-lāgais laiks. Vējš, sniegs. Gultā iegūlos tik plkst. 3.

---

¹ Zālite — P. Zālite — laikraksta «Mājas Viesis» un žurnāla «Mājas Viesa Mēnešraksts» redaktors.

13. XII

Patikami ir sagaidīt sestdienu skolmeistaram. Tā viņam nāk pretim kā mīļa līgava.

1898. gads

18. I

No sniega ne vēsts. Manim dažubrīd paliek tik garlaidīgi, ka Bigauņciems man izliekas kā cietums. Visas manas jūtas, visas manas domas nestin nesas uz Rīgu. Ai, kaut jel dabūtu Rīgā skolotāja vietu!

19. I

Vējains slapjdraņķis. Strādāju pie etīdes «Tēva Ziemassvētku dāvana».

20. I

Tāds pats nelāgs laiks. Strādājot es bieži aizmirstos un nogrimstu sapņojumos.

21. I

No rīta izgāju jūrmalā. Zvejnieki no Ragaciema gāja jūrā. Laivu bija kopā vesels bars. Viņas virzijās lēnā gaitā uz priekšu, un viņu buras, miglā ietērtas, atgādināja dīvainas un drošas būtnes, kas grib izbrist jūrai cauri. Jau viņas līdz krūtīm ir iebridušas un bikli sper soli pa solim tālāk, un pie katra soļa viņu stāvi noliecas drusku uz priekšu. Vakarā labi daudz sacerēju.

22. I

Vakarā gāju gar jūrmalu pastaigāt. Uz krasta pauguriem lēkāja mazi zvejnieku skuķēni. Mani ieraudzīdami, viņi cik kāju joza uz māju. Vaļējie mati noplivinājās vien.

23. I

Skaista uzlēca saule. Sarma, bet tik uz zemes un zāles. Pēc pirmās stundas nostaigāju līdz jūrmalai. Aina bij tik skaista, ka nevarēju ne noskatīties. Viss līmenis bija zaļgani pelēks.

Saules pusē, kur jūra met lielu likumu uz Kauguriem, bangas, pret krastu atsizdamās, cita pakaļ citai vai veselā barā šļakstījās uz augšu. Un tas dzīvi atgādināja, ka tas būtu sapulcējies bars nāru un tās visas barā pie krastmalas peldētos un plunčodamās, iz ūdens palēkdamās un skaldamās, izšļakstītu sudrabmirdzošu rasu uz visām pusēm.

Ap vakaru gāju pa Ķemeru ceļu pastaigāties. Laiks rāms un silts. Burbuļodams tecēja pa grāvjiem ūdens, kamēr tas nonāca līdz tai vietai, kura vizzemāka un kur jau bija sakrājies daudz, daudz ūdeņa. Te vairs nebija dzirdama ne čurkstēšana, ne burbuļošana. Viss bij kluss kā kapā. Vai tāda nav cilvēka dzīve?

25. I

Ap pusdienu sāka snigt sniegs. Sala pieņēmas. Vakarā uzlēca mēnesis, pilns un spodrs. Viņš peldēja pār jūru un laistījās plūdus. Platā josla, kas plūda gar krastmali, bija zaļgani pelēka, kamēr visa ūdensmasa aiz tās melnojās kā purva arumi. Pie šīs krāsu nevienādības, domāju, spēlē lielu lomu dziļums.

8. III

Staigāju pa kāpām. Vēss vējš loka priedes un birdina zemē aukstus pilienus no uz zariem atrodošā sniega. Aiz kāpas pie jūras silts. Caur vējoņu iečirkstas bailīgi jau kāds cīrulīts. Zvejnieku puiki uz ledus gabala. Viens laiž jūrā mazu kuģi. Pa jūru vējš dzenā ledus blāķus.

22. III

Paēdis brokastis, gāju pastaigāt pa kāpu silu prom uz Slokas pusi gar jūrmalu. Laiks silts. Vēsma piemilīgi glauda vaigus (. .)

Gāju putni cits pakaļ citam laižas pār galvām: meža zosis, gulbji, pelēkie strazdi, «priežu vistinās», krustknābiši; pār jūru kaijas, uz jūras melnojas bariem niras. Visur manāma pavasara atmošanās. Bet cik savādi: citām reizēm es biju «entzückt», un nu manim nav gandrīz it nekādas sajūsmas, esmu vienkāršs subjektīvs aplūkotājs. Pēc pusdienas gāju pa Ķemeru ceļu. Aizgāju apkārt «Melnezeram»; dūksnājs, vaivarāji, virši, sūnas, mazas priedītes kā kosas, nevienas dzīvības. Manim prātā iekrita temats: «Divi ezeri» — Liezeres un šis. Kontrasti starp viņu izskatu un starpība starp sajūtumiem. Lāmās atspīd koki; sētā meiteņi šūpojas, pārlikuši dēli pār kluci; uz kāpām sapulcējušies zvejnieku zēni, cīkstas, vēlāk sāk sviesties ar sniegu.

23. III

Šodien ir īsta pavasara diena; spodra saule, iezalšanas debesis, un pie debesīm gar apvārsni guļ lielas, baltas mākoņu ķepalas(. .)

Pēc pabeigtām stundām devos laukā. No tālienes — no Kaņierezera nesās šurpu juku jukām gulbju klaigas. Manim par vari gribas viņus redzēt tuvumā, un es dodos

turpu (. .) Priedes uz kāpām stāv klusi un nekustas. Smiltis, pelēkās kāpu smiltis, vienmēr sēras un vienmuļīgas, tagad, saules apspīdētas, liekas palikušas daudz smaidīgākas, pievilcīgākas; viņās, šķietas, pamostas arī dzīvība. Viss, viss — tumši brūnie laukumi pērngadīgo viršu, zilgani pelēkie plankumi sūnu, puduriņi vaivariņu, vientulīgās smilgas ar pelēkiem cekuliem — viss, viss, liekas, it kā būtu atdzimis, it kā būtu dabūjis dzīvības pilnu nokrāsu. Tālāk! Gar kāpām, pa ceļu, tālāk, arvien tālāk! Uz priekšu, uz to pusi, no kurienes nāk gulbju klaigas sudrabainas, turp, uz to puduru ozolu maronā! Stop! Strauja un pilna aizsprosto ceļu Siliņupe. Par velti lūko acs pēc pārejas, pēc šauruma, pēc laipas! Atpakaļ! Neko nelīdz! Gar malu uz tiltu, teciņu! Teciņu, ka gulbji neaizskrien. Tur viņš, lūk, tilts. Uz tilta zems vīrelis ar strupu, četrkantainu bārdiņu, kas kā kušķis saulē sarkani apsvilušu zāļu tam karājas pie zoda. «Kā nu labi ķeras?» — «Nekā, jaunskungs, tagad neķeras!» — «Kālab ta tā?» — «Smirdošs ūdens nāk no Kāņiera, nav tīrs.» — Un atkal tālāk (. .)

Cik plašs! Cik liels ir šis tīrelis, šī marona! Rudenī es še gāju. Un kādas toreiz manim bija sajūsmas! Tas tagad tur tas pats Dūņu ezers, pie kura rudenī stāvēju, kad pār viņu bij pārstiepusies plāna ledus plēnīte, un es laidu pār viņu akmeņus un priecājos kā bērns par to savādo skaņu, kādu viņi sacēla.

Kā mežs stāv Starpiņupē garas, slaidas niedres ar pušķi galā. Meža vientuļa pīle paceļas priekšā un pa gabaliņu ielaižas atkal ūdenī. Žēl, ka nav bises! Tur priekšā paceļas liels vanags un aizlaižas uz mežu. Bet katrā lāmiņā, katrā bedrītē, katrā govizmītā pēdā gleznojas spožās saulītes seja. Un tad divi gulbji paceļas un klaigādami aizlaižas pāri pār ezeru. Tad dodos atpakaļ. Tur starp kāpu priedēm stāv izvaidītas zvejnieku būdiņas, tās ir daudz nabadzīgākas nekā pie mums Bigauņciemā, bet saules pavasara staros viņas izskatās tik pievilcīgas, un sazīlējušās logu rūtis mirdz.

Jau šaipus kāpu priedēm var sadzirdēt kaiju skarbo čerkstēšanu. Un, lūk, nu tās var redzēt, kā viņas laižas pūliem, kas izskatās kā balti mākuļi, gar jūrmalu uz rītiem. Viņu ir vesels miljards. Var tikai redzēt, kā gabaliņu virs ūdens kustas, plivinājas lēvenis spārnu un atkal lēvenis putnu veidolu krīt ūdenī un atkal paceļas. Skaistākas krāsas jūras līmenim neesmu redzējis kā šodien. Viņš ir tīri zaļš, liekas, tas nav ūdens, bet zaļa tintes masa. Un šī masa virmo, cik vien tālu acis sniedzas, bet šur un tur redzamas rāmas, platas strīpas, kas līdzīgi platam ceļam aizstiepjas likumu likumiem pa plašo ūdens laukumu. Un cik dzeiskas izskatās tagad zvejnieku laivas, kas tur lien pie apvāršņa augšup.

«Uz smilšu kāpām». Desmit virkņu. Katrā virknē 9 īsāki tēlojumi un viena novele.

25. III

Cik grozīgs bij šodien laiks! No rīta vējš, apmākušās, pelēkas debesis un smalks sniedziņš, ko vējš nepatīkami putina pret seju un bārsta aiz apkakles. Šur tur laukā balojas veca sniega laukumi, nokritušais sniegs tūdaliņ izkūst. Meža zosis bariem laižas pār pļavām, pār Sloceni, pār mežu, uz Kaņierezera pusi. Ķīvīte pašaujas gar ausīm, spārnus dikti žmiukšķinādama. Sagatavojos, lai varētu, kā pienākas, savākt par zvejniekiem un viņu dzīvi pienākošās ziņas, gribu apstaigāt visas mājas mūsu ciemos. Ap pusdienu laiks noskaidrojas. Balti mākoņi aši steidzas gar zilo debess velvi, vējš brāž.

Uz vakaru laiks atkal apmācas. Nāku pa mežu omulīgās iejūsmās. Mēnesis spīd spodr un balts. Koši nokrāsojas mākoņi, kas viņam paslīd garām. Bet tad viņš aizlien aiz biezās padebešu čupas un nav vairs redzams, bet padebešu čupas virsmala bālgani zalgojas.

26. III

Sniegs. Vējš, briesmīgs vējš. Gribu iet apstaigāt pēc pusdienas zvejnieku mājas.

27. III

Skaista, spodra saule. Dzidras debesis, neviena mākulīša. Bet vējš auro kā traks un loka kāpu priedes. Saulīte, kā saka, ar zobiem. Pie zvejniekiem mājās.

28. III

Uzcēlos 6. Pastaigājos nemazgājies pa kāpām. Pūš salts ziemeļa vējš, saule te parādās, te aizlien aiz pelēkiem pa-debešiem.

Es atceros arī bērnu atlaišanas uz svētkiem dienas Liezerē. Cik tad ar manim bija jautri ap sirdi! Bet tagad šī atlaišanas diena manim nedara nekāda prieka, esmu palicis vienaldzīgs pavisam pret visu.

14. IV

Tāds pat silts laiks kā vakar. Dūmi no namiņiem neceļas gaisā, bet izplatās pa kāpu priedēm kā caurspīdīgs, zils mākuls, izplatīdami specifisku smaku un piedodami dienai tādu kā sestdienas izskatu. Zvejnieki strādā pa dārziem, ardami, ecēdami un mēslus vezdami. Daži ņem no dobēm kartupeļus.

Mazais putniņš, kurš nevarēja paskriet. Dzērve, kas, vientule skriedama, klaigāja jestri pēc citām. Vientules pīles, izstiepušas garos kaklus, laižas krēkādamas pār galvām uz jūru.

15. IV

Šodien atļaidām bērņus. Man ap dūšu tik vienaldzīgi.
Pēc pusdienas nostaigājām līdz Slokas ezeram. Gājām pa
kāpu paaugstinājumiem, apaugušiem retām priedēm, kas
meta mīkstas ēnas uz sūnaino zemi (..) Zvejnieki patlaban
meta tiklus. Viņā malā redzēja paceļamies dūmus no vil-
ciena (..)

Pie vakara, uz mājām nākdams, sastapu Jukumu Run-
gaini, kas nāca no lauka gausiem soļiem, nesdams sekumu
un zveņģeles. Papriekšu koķīts — zirgelis vilka arklu.

16. IV

Rīt no rīta braukšu uz Rīgu. Jāņemas tagad ar pakāša-
nos. Ap dūšu «так глупо и пусто».

IESKATS PLŪDOŅA 20. UN 30. GADU LIRIKĀ

Plūdoņa daiļrade ilgusi vairāk nekā četrdesmit gadus. Tie aptver Jauno strāvu, 1905. gada revolūciju, pirmo pasaules karu, Oktobra revolūciju, buržuāziskās Latvijas laiku. Visi šie notikumi dziļi ietekmējuši latviešu tautas likteņus, un Plūdons centies iet kopsolī ar darba cilvēku dzīvi, taču, gadiem ieritot divdesmitajos un trīsdesmitajos, dzejnieka spertie soļi kļuvuši arvien īsāki un gausāki, līdz progresīvā sabiedriskā doma tālu apsteigusi viņu. Tādējādi visa Plūdoņa daiļrade gan hronoloģiski, gan idejiski tematiskās un mākslinieciskās vērtības ziņā iedalāma divos posmos. Pirmais iezīmējas ar plašu reālistisku darbu radīšanu, kuros ieraugām latviešu darbtautas grūto dzīvi un cīņu par atbrīvošanos no kapitālistiskās verdzības. Šis pirmais posms izsīkst divdesmitajos gados, un aizsākas otrs — divdesmit gadus garš, kurā Plūdons turpina aktīvi strādāt. Kvantitatīvi šai laikā viņš rada vairāk nekā daiļrades pirmajā posmā. Arī žanriski 20. un 30. gadu daiļradē ieraugām pārsteidzošu daudzveidību: blakus savām pamatnozārēm — lirikai un epikai, kurā Plūdons gūst vislielākos panākumus, viņš turpina strādāt literatūras vēsturē, tulko daudzus pasaulslavenu klasiķu darbus, raksta bērniem utt.

Krasas pārejas no pirmā posma uz otru nebija, tikai pamazām viņa daiļradē izsīka daži būtiski spēka avoti, kamēr citi vēl saglabājās un nesa sevī reālistiskās mākslas neatkārtojamo burvīgumu — it īpaši tas sakāms par dabas un mīlestības dzejoļiem, vairākiem liroepiskiem sacerējumiem par senlatviešu cīņu pret vācu krustnešu iebrukumu, kā arī par vārsmām, ko viņš veltījis bērniem.

Plūdoņa literārajam mantojumam ir liela nozīme latviešu klasiskajā literatūrā, taču šis mantojums nav viengabalains, katrs no jau minētajiem posmiem būtībā jāvērtē atsevišķi, saglabājot, protams, vērtējuma pamatkritērijus. Marksistiski leņiniskā mācība norāda, ka galvenie kritēriji ir divi: 1) ikviens mākslas darbs, kas radīts pagātnē, ekspluatatoru iekārtas apstākļos, jāvērtē šķiriski, no proletariāta interešu viedokļa, no darbtautas ideālu viedokļa; 2) sociālistiskā reālisma mākslu veidojot un jaunu cilvēku audzinot, nedrīkst novērsties no tām patiesajām kultūras vērtībām, ko pagātnē radījusi cilvēce. Abas šīs tēzes iedibināja V. I. Leņins, un tās kļuvušas par metodoloģisku pamatu mūsdienās, kad daudzas literāras parādības nākas vērtēt un pārvērtēt, atklājot tajās jaunas vērtības un atsiņājot mums noderīgo.

Latviešu padomju literatūras zinātne un grāmatniecība balstījies uz šīm tēzēm. Par to liecina jauni un jauni Plūdoņa nozīmīgāko darbu izdevumi un to tulkojumi citās valodās, vairākas nozīmīgas un plašas apceres par dzejnieka dzīvi un darbību. Ja Plūdoņa daiļrades pirmais posms ir pietiekami izvērtēts, tad to nevaram teikt par otro posmu. To analizējot, nereti ievērota tikai pirmā no abām jau pieminētajām tēzēm.

Šo piezīmju nolūks — pieskarties dažām problēmām Plūdoņa 20. un 30. gadu lirikā. Cerams, ka turpmāk šo posmu izpētīs visā kopumā, gan noskaidrojot daudzus šobrīd vēl nezināmus cēloņus, gan jau zināmus faktus bagātinot ar jaunu izpētes aspektu, taču jau šobrīd var apgalvot, ka arī šai laikā Plūdons uzrakstījis vairākus paliekošus darbus, kamēr viņa vārsmojumi buržuāziskā nacionālisma garā, iztopot pelēkajiem baroniem, ir idejiski mūsu lasītājam nepieņemami, arī mākslinieciskais veidojums nereti apšaubāms. Šādi «sacerējumi» ne kvantitatīvi, ne kvalitatīvi neveido Plūdoņa daiļrades būtību, bet tieši tos buržuāziskie ideologi centās popularizēt kā vienīgi būtiskos Plūdoņa darbus.

1. VĒL KOPĀ AR TAUTU PA SĀPJU CEĻU

Imperiālistiskā pirmā pasaules kara un tam sekojošās Februāra un Oktobra revolūcijas laika dzejoļus Plūdots sakārtoja un izdeva šādās grāmatās: 1918. gadā — «Via dolorosa» un «111 lirisku dziesmu», 1921. gadā — «Nō Nakts līdz Rītam» un «Tāli taki — tuvi tēli». Dzejoļu publicējumus atradīsim arī periodikā. No tiem vispirms būtu pieminams dzejolis, kurš 1918. gadā publicēts «Cīņā» un kurā viņš sveic revolūcijas uzvaru. Tāpat revolucionāra tematika saglabāta dzejoļos, kas veltīti Janim Jansonam-Braunam. 1919. gadā tapis veltījums, kas beidzas ar šādiem vārdiem:

Vārds tavs mākslā, vārds tavs dzīvē dzīvos,
Un, to minot, sirds mums lepnāk leks,
Kamēr karogs sarkanais vien plīvos
Un kā vada zvaigzne priekšā degs.

(«Revolucionāram J. Jansonam»)

Šādi Plūdoņa dzejoļi rosina domāt, ka dzejnieks tolaik bija tāpat kā 1905.—1907. gada revolūcijas laikā atkal kopā ar tautu, ar tās progresīvajiem spēkiem, kas cīnījās pret ekspluatāciju. Plūdoņa tuvību darba tautai apliecina dzejoļu krājums «Via dolorosa». Viņš rāda imperiālistiskā kara radītās šausmas, kas jāpārdzīvo bēgļiem svešumā, viņu ilgas pēc dzimtenes, tragiskās jūtas, kas radās dzīves grūto apstākļu ietekmē.

«Bēgotnes tragēdija trijās dziesmās» ir reālistisks dzejojums, kas satriecošs mākslinieciskās iedarbes ziņā tieši ar savu skaudro dzīves īstenības attēlojumu, ar posta un beztiesības nosodījumu, ar kara pretcilvēciskā rakstura atmaskojumu. Tādu dzejoļu šajā grāmatā daudz. Pāri šiem dzejoļiem plaiksni rindas:

Prāts saka tev: tā diena nav vairs tāli,
Un dzīve iegriezīsies atkal vecās sliedēs;
No jauna lūpas smies, un atkal rozēm ziedēs
Tie vaigi, kuri tagad izmisumā bāli.

(«Laika sajūta»)

Šajās rindās autors pauž nojausmu: karš, netaisnīgais un asiņainais, beigsies, gaidāma skaistā miera diena. Bet — tai pašā laikā nevar nesamulsināt rinda par dzīves atgriešanos vecajās sliedēs... Vai te ir tikai aizgājušās miera dienas un esošās kara dienas pretnostatījums? Jeb šī rinda jau liecina par dzejnieka nespēju ielūkoties notikumu tālākā attīstībā? Bet dzejoli «Atmodusies straume» Plūdons zīmē gaišu, pavasarīgu ainu un paredz drīzu nākotni:

Un visi smaidīs... visiem silti būs...
Viss citāds kļūs.

Kā tad īsti: vai «dzīve iegriezīsies atkal vecās sliedēs» vai arī «viss citāds kļūs»? Acīm redzot, dzejniekā valdīja pretrunīgas izjūtas. Zīmīgi par šo gadu Plūdoņa dzeju rakstījis V. Valeinis: «Lai arī cik «uz debesīm brēcoši» dzejnieks attēlo ciešanas, vainīgo viņš tomēr neredz. Plūdons vaino karu vispār, nemeklējot tā sociālo sakni.» («Latviešu lirika XX gadsimta sākumā», 1973, 261.—262. lpp.) Neredzēdams kara nelaimju galveno vaininieku, Plūdons nesaprot galveno spēku, t. i., proletariātu, kas var likt apstāties sāpju un ciešanu plūsmai. Taču, neraugoties uz to, vairums dzejoļu ir ar demokrātisku, tautisku raksturu; nereti Plūdons paceļas līdz romantiski revolucionārai vīzijai un aicinājumam:

Sāpēs un ciešanās,
Gaidās un cerībās,
Bezgala līdzjūtās
Liels ir šis laiks!
Visu veco viņš drupās maļ;
Jaunu sauli pie debesīm kaļ;
Griež zudušo ziedoni atpakaļ —
Liels ir šis laiks!

(«Laika zvani»)

Šobrīd interesanti ielūkoties tā laika literatūrkritikā — kā vērtēja Plūdoņa dzejoļus, kuri bija tapuši pēc

«Atraitnes dēla», «Divi pasaulēm», «Rekviēma», poēmas «Uz saulaino tāli» un citiem nemirstīgiem darbiem, kas pieder 20. gadsimta latviešu dzejas zelta fondam.

Par Plūdoņa bēgļu dzeju 1916. gadā Leons Paegle raksta, ka «viņa dzeja ieguvusi savādu, dziļi sēru nokrāsu un ir ļoti vērtīga kā mākslas darbs». Pāvils Rozītis «Līdumā» 1918. gada 4. jūlijā, recenzējot dzejoļu krājumu «Via dolorosa», raksta: «Plūdons gāja kopā ar tautu pa sājpu ceļu un vienkāršos vārdos tērpa to, ko redzēja un ko izjuta viņa sirds.» Zīmīgi, ka P. Rozītis, atzīmējis Plūdoņa grāmatas vērtīgākos dzejoļus, piebilst, ka tajos «parādās Plūdoņa talanta spēks, kaut gan varbūt ne ar tādu drosmi un dziļumu, kā tas bija agrākā laika dzejoļos, piemēram, «Pēdējais gājums», «Tīreļa noslēpums» u. c. Tomēr viņi pielīdzināmi pie labākajiem laika dzejoļiem.»

Apmēram tai pašā laikā «Jaunā Latvijā» parādās Jāņa Sudrabkalna recenzija par šo grāmatu. Kā pozitīvs moments atzīmēts tas, ka Plūdons bijis tautai tuvu, «aiziedams likteniskajos klajumos ar Kurzemes bēgļu bariem, turēdams pār viņu tumšajiem ceļiem kā lukturi ar dzimtenes zvaigžņu gaismu, noliekdamies ceļos pie nezināmu karēvju kapiem. Viņš var būt lepns uz to, bet māksliniecisks slavas viņam daudz nepienāksies.» J. Sudrabkalns visai detalizēti norāda uz Plūdoņa dzejas valodas nepilnībām, kuras iezīmē zināmu lejup slīdēšanu un bijušā spožuma zudumu. Svarīgi ir iemesli, kāpēc tā notiek. Viens no tiem: «Plūdons, jau sākot ar «Pirmajiem akordiem», ir gribējis vienmēr būt īsti aktuāls, un tas viņam nācis par ļaunu.» («Jaunā Latvija», 1918, № 4.) «Via dolorosu» J. Sudrabkalns dēvē par t. s. laika grāmatu, kurā «viss pastāv no vispārējas masu sajūtas, kurai nav formas, kura tiek aiznesta kā putas straumē». Pantā esot maz kas palicis no līdzšinējā Plūdoņa, tas ir pagalam sauss, kails, bieži banāls, nepārliciecināms...

Pārlasot šodienas acīm «Via dolorosu», var saskatīt, ka ne tikai vēlēšanās būt aktuālam ir kaitējusi Plūdonim. Drī-

zāk tā ir tikai blakus parādība, bet par daudz būtiskāku izvirzās cīņa dzejnieka personībā starp divi galējībām: no vienas puses — patiesa vēlēšanās būt kopā ar tautu, dalīties ar to bēdās un ciešanās, no otras puses — individuālista noslēpšanās no pasaules, iegrimšana savos skaistajos sapņos un vīzijās. Un tieši no šī individuālisma izriet neziņa un nespēks pasaules ļaunuma priekšā.

Kā rāda vairums dzejoļu krājumā «Via dolorosa», tobrīd dzejniekā uzvar tā doma un jūta, kas viņu jo cieši saista ar demokrātisko tautas masu kustību. Plūdons izdodas izteikt šīs kustības centienus, kuros dominē naidis pret karu, kā arī dzimtās sētas un darba mīlestība. Šai ziņā zīmīgi tie dzejoļi, kuros Plūdons iejūtīgi, ar bagātīgām gleznām zīmē gaidošās Mātes un kritušā Karavīra tēlus.

«Latvju tautas drāma dzīvē un dzejā par 13 gadiem (1906—1919)» — tā Plūdons papildinājis dzejoļu krājuma «No Nakts līdz Rītam» virsrakstu. Latviešu padomju literatūrkritikā tā dēvēta par programmatisku grāmatu. Kompozicionāli šī «drāma dzīvē un dzejā» izveidota tā, ka hronoloģiski atspoguļo vēstures gaitu no 1905. gada revolūcijas reakcijas perioda cauri pasaules kara šausmām līdz pat 1919. gadam. Ievadā dzejnieks runā par septiņkrāsainu varavīksni, kas gluži kā brīvības arka atplaiksnījusi uz austrumu tumsušām debesīm. Daudzi dzejoļi veltīti piektā gada revolūcijas upuriem, balādiskais «Nakts brauciens» mākslinieciski un idejiski maz ko atpaliek no slavenā «Tīreļa noslēpuma». «Divējādā miršanā» pretstātos rādīta revolucionāra un viņa soģa nāve. Viens zvēriski nošauts, otrs miris savā gultā, tuvinieku ielenkts, bet Plūdons jautā:

Kam būs reiz lielāka slava,
Kas vairāk tiks cildināts:
Vai tu, ko zemē kāva?
Vai viņš, kas nomira pats? ...

No visa dzejoļa un arī šo četru rindu zemteksta nepārprotama ir dzejnieka attieksme un reizē arī atbilde uz šo

jautājumu. Plūdons pasvitro, ka kritušo cīnītāju upuri nav bijuši veltīgi:

Atbalss nemirs, tauta, tavos dēlos,
Lai ar dažkārt viņa izskan bālāk,
Lai ar reizēm viņu nedzird tālāk;
Lai ar skaudri vēji viņu plīvo,
Raugot izpūst viņas dvēseli dzīvo, —
Atbalss nemirs, tauta, tavos dēlos:
Mūžam skumstot, viņi dūsmās kvēlos.

(«Atbalss»)

«Akmens namā», «Sumpurņkalnā», «Pēdējā rītā», «Pēdējais gājums» — visi šie dzejoļi reālistiski un emocionāli attēlo cīnītāju pēdējos dzīves brīžus un viņu nesalaužamību. «Pēdējais gājums» sacerēts 1905. gada revolūcijas un asiņainās kontrrevolūcijas ietekmē, kļuvis par plaši populāru masu dziesmu, ko dziedāja arī Oktobra revolūcijas dienās, — acīm redzot, nemirstošās popularitātes dēļ Plūdons to ietvēris savā grāmatā.

«Apspiesto dziesmā» izskan tiešs aicinājums izslieties pret reakcionāro pārspēku, dziļš nicinājums pret mietpilsoņiem un kontrrevolucionāriem:

Jūs varat mūs slavēt vai smādēt —
Jūsu priekšā mēs negribam list.
Gan lietus tās asiņu pelķes
No zemes var noskalot nost,
Bet sirdis tās kvēlos kā nelķes —
Tās nelķes mēs dosim jums ost.

Dzejnieks ir kopā ar «titānu cilti» un «jaunā laika balsi», viņš uzmundrina mazticīgos, kas vairs netic revolūcijas uzvarai, atgādina «dzirkstis zem pelniem» un «piekaltā Prometeja» nesalaužamību.

Aicinoši skan dzejoļa «Gāju putnu pavasardziesma» pēdējais pants:

Rindās braši! Mūs' karogs nav laužts!
No sappiem tas samests, no asinīm austs...

Viņš zalgo un zvīļo kā ziemeļu kāvi . . .
Uz priekšu! Kaut nākotne nestu ar' nāvil . . .

Pasaules karš atspoguļots nodaļā «Kāvu naktī», kur sakopoti dzejoļi, kas tapuši laikā no 1914. gada līdz 1917. gadam. Tāpat kā grāmatā «Via dolorosa», arī te ir posta ainas, taču tām šoreiz tikai fona loma. Priekšplānā ir pārdomu dzejoļi, kuros izvirzīts jautājums — kāpēc notiek šis karš? Kāds labums no tā būs tautai? Dzejoļi «Dārgā sēja» ir tikai astoņas rindiņas:

Mēs sējam, mēs sējam
Ar nāves vēju
To dārgāko sēju —
Dzīvību . . .
Vai vāksim, vai vāksim
Bez šaubu, bez bažu
Ar' lepnāko ražu —
Brīvību? . . .

Dzejniekam ir pārliecība, ka «tad, kad Milži cīņu beigs, Tad Rūķi izšķirošo vārdu teiks . . .». Ar «rūķiem» nepārprotami varam saprast darba tautu, bet «milži» ir divas imperiālistiskās lielvalstis — cariskā Krievija un ķeizariiskā Vācija (dzejolī «Titānu cīņa»). Plūdoņa simpātijas darba tautai un naidu pret tās apspiedējiem apliecina sarkastiskās rindas, kas veltītais tumšajiem politikāņiem, kuri kara gados prot tapt bagāti:

Ūdeņus bez daires duļķot,
Melus malt un masas muļķot —
Tas ir jūsu ideāls, —
Gods un taisnīgums jums tāls.

Viņu nodarbina jautājums: «Kas izraus tuteni no Kaina rokas? Kas šķēpus arklos kals?» (Dzejolī «Kas?».) Dzejolī «Tautai» viņš aicina:

Tver, kas varonīgs un spēcīgs,
Tauta, briest tev krūtīs,
Tver un joz kā bruņas cietas . . .

Taču — gan šis jautājums, gan šis uzaicinājums nav konkrēts, jo Plūdons neredz to spēku, kas var apturēt tautu slakstiņu. Viņš var tikai žēloties: «Pašu mājās mēs nabaga pabērņi» un «Sveši ļaudis — labi ļaudis Vienaldzīgi garām iet.» Bet brīžam tam visam Plūdons tiek pāri un raksta:

Melli smieklī... un sarkanās asaras...
Sarkanās asaras... un melli smieklī.
No mellajiem smiekliem žults saskrien krūtīs,
No asarām sarkanām aizdegas sirds.

(«Laika aina»)

To pašu «bāra bērnu» domās viņš liek ticību un cerību, ka

... visas Zemes važas taps nokratītās;
Tad visas lielās ilgas kļūs piepildītas;
Tad mitēsies bēdas un rims mūžīgā asaru liešana,
Kad sāksies lielā Mellās upes ledus iešana...

(«Bāra bērni»)

Šie divi citējumi rāda, ka Plūdons pasaules kara iznākumā redz revolucionārus pārkārtojumus. Viņš jūt «vecu spoku» traucējošo roku un aicina: «Esiet modri, mani brāļi!» (Dzejolī «Saucēja balss tuksnesī».)

Drāmas trešais cēliens — 1917.—1919. gads. Balādiskajā dzejojumā «Dziļumu balsis» attēlota «nakts un visbaigākā spoku stunda», kad atskan varenas balsis:

Tās modināja
Un pacilāja,
Un aicināja,
Un sauca:
Sauca uz dzīvību,
Sauca uz gaismu,
Uz sauli!

Taču — šīs «balsis neskanēja manas dzimtenes sērajiem līdzenumiem». Kas tad tās bija par balsīm? Kas «šalca kā

prātus aizgrābjoša spēka dziesma»? Atstājis lasītāju neziņā, Plūdons ņemas atmaskot:

... bikli laipotāji bij manas tautas ceļa rādītāji:
Viņi neuzdrošinājās drikstēt.
Jauna, tāltaustāma zižļa vietā
Viņi cilāja savās rokās veco, nodilušo vagara spieķi.

(«Dziļuma balsis»)

Nu varam sākt nojaust, kas ir šie laipotāji, aicinātāji un vagara spieķa vicinātāji. Plūdonim nav ar viņiem pa ceļam, jo viņos «nerunāja varons. Tikai vagars. Tikai vergs.» Vai dzejnieka nicinošie vārdi nevēršas pret tiem buržuāziskajiem nacionālistiem, kas veidoja latviešu strēlnieku pulkus, lai tie aizstāvētu carisma intereses? Konkrētu atbildi Plūdons nesniedz, bet tad, attēlojis karā nokauto upuru augšāmcelšanos un viņu taujājumu («Ar to dārgāko, kas mums bija, mēs esam jūs atpirkuši. Vai! jums, kas gribat atkal pārdoties par lēcu virumu! . . .»), viņš zīmē šādu ainu:

Un debess tapa sarkana, sarkana.
Un jaundzimuša saule pacēlās pie debesīm.
Un diena plauka,
Un naktij bij gals.

(«Dziļuma balsis»)

Tas atkal liek domāt, ka Plūdons savās izjūtās ir tuvs revolūcijai, bet viņa nenoteiktība, kas šeit izpaužas kā dzejas tēlu nekonkrētība, ļauj arī citādu visa šī balādiskā dzejoļa traktējumu. Nepārprotams ir dzejolis «Atmoda», kas uzrakstīts 1905. gadā, bet to dzejnieks ievietojis nodaļā «Vētras zvani» (1917—1919).

Mēs, biedri, asim kājas, jauns vai veģis:
Iet klajumā, kur jauna saule lec
Iekš asinīm.
Par godu mūsu brīvam karogam
Trīs ziedus lai ar dziļām nožēlām

Mēs noliekam:
 To pirmo ziedu, melni-skumīgu,
 Brīvkritušiem par mūža piemiņu, —
 Lai viegla smiltis!
 Un otro ziedu mēness bālumā
 Tiem, kuri smok vēl tumšā cietumā, —
 Gods tev, tu drošā cilts!
 Un trešo — krāsā asinssarkanā —
 Kam jākrīt būs vēl svētā cīņiņā —
 Urrā! ...

Revolūcijas trauksmē dzejnieks, pilns aicinoša spēka, sauc: «Kāds spēks verd viesuļu sarkanā sauksmē: Trauc līdz! trauc līdz!» (Dzejoli «Trauc līdz!».) Pavasara vēju, saules tēli ir visbiežāk lietotie revolūcijas laika dzejoļos, brīvi plūst sajūsmas vārdi, izjūtot pasaules atjaunošanos, darbtautas vienotību, revolūcijas uzvarošo uzbangojumu:

Sarkani vēji, sarkanas liesmas ...
 Sarkani vārdi, sarkanas dziesmas.
 Deg visi gaisi sarkanās liesmās;
 Dimd zemju zemes sarkanās dziesmās ...

(«Ekspromts»)

Jā, šādus vārdus varēja uzrakstīt Plūdons, kurš sveica 1905. gada revolūciju un tās varoņus, kurš uzrakstīja «Atraitnes dēlu» un «Uz saulaino tāli». Tā bija dabiska un nepieciešama viņa daiļrades tālākattīstība.

Diemžēl pie spēcīgā un zaļoksnā Plūdoņa reālistiskā dzesjas koka sāka dīgt un augt indīgi parazītaugi, kas pamazām aņņēma un nomāca vareno stumbru ...

2. LAIKA ŠUPOTNĒS

Lirisku un episku dzejoļu krājums «Mūzas mirkļi» iznāk 1925. gadā un turpina to pašu līniju, kas iesākta grāmatās «111 liriskas dziesmas» un «Tāli takī — tuvi tēli». Visās trijās grāmatās dominē pievērsšanās bērņībāi, pagātņei kā laimes avotā. Vairs nav kara šausmu atbalsu. Dzejņieks,

miera dienu beidzot sagaidījis, tiecas dzīvē redzēt tikai labo un balto. Nodaļa «Mūžīgā daiļā» (grāmatā «Mūzas mirkli») veltīta dabai, pavasara ainām un izjūtām, bet «Cīrulim gaisā», kurš tiecas «tālāk no cilvēkiem — tuvāk pie dieviem», viņš veltī šādas rindas:

Ai, dziedon, kā es arī vēlētos
Tā pacelties mirdzošos augstumos,
Kur saule un sapņi, un brīvība,
Un bezgala tāles, un laimība . . .

Šī tendence skatīt zemi un zemes dzīvi no augstuma, at-tāluma, lai redzētu tikai labo, samanāma arī vairākos citos dzejoļos, un tos caurvij jūsmīgs izsauciens: «Kur Zeme ziedonī jauka!» Tā ir saprotama vēlēšanās — pēc imperiā-listiskā kara posta atkal redzēt ziedošu dabu, un ar visu būtību dzejnieks traucas pie tās:

Aiz manis palikās tāl' Rīgas mūri drūmi
Un ielas kņadīgās, un smagais tirgus gaisis.
Pauž klusās idilles man atkal elkšņu krūmi
Un lēni slīdošs strauts, un rudzlauks vārpotais.
Es esmu Zemgalē.

(«Lauku idille»)

Kā redzam, tad pret pilsētu Plūdonim ir noraidoša at-tieksme.

Plūdons ir smalks dabas novērotājs un krāšņs ainavists: dejojošas pavasara tērces, miglas dzidrums, dzērvju brī-nišķīgā spēle ar zelta koklēm, ziedoša dārza nebeidzami mainīgās ainas, pirmā pavasara pērkona ducinājums, vasa-ras saules svētošās rokas, mežmales saulgoža jaukums, zeltmirdzošās pienenes jūnija pļavā, mēnesnica vakarā siena laikā — tās visas ir Plūdonim raksturīgas dzejas ainas, ar kurām viņš izteic Latvijas dabas krāšņumu. Savus sabiedrotos viņš saskata lauku cilvēkos, kuri, pēc

dzejnieka uzskatiem, dzīvo saskaņā ar dabu. Tiem viņš pretstata pilsētas steidzošo pūli un patiesā izbrīnā izsaucās:

Kā, mākoņi, jūs, baltie gari,
Šurp, lielpilsētā, varat kļīst,
Kur ļaužu vienaldzīgie bari
Sirds klusās dailes nepazīst?

(«Maija mākoņiem»)

Grāmatas «Mūzas mirkļi» pirmajās trīs nodaļās («Dziesmas», «Mūžīgi daiļā», «Kur karājās mans šūpulis») nepārprotami saskatāma tendence izvairīties no dzīves vērojuma sociālā aspektā, taču reālistiskās mākslas principi, kas vēl saglabājušies un ar īpašu krāšņumu izpaužas dabas dzejoļos, neviļus dzejnieku noved pie pilsētas un lauku salīdzinājuma un liek viņam novērsties no tām dzīves negācijām, kuras viņš saskatījis buržuāziskās lielpilsētas straumē. Tāpēc arī, atgriezies no dabas, pārdzīvojis dziļu personisku traģēdiju, Plūdons pesimistiski secina:

Dzīve ir tik skumja, bāla,
Tā kā puķe kapenēs.
Laime līgo tāla, tāla
Laika lielās šūpotnēs.

Dzīve ir tik skumja, bāla —
Velti krāsojam to mēs:
Dzīdamies pēc ideāla,
Ielīgojam kapenēs.

(«Dzīve ir tik skumja, bāla»)

Par dzejnieka vientulību un atrautību no dzīves pauž viņa pesimistiskās rindas: «Iedams caur dzīvi, Tālu no dzīves, Pats savos sapņos Vientulis kļīstu.»

Ja tagad gribētu minēt, kāpēc notika šī atrašanās no dzīves īstenības, tad viena no atbildēm varētu būt tāda: kara un interventu plōsīto dzimteni viņš gribēja redzēt ziedošu un laimīgu, bet šī dzejnieka vēlēšanās sadūrās ar gluži pretējām parādībām, un viņš, gluži tāpat kā Rainis

savā «trešajā trimdā», jutās ļoti vientuļš un nesaprasts. Buržuāziskā periodika klaigāja par Latvijas valsts patstāvību, meklēja šīs «patstāvības» trubadūrus un meta cerību pilnus skatus uz Plūdoni, kas šaubījās un svaidījās starp pretstatiem un meklēja glābiņu dabas dailē.

Var rasties jautājums: vai tolaik dzejnieks nemēģina saraut melīgos tīklus un tikt pie skaidrības? Mēģina! Bet viņa darbība un domas (tāpat kā lauku dabas apjūsmojumos, savas dzimtās puses slavinājumos, «Tautu meitas dziesmā» utt.) ir zemnieciski patriarhāla, viņš vēl cerēja, ka «darbs mūsu balsts» un ka «darbs, domas mūs cels». Dzejoļi «Mans novēlējums» viņš runā par pašpilnveidošanās nepieciešamību:

Par visām lietām, tautas brāļi, jums pie sirds es lieku
To vienīgo lietu,
Kas mums trūkst arvien:
Lai lielāks aug ikviens...

Te skaidri samanāma dzejnieka labā griba un patriarhāli naivā ticība buržuāziskās republikas demokrātiskumam.

Taču tikai šāds aspekts Plūdoņa dzejoļu grāmatas «Mūzas mirkļi» vērtējumā būtu vienpusīgs. Šeit pieminētajiem un citētajiem dzejoļiem vēl ir arī vispārfilozofisks raksturs, tautas darba ētikas un personības pilnveidošanās cildinājuma nokrāsa, un tāpēc tie iekļaujas reālisma mākslā. Reālisms atrodams arī nodaļā «Vītola stabulīte» (ar tādu pašu virsrakstu 1923. gadā iznāca īpaša grāmatiņa ar dzejoļiem bērniem), kurā atrodam labus un sirsnīgus dzejoļus bērniem gan pasaku formā, gan dzīvnieku un augu dzīves fabuliskus aprakstus. Šie dzejoļi pamatoti ieskaitīti latviešu bērnu dzejas klasikā.

No visa tā varam secināt, ka Plūdoņa reālisms, kas balstās uz demokrātiskiem uzskatiem, arī 20. gadu vidū, lai gan piedzīvo dažas deformācijas, tomēr pamatos paliek neskarts un šī reālisma inerce nes pāri viņa paša subjektīvajiem momentiem pie skaidras mākslas avotiem, — it

īpaši spilgti to redzam dabas un bērnu dzejoļos. Pantos ar sabiedrisku raksturu tolaik vēl nav buržuāziskās republikas «labumu» un tās dižvīru slavinājuma, bet gan redzama viņa noliedzošā nostāja pret kapitālistiskās lielpilsētas netikumiem un ironija par «neatkarīgas valsts» kļaidājošu cildinājumu un par garīgu interešu trūkumu.

Tai pašā laikā jāsaprot, ka Plūdoņa reālismu deformē viņa patriarhāli zemnieciskie uzskati, kas šajā pusmūža cilvēkā ir visai noturīgi kopš jaunības laikiem un kas atrauj viņu no dzīves īstenības. Blakus loma arī zināmāi reliģiozitātei. Tieši šis patriarhālais zemnieciskums un reliģiozitāte viskoplāk uzplaukst tad, kad Plūdons, uz laiku zaudēdams reālistisku attieksmi pret dzīvi un mākslas tēliem, nododas frāžainai «dzimtenes» slavināšanai, kas vēlāk gribot negribot pārvēršas par buržuāzisko nacionālismu. 20. gadu dzejā šīs tendences ir tikai iedīglī (atsevišķi dzejoļi grāmatā «Tāli takī — tuvi tēli») un vadošas nozīmes tām nav. Raksturīga ir šai ziņā Andreja Upīša nostāja un Plūdoņa daiļrades vērtējums. 1924. gadā Plūdoņa piecdesmitajā dzimšanas dienā viņš sūta šādu telegrammu:

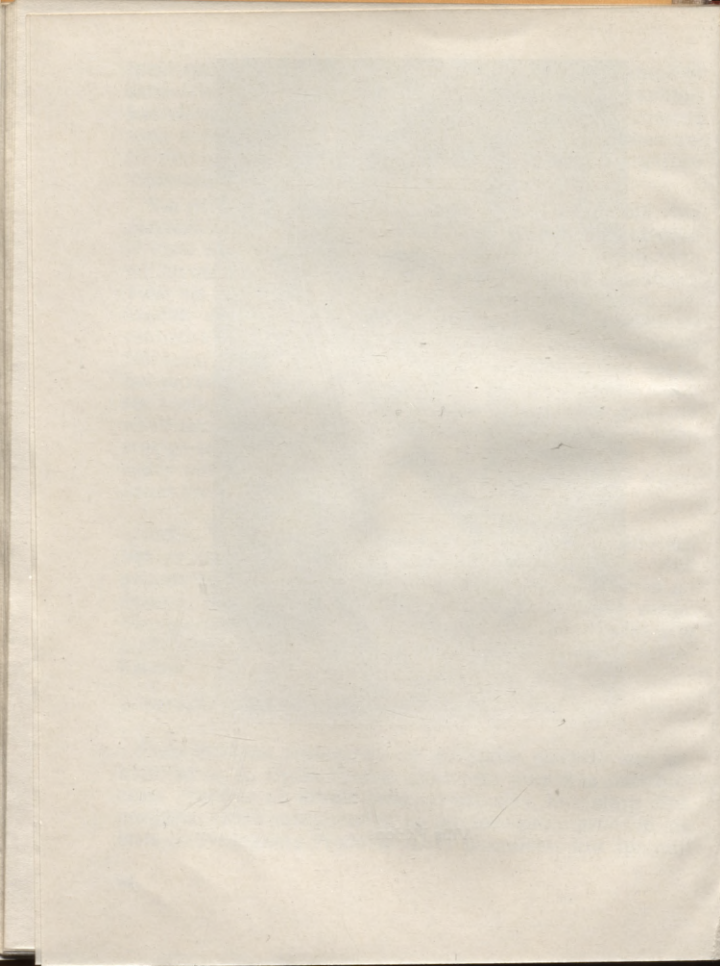
«Mīļo Vili! Laika ziņā mans sveicinājums būs pēdējais, bet es ceru, Tu ticēsi, ka ne tā saturā ziņā, ko es viņā gribētu ielikt. Saņem silto rokas spiedienu un skūpstu no drauga, kuram Tu pats neesi mazāk mīļš kā Tava dzeja. Nepagursti vēl ilgus gadus par prieku Taviem daudzajiem cienītājiem un par vēdersāpēm Taviem sikajiem pretiniekiem.»

(«Jaunākās Ziņas», 1924, № 62.)

Šāds Plūdoņa personības un daiļrades novērtējums sabalsojas ar A. Upīša rindām «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsturē» un «Proletāriskajā mākslā», kur, starp citu, norādīts: «Mēs nešaubāties, ka latviešu proletariāts mīļāk lasīs individuālista Plūdoņa «Divi pasaules», kur īpatnēji

Vilis Plūdons

tvertie un dziļi izjustie šķiru pretstati ietverti oriģinālās, mākslinieciski noskaņotās formās.» Saprotams, ka te, cildinot Plūdoņa reālistisko dzeju, Andrejs Upīts acu priekšā turēja to dzejnieka daiļrades daļu, kas bija uzrakstīta un publicēta līdz 1920. gadam, bet apsveikuma telegramma, pazīstot Andreja Upīša principialitāti, nevarēja būt tikai nodeva laipnībai.

Svarīga nozīme arī tam, kā Plūdoņa daiļradi vērtē tie latviešu literāti un lasītāji, kas dzīvo Padomju Savienībā. Viņi zina, ka 1917. gada antoloģijā «Сборник латышской литературы» Aleksandrs Bloks bija atdzejojis un augstu novērtējis «Rekviēmu».

1925. gadā «Piezīmēs par latviešu ideoloģijas vēsturi» Klusais atzīst Plūdoni par «dzejas formas meistarū» un pieskaita viņu pie jaunstrāvnīeku dzejas kopā ar Aspaziju, Treimani-Zvārguli, «kurī gan paliek tikai demokrāti». Tai pašā laikā Klusais raksta par Plūdoņa apolitiskumu un svārstīgumu dzīvē: «Revolūcijas laikā, nākot proletariātam pie varas, viņš sveic šo uzvaru («Cīņa», 1918, № 1); pēc tam, uz laiku nodibinoties Baltlatvijas valdībai, viņš apsveic arī to («Ilustrētais Žurnāls», 1924, № 1).»

Taču — nepiekritīsim šodien tām vietām, kur Klusais savā darbā pārmet, ka Jaunais Gulbis rādot to pašu «parasto trauksmi nezināmā tālumā», kura «tik daudzkārt apdziedāta no latviešu sīkpilsoniskiem dzejniekiem», bet «censoņa laušanas uz augšu saviem spēkiem, individuāli, šo censoņu ideālismu, bet galu galā arī viņu ideālu sīkumu» apliecinot poēma «Atraitnes dēls». Šodien zinām, ka tādus spriedumus radīja zināma socioloģiski vulgāra pieeja literārajam mantojumam. Daļai proletārisko dzejnieku tolaik bija noliedzoša attieksme pret visu pagātnes literatūru kopumā. Diemžēl tieši šādā atmosfērā tika vērtēta visa Plūdoņa daiļrade . . . Klusais, kurš arī no šīs ietekmes nebija brīvs, tomēr taisnībai par godu atzīmēja, ka «visīstenāks ir Plūdons savās liriskās dabas un mīlestības dzejās un bērņības aprakstos». Tā kā šādi darbi pārsvarā

radās pēckara periodā, tad iespējams, ka ar šo frāzi Klu-
sais vērtējis tieši 20. gadu sākuma dzeju.

Tāda attieksme pret Plūdoni tal laikā nevar neietekmēt
dzejnieku. Viņa daiļrades potenciēs, kā redzējām, ir dzīvi
reālistiskās mākslas spēki, bet revolucionārie rakstnieki
Padomju Savienībā un daļēji arī kreisi noskaņotie literāti
Latvijā no Plūdoņa novēršas. Šaubu un meklēšanas brīdī,
pretrunu saasināšanās brīdī tam ir sava nozīme. Svaru
kausi lēnām nosveras uz to pusi, kas dzejnieku ved pretī
tukšumam.

20. gadu otrajā pusē Plūdons atkārtoti izdod savus agrāk
uzrakstītos darbus («Atraitnes dēls», «Eža kažociņš» u. c.),
jaunas oriģinālgrāmatas iznāk 1928. gadā: dziesmu un
balāžu krājums «Zeme un zvaigznes» un «Kūri pie Rīgas».

Poēmas par pagātnes tēmām Plūdons raksta, balstīdamies
gan uz vēsturiskiem dokumentiem, gan uz folklorizētiem
nostāstiem, gan uz savā radošajā fantāzijā izveidotiem tē-
liem. Latvijas senatni viņš rāda heroizētu, bet dažkārt sa-
manāma tendence latviešu cilšu cīņu pret krustnešu iebru-
cējiem iztēlot kā apzinātu cīņu par neatkarīgu Latvijas
valsti. Tādu mērķu, kā zināms, zemgaļiem, kuršiem, lat-
gaļiem toreiz nebija.

Taču — pievērsīsimies lirikai, kura līdzīgi dienasgrāma-
tai atspoguļo Plūdoņa personību. Grāmatā «Zeme un
zvaigznes» dominē dzejoli par dabu un mīlestību. Te daudz
labas un patiesas lirikas, kas saglabājusi poētisko vērtību
arī mūsdienās.

Grāmata iesākas ar patriotisko liriku, bet tai vēl nav
buržuāziskā nacionālisma pieskaņas. Dzejolī «Mana dzim-
tene» viņš, līdzīgi Aspazijai (skat. dzejoli «Dzimtene»),
raksta:

Nav, mana dzimtene, tev veida diža, skaista:

Tik dumbri, tīreļi un smilšains upes krasts, —

Un tomēr sirdi man pie tevis saista

Kāds neizsakāms spēks, liels, dīvains, neparasts.

Būdams svešā malā, dzejnieks ilgojas pēc savas dzimtenes («Vakara skumjas»), sūta sveicienus saviem bijušajiem skolas biedriem. Kolorīti viņš zīmē Bauskas ainavas, viņam dziļi sāp ideāla un īstenības neatbilstība.

Kur tu nu esi, mana Latvija cēlā,
Kādu tevi veidoju izdomes tēlā? ...
Šķitu: tu iedegsies dziļdomu liesmās,
Burvīgās skaņās un brīnišķās dziesmās ...
Kur nu tavs gars brīv-radošais kvēls? —
Retam tik ilgas pēc tā vairs, kas cēls.
Latvija, Latvija, kur tu nu esi,
Kādu reiz tevi sirds dziļumos nesu? ...
«Gudrie» vāc, kur tie ne ara, ne sēja;
Tautai nest bezgala nastas zūd spēja.
Mamons un mandāts — tik mērķi mums vienīgi, —
Kungi, vai valsts savas esam mēs cienīgi? ...

(«Manai tēvzemei»)

Jāpiezīmē, ka «Vagā» (1928, 22. jūnijā, № 1) publicēts šā dzejoļa pirmais variants ar nosaukumu «Latvijai». Pēdējās rindas dzejolim šādas:

Latvija, Latvija, kur tu nu esi,
Kādu reiz tevi sirds dziļumos nesu? ...
Tauta zem nodokļu sloga elš smagi,
Priekšgalā tikušie rauj, ko nes nagi ...
Ieraut un uzdzīvot — mērķi mums vienīgi, —
Kungi, vai valsts savas esam mēs cienīgi?

Pesimisms un rezignācija šos patriotiskos dzejoļus iekrāso visai ironiskā un reizē arī sāpīgā tonī. Nodaļā «Vēstures tēli» dzejnieks rāda, ka arī agrākos laikos bija cilvēki, kas gribēja iesaistīties zemes un tautas bagātībās. Tiem pretī stājās varonīgi cīnītāji, kuri ir dzejnieka ideālu izteicēji. Vēsturiskā poēma «Kauja pie Saules» ir reālistiska, virtuozī uzrakstīta, pauž cildenu domu par brīvības nepieciešamību un par to, ka tikai apvienotas ciltis spēj uzvarēt iebrucējus.

Liriskajos dzejoļos grāmatā «Zeme un zvaigznes»

Plūdons jūsmo par daiļo, par kura simbolu vairākos dzejoļos kļūst rozēs. Par tām viņš saka: «No asinīm un uguns savīti Jums ziedi brīnumdaiļā harmonijā.» Viņš atrod jaunus un jaunus spilgtus dzejas tēlus, lai izteiktu savus pārdzīvojumus, kas rodas, atceroties bērnību, saskaroties ar patiesu daiļumu cilvēku savstarpējās attiecībās un dabā. Taču šī izjūta viņā nevalda nepārtraukti, brīžam to pārtrauc drūmi vērojumi. Dzejolī «Mirstošā roze» sastopas šie divi pārdzīvojumi, asā disonansē izskan rotaļīgā četrinde un tai sekojošā smagā divrinde:

Sopēna mazurku
Sajūsma kvēlē
Greznā pils zālē
Jauns mākslinieks spēlē.
Bet aiz loga balta roze skumji galvu kar:
Ziemeļvēja sīvā dvaša salti viņu skar.

Taču no šādām dzejiskām ainām un alegoriskiem salīdzinājumiem Plūdons nereti pāriet uz konkrētu nabadzības un posta tēlojumu, kā tas ir, piemēram, «Trūkumcietēja dziesmā»:

Tad kad ziedons dej un plavas puško maigais, daiļais puķu auts:
Sūrā darbā rūgtais trūkums, mūsu draugs, mūs dienu mūžu urda, sauc...

Viņš atgādina lepnajiem kungiem, kas mīl runāt par Latvijas valsts «dižumu», ka viņu labklājības pamatā ir darba tautas veikums, tāpēc viņš aicina neaizmirst šo «stiprāko balstu» («Dzimtas klēpis»). Kādā citā dzejolī Plūdons raksta par varenu, sirmu ozolu, kas stāv klaja lauka vidū... Sā milzeņa tēlojumā nepārprotami varam nojaust domu par darba tautas stiprumu un cerību, ka šis ozols izturēs arī tad, kad «vēji plosa to kā vilki». Taču kopumā dzejnieka vērojumi ir pesimistiski; dzejolī «Mirusē vasara» lasām:

Mūžu dienu
Tik to vienu

Acis redz:
Sauli sedz
Mīglas sienu.

Pesimisms un vientulība ir visbiežākie pavadoņi, ar kuriem kopā dzejnieks dodas mežā, laukā un vēro gadalaiku nemitīgo maiņu. Dzimst daudzas poētiskas rindas; te varētu nosaukt vairākus desmitus dzejoļu no grāmatas «Zeme un zvaigznes». Bet dzimst arī kas būtiski jauns — nāves, nebūtības izjūta... Jau grāmatā «Mūzas mirkļi» Plūdons rakstīja: «Mūžības zvani drīz mājās mūs sauks...» (dzejoli ar tādu pašu iesākuma rindu) — un:

Kad mana stunda sitīs —
Man' kapā guldinās,
Uz zārka smiltis kritīs,
Dziļš mūža miers man mās...

(«Kad mana stunda sitīs»)

Dziesmu un balāžu krājumā «Zeme un zvaigznes» turpinās šī tēma, gan vaļsirdīgi konstatējot:

Netik darīt it nenieka;
Nieks šķiet viss, ko radījis;
Dzīvei nav nekāda prieka;
Vienaldzīgs un pretīgs viss.

(«Reizēm uznāk tādi brīži»)

Gan pretstatot:

Līksmi ir putni, kas dzied,
Jautri ir strauti, kas dej, —
Kālab, kālab tu, mana sirds,
Mūžam skumja ej?...

(«Ziedonim nākot»)

Gan it kā atzišanās vārdus sakot — «Nav baltas līksmes tavai dvēselei». Dzejnieks vairs netic «saules dziesmai» (dzejoli «Paēnā palikušā dziesma») un pesimistiski secina,

ka «cilvēka dzīve kā sapnis tik īsa» un ka «tumšs zemesklēpis visus gaida mūs».

1931. gada vasara dzejnieka dzīvē atklāj dažas epizodes, kas ļauj spriest par Plūdoņa domām un noskaņām... Atšķirsim «Jaunāko Ziņu» numurus — no aprīļa līdz pat novembrim ar pāris nebūtiskiem izņēmumiem vai ik lappusē, kuru grezno virsraksts «Māksla un rakstniecība», atradīsim Plūdoņa dzejoļus. Tie ir vai nu visai kolorīti dabas ainavu zīmējumi («Buls un bardze»), vai sāpīgas atmiņas par bērnības gados izjusto laimi.

... dvēselē prieks kliedē visas skumjas:
Tur ir tik gaišs, tik balts.

(«Tas bija sen»)

Atmiņu ainas drūzmējas cita aiz citas, cita par citu aizkustinošāka un siltāka, līdz izskan sāpīgs nobeiguma akords:

Tas bija mīlās, jaukās bērnu dienās,
Tas bij tik sen ...

(«Tas bija sen»)

Bērnība un daba ir tās sfēras, kur Plūdons vismīlāk kavējas.

Un, kad tu esi saīdzis,
Nav miera dvēselei, —
Tad, ceļa spieķi paķēris,
Draugs, brīvā dabā ej.

Un ieklausies, kā bite san,
Kā meži, jūra dūc;
Kā dabas simfonija skan
No zemes plašās krūts.

Met skatu zilās debesīs,
Kur mākons balts peld brīvs, —
Un dvēselē tev apklusis
Viss nemiers rūgts un sīvs.

(«Un kad tu esi saīdzis»)

No kāda sīva un rūgta nemiera dzejnieka gars grib izbēgt? Pēkšņi visu šo dzejoļu vidū pazib «Dziesminieks un modinātājs gars», kuru vērts šeit nocītēt pilnībā:

«Dziesminiek, dziedil
Pūt kvēli liesmas!
Un kvēlošas dziesmas
Tautas dvēselē sviedil
Dziedi un valdi!
Dziesmu brīnišķā kvēle
Ir dievu mēle:
Tā aizgrābj saldi.» —
«Priekš kam lai dziedu,
Kad sirds šiem ļaudīm tik šauras,
Un tos, kas klausās,
Tik reti kur viedu.
Kurp raugos — redzas
Tik māņi un meli, un vilts,
Un ar zāli jau sedzas
Tautas kritušo varoņu cilts.
Priekš kam lai dziedu? —
Tik īgnums sirdi tin,
Kad tautas brīvības ziedu
Paši vadoņi dubļos min.
Kad karogu,
Ko turēt tiem bija svētu,
Par lēcu virumu lētu
Tie gatavi atdot nu.
Priekš kam tur dziesmas,
Kur viss tiek mērīts un svērts? —
Tur siržu liesmas
Ziedot nav vērts...»
(«Jaunākās Ziņas», 1931. g. 7. augustā)

Te jau ir skaidri samanāmi Plūdoņa pesimistisko noskaņu un skumjo dzejoļu avoti, kā arī dzejnieka negatīvi kritiskā attieksme pret tā laika sabiedriski politisko kārtību buržuāziskajā Latvijā, kurai nebija vajadzīga patiesa un augsta māksla.

Buržuāziskais literāts A. Goba ap to pašu laiku kādā rakstīnā izmisis vaicāja: «Bet kur ir mūsu jaunā, patriotiskā dzeja? Kur izlaužas uz āru prieks par atdabūto zemi,

prieks par patstāvību, par kulturālās attīstības brīvību? ... Vēl atradīsim vecākās vai arī vidējās paaudzes dzejnieku dzejā šādas skaņas, jo tiešām Annai Brigaderei, K. Skal-
bem, Plūdonim, J. Akurateram un vēl vienam otram ir
dzejdarbi patriotiskā garā. Bet kur ir jaunās paaudzes pat-
riotiskie dzejnieki?» — utt. Šī gaušanās iezīmē konkrēto
situāciju, kādā A. Goba mēģina bēdīgo īstenību vismaz
papušķot ar novītušiem lauriem, piedēvējot Plūdoņa da-
žiem tīri ainaviskiem dzejoļiem kaut kādu buržuāziski
patriotisku nokrāsu un apzināti noklusējot skumjās tēmas
Plūdoņa daiļradē.

Arī turpmākie dzejoļu publicējumi šai avīzē liecina par
Plūdoņa zināmu vilšanos un rezignāciju:

... pelēkā rūpju māte
Sēd mana sirdsdārza vārtu priekšā
Un tur savās kaulainajās rokās
Mana sirdsdārza vārtu zelta atslēgu,
Un nelaiž tur iekšā ne jūs vairs, ne mani ...

(«Jaunākās Ziņas», 1932. g. 29. Janvārī)

Pesimistiskas noskaņas pa lielākai daļai ir gandrīz vai
visās «Mīlētāja dziesmās», drūmiem toniem viņš zīmē bi-
jušā karavīra nāvi, bet «Ūgunsgrēka simfonijā» (kurā at-
tēlota kāda liela nama degšana un traģisms mazā, naba-
dzīgā bēniņu dzīvoklītī) varam uztvert arī zemtekstu par
to nelaimi, kas līdzīgi liesmām apņēmusi buržuāziskās sa-
biedrības ēku. Šai dzejoļī ir virtuozas ritma maiņas un
pārejas no tīri sadzīviskām ainām uz alegorisku tēlojumu,
atkal vizmo plūdoniskās aliterācijas.

Saubas par ejamā ceļa pareizību, cīņa dzejnieka perso-
nībā starp demokrātiskiem centieniem un to pretspēkiem
tai laikā vēl turpinās, un šīs cīņas iznākums ir mainīgs,
vienas vai otras puses uzvara — pārejoša. Tāpat kā bēgļu
laika dziesmās, arī 1931. un 1932. gadā periodikā publicē-
tajos dzejoļos jūtam lauku cilvēka dvēseli, kura, dziļi iz-
jutusi harmoniju dabā un savos sapņojumos, nevar un ne-

var vēl samierināties ar pelēkās ikdienas derdzīgajiem pie-skārieniem.

Bez šīs skumjās tēmas kā viena no būtiskākām Plūdoņa daiļradē 30. gadu sākumā ir satīra. Jau 1922. gadā iznāca krājums «Sonetas ar rāgiem un Trioletas ar nāgiem jeb Mūsu rakstnieki greizajā spogulī», bet tikko citētie dzejoļi («Dziesminieks un modinātājs gars», «Manai tēvzei» u. c.) ieskicē pavērsienu Plūdoņa satīriskajā lirikā, viņš vairs nedzejo par daiļrades problēmām vien. «Pušelnieka zobgalā 1932. gadam» atrodam vairākus politiski asus dzejoļus, kas liecina par Plūdoņa pozīciju tai laikā.

Ai, mīlā Latvija, kad metu tevī skatu,
Tad glaimu tagad teikt tev gribētos man šo:
Tu — brīnumvalsts, kur to, kas aizdod simtu latu,
Var saukt par labdari vislielāko.

(«Latvijai»)

Ja šajās rindās ir tikai dzelīga norāde par materiālām grūtībām, ko pārdzīvo daudzi, un atsevišķu «labdaru» turību, tad dzejoļi «Toreiz un tagad» dzelīgums kļuvis vēl asāks, atmaskojošāks:

Kā tika saprasts, jūsmots, gaidīts,
Kad mūsu valsts vēl bij i n s p e !
Kā tika gavilēts un smaidīts,
Kad valsts d e j u r e bij jau tel

Sen romantika izgaususi,
Prom jūsmu mirkļi rožaini.
Nu atkal ejam drūmi, klusi
Kā smaga jūga vilcēji.

Kas tautai svēts un cienāms bijis,
Tas nav ne santīma vairs vērts:
To rebinieks ir apspļaudījis —
Bet apkārt melni kraukļi ķērc.

«Laika zoba kalendārā 1932. gadam» ievietota satīriskā četrinde. Plūdons žēlojas par «nodokļu nastas jūgu».

Plūdons ir vilies buržuāziskajā republikā, viņa ilūzijas

ir sabrukušas. Taču viņš nekritizē nākotnes vārdā, bet savu patriarhāli naivo un izpostīto ilūziju vārdā. Šie subjektīvie momenti saista viņa satīriskā pegaza spārnus, bet objektīvi šie sarkastiskie dzejoļi atspoguļo reālo īstenību.

3. NORIETA GADI DZĪVĒ UN LIRIKĀ

Pēc 1934. gada fašistiskā apvērsuma Plūdons atklāti pāriet buržuāzijas nometnē. Viņa jaunradē arvien biežāk izpaužas tās tendences, kas sevī nes tukšus, retoriskus un būtībā nedzejiskus vārdus, vienas un tās pašas domas neskaitāmus atkārtojumus. Aiziešanu no darbtautas interesēm, acīm redzamu nevēlēšanos skatīties dzīves patiesībai acīs redzam dzejoļu krājumos «Par tēvzemi un brīvību» (1935) un «Pretim Saulei» (1937). «Odā par vadoni» un «Dziesmā zemes saimniekam» neatradīsim nekā no tā dzijas spožuma, kas piemita kādreiz Plūdoņa vārsēm. Te ir noņemšanās ar pseidotautiskām dievībām, nemitīgie apgalvojumi, ka «zeme plaukst, kuplo un zaļo» un ka «tautu viņš vienojis». Uzurpatora slavināšana neprasa ne iejūtu, ne talantu, jo visu taču izšķir «pareiza» un, galvenais, nepārtraukta cildināšana. Komiskas ir visas «zemnieku» un «strādnieku» dziesmas. «Metālstrādnieki», piemēram, himniskā pacēlumā un sajūsmā dzied:

Lejam mēs lietas, ko ikdiena prasa,
Praktiskā dzīve lai vajdzīgo gūst.

Zinot, kāda «metalurģija» bija tolaik buržuāziskajā Latvijā, kas spēja tikai plīts riņķus un krāsns durtiņas izgata-vot, jābrīnās, kā gan šos «panākumus» varēja visā nopietnībā pacelt nezin kādos augstumos un par visu pateikties ulmaniskai «gādībai» par tautu. «Sieviešu koris», cildinot dzīves «augšupeju», sajūsmā dzied:

Rokām mēs diendarbu nenicinošām
Kārtojam visu, ko ikdiena liek:

Virtuvē rosāmles, istabas pošam —
Darbs, kas mums darāms, lai padarīts tiek.

«Slavai vadonim», kur vai ik rindiņā atkārtojas vārds «slava», nav lielas mākslinieciskas vērtības, bet sava nozīme bija tam, ka pie lasītāja šādi darbi nonāca ar Plūdoņa parakstu.

Lasāmākas ir grāmatas «Pretim Saulei» nākošās nodaļas. Te jau ir mazāk frāžu, mazāk neizstrādātu un apostrofētu rindu. Tā ir dabas lirika, kuras vienīgais uzdevums — atainot gadalaiku maiņu un dzejnieka dvēseles noskaņojumu maiņas. Taču jāpiezīmē, ka sentimentālisma (un pat nevarīguma) šajos dzejoļos krietni vairāk nekā viņa agrāko laiku dabas lirikā. Gan pavasara, gan vasaras ainas pārklātas ar vieglu pesimisma plīvuru, kas top biežāks un smagāks, atceroties laimīgās bērnu dienas, izjūtot rudens drūmumu. Viņš saka:

Mūsu pavasars ir tik skumīgs un lēns.
Viņš aizradis smieties un dejt;
Tas raud pat gavilējot,
Kā bārenis zēns.

(«Mūsu pavasars»)

Plūdoņa liriskais varonis visbiežāk «smagās domās grimst». Pavasara putnam cīrulim viņš vaicā:

Kam, dziedonīt, tu šurpu skrēji?
Tev' stindzinās aukstie vēji.
Vēl daba mosties nedomā.

(«Vēl gaisā vēj staigā salti»)

Elēģiskais noskaņojums, sāpīga pārdzīvojuma izjūta liek domāt, ka šis pesimisms nav nekāda poza, bet dzejnieka dvēseles atspulgs. «Dzimtenes gravā», «Silā», «Pavasara lietutiņš», «Pūpoliņi», «Diltin dila sniega svārki» un citi dzejoļi, šķiet, rāda, ka Plūdonim vienīgais prieks gūstams laukos, vērojot daudzveidīgās pavasara izpausmes dabā. Dzejnieka prieka smaids ir savādi sāpīgs, cerību

meklējošs un sapņojošs. Kādā dzejolī vairākkārt atkārtojas rinda: «Manos dzintara sapņos ir laimes tik daudz.» Viņš nogrimst «dabas dziļdaiļajā sejā», lai nomestu «no pleciem rūpestu slogus». Šis rūpestu slogs ieraugāms «Divi dziesmās vecajam līdumniekam», kuru kā vārpu pie zemes nolieca gadi, kas pavadīti tīrumā, arot zemi. Plūdons gan cenšas izjusti un tēlaini atspoguļot vecā līdumnieka nāvi un darba ētikas skaistumu, bet zemtekstā jūtams, ka pārāk vieglu dzīvi viņš nav vis dzīvojis. Mākslas valodā Plūdons tēlo negaisu vasaras naktī — smagumu gaisā, melnajam padebesim tuvojoties, zibens, vēja un lietus šalts trakošanu un to mieru, kad šī vētra rimstas. Plūdonim raksturīgu iejūtu redzam ziedoša dārza un meža notēlojumā, viņš atzīstas: «Pa laukiem man patīkas klīst» un «Cik tuvu dabai es šē jūtos vienatnē». Daba viņam kļuvusi par svētīncu, kur vientulībā atspīrgst viņa dvēsele, kur viņš var nodoties fantāzijām un sapņojumiem.

Kā baloži sapņi klīst zilajā tālē:
Nav rūpju vairs, sirdi kas māc.

Citā dzejolī:

Ak, miers, kas tik saldi nāc dvēselē
Pēc pilsētas nemieru vētras!

Visi šie dzejoli liek domāt, ka Plūdonī mita divi cilvēki: viens steidzīgi un sekli, nemākslinieciski rakstīja frāžainus ditirambus, bet otrs — izjuta sāpes un meklēja atveldzi dabā, vientulībā. Šis otrais cilvēks vēl spēja just, pārdzīvojumus atveidoja dzejiskās gleznās un, saskaroties ar dzīves īstenību, nogrima pesimismā:

Ai, dzīve! tu — sapnis, tu — rēgs, tu — gaists.

Dzejolī «Tumšie brīži» viņš rāda dialogu starp pesimistu un optimistu. Pārliciecināšāks ir pesimista noskaņojums un viņa izjūtu nopamatojums:

Tumšs baigums kā mākulš pār dvēseli gulst;
Sirds izmīst šaubās, un prāti mulst...

Uz to skan pavisam nepārliecinoša iebilde:

Un tagad, kur latvim, dēls, brīva ir krūts,

Vai tagad lai bēdas pie zemes to liec?

Bet tālākie dzejoļi — «Rudens vējs», «Rudens migla», «Skumjais vakars», «Gājiens rudens vakarā» — pārliecina lasītāju, ka autora simpātijas ir pesimista pusē.

Sobrīd varam jautāt — vai tiešām pesimisms bija vienīgā izeja no situācijas, kāda bija izveidojusies Plūdona dzīvē un dzejā. Protams, nē. Bet — atrautība no tautas, no proletariāta, kuru kādreiz viņš aicināja uz cīņu, radīja dzejniekā vientulības izjūtu. Lai gan viņš ar vieglu roku laiku pa laikam rakstīja buržuāziskās iekārtas un dižvīru slavinājumus, tomēr tas nespēja aizpildīt visu viņa dvēseli un tukšuma izjūta saglabājās. Vai viņš meklēja atpakaļceļu? Jau aplūkojām «Divi dziesmas vecajam līdumniekam». Vēl šajā grāmatā ir dzejolis «Vai pārbrauks tie mājās», kurā attēlota drūmā dzīve jūrmalā:

Krastā starp priedēm, kas jūrmaļu sedz,
Sievās un bērņus, un sirmgalvjus redz.
Stīvi blenžot, tie skatus tālumā raida
Visu vētraino dienu un gaida, gaida . . .

To māksliniecisko spilgtumu, kas ir «Divi pasaulēs», šeit Plūdons gan nerasniedz, bet drūmuma un izmisuma notēlojums arī te ir pārliecinošs un liek lasītājam padomāt par šiem nelaimīgajiem cilvēkiem — bojā gājušajiem un palicējiem. Plūdons tāpat atkal mēģina pievērsties darba cilvēka notēlojumam, izvēloties viņa dzīves drūmākos brīžus par vadmotīvu.

Taču ne jūrmalnieku, ne zemnieku dzīvi viņš vairs nesaskatīja reālistiski.

Visumā grāmata «Pretim Saulei» ir pretrunīga. Tā

atspoguļo Plūdoņa uzskatus un traģēdiju, ko radīja šie uzskati viņa daiļradē. Viņš brīžiem maldīgi domāja, ka lauku darba cilvēks jūtas laimīgs ulmaniskajā dzīves kārtībā. Lauku sociālo dzīvi viņš maz pazina, jo savos «Lejeniekos» pavadīja tikai īso vasaras brīvlaiku. Šo dzīvi viņš redzēja idillizētu, jo, pirmkārt, viņš vēl arvien bija patriarhālo uzskatu varā un, otrkārt, liela nozīme bija tam, ka dzejnieks uz visu skatījās tikai caur lauku ainavas daiļuma prizmu... Tas viņu būtiski attālināja no lauku darba cilvēka, un viņa dabas jūsma bija ar individuālistisku raksturu. Šis individuālisms bieži vien nogrima vai nu patukšās fantāzijās («dzintara sapņos»), vai pesimismā un vienaldzībā, kas viņa traģēdiju tikai padziļināja. Uz šāda fona visai griezīgi izskan «Dižās dienas» patukšie, nedzieskie slavinājumi.

Zīmīgi ir dažu dzejoļu pārveidojumi.

Plūdons dziļi pārdzīvoja revolucionāra un kritiķa Jaņa Jansona-Brauna nāvi. 1919. gadā viņš uzrakstīja jau pieminēto dzejoli «Revolucionāram J. Jansonam», kurā iezīmēja šīs neparastās personības dzīves mērķus un traģisko bojā eju. 1920. gadā Plūdons saraksta dzejoli «Rainim, pārnākot», kurā lasām: «Kādēļ šai brīdī skaisti cēlā, kad visu mēlē, Raini, vārds tavš skan, Man domas aizlido pie cita tēla Un miera nedod man?» («Jaunākās Ziņas», 1920. gada 12. aprīlī.) Šis tēls ir Jansons-Brauns. «Jūs abi bijāt tautas lepnums, slava,» saka Plūdons šai dzejolī, atcerēdamies abu darbību un nopelnus Jaunās strāvas un 1905. gada revolūcijas laikā.

Balādiskajā dzejolī «Nāru pils gūsteknis» Plūdons vēlreiz atgriežas pie aizsāktās tēmas, bet par šā darba raksturu liecina jau pats veltījums: «Rakstnieka J. Jansona piemiņai.» Tātad vairs ne revolucionārs, bet gan — rakstnieks... Protams, liels un nozīmīgs ir Jansona ieguldījums progresīvās un reālistiskās literatūras attīstībā, bet šī viņa darbības joma bija jo cieši saistīta ar revolucionāro darbību.

1939. gadā, izdodot «Kopotus daiļdarbus», Plūdons, sakropļojot šā cilvēka atmiņu tēlu, kura dvēsele «bij bangu jūrai rada», konjunktūristisku motīvu mudināts, vēlēdamies izpirkt savas pagātnes «grēkus», t. i., simpātijas revolūcijai un revolucionāriem, pārlaboja veltījuma rindas...

Literāta renegātisms nevienā laikmetā nav bijis cieņā. Bet Plūdons gāja pa šo ceļu. Apmāts, apmānīts, apdullināts? Cita ceļa neredzēdams? Sekas neparedzēdams? Mirkļa nespēka vājināts?

Netaujāsim vairs, bet palūkosimies, kā viņš pārlaboja un papildināja veltījumu Rainim. 1929. gadā Plūdons uzrakstīja dzejoli, dziļi pārdzīvodams pamatšķiras dzejnieka nāvi:

Še tapa tava sirds tik bezgal vientulīga,
Kā ziņa pārtrūka, kā pārāk stiepta stīga.
Bet, pirms pie sentēviem kluss vientuls dusēt gāji,
Tu jaunu debesi pār ļaužu galvām klāji
Un jaunu spīdekli tu iededzi pie tās,
Kas tūkstoš tūkstošus pie sevis aicinās.

Pēc desmit gadiem Plūdons šo dzejoli pārlaboja: «jauna debess» pārtapa par «dailes debesi»; pēdējās divas rindas nu izskanēja tā: «Un jaunu spīdekli pie viņām dedzi Tu, Drīz zilu, drīz zaļu, drīz sarkanu.» Rainis bija parādīts vairs tikai kā izcils kultūras darbinieks, viņa cīņas mērķi abstrahēti, padarīti sabiedriski mazāk nozīmīgi, daiļrades revolucionārais raksturs — noniecināts.

Veltījumi Jansonam un Rainim visskaidrāk liecina, cik tuvs Plūdons kādreiz bijis viņiem abiem, viņu dzīves un daiļrades galvenajām idejām un cik tālu viņš aizgājis no šiem ideāliem sava mūža nogalē.

Iegrimis nedzejas bīstamajā purvā, Plūdons skandina savas liras pašus pēdējos akordus... Šie akordi ir griezīgi pretrunīgi. Mūsu uzdevums — Plūdoņa dzejā saklausīt tās vērtības, kas noder vēl šodien un kas atsijājamas no pelavām, kuras ātri gaist laika vējos.

PIRMS 50 GADIEM

Ilgonis Bērsons

1924. GADĀ

Vadoni aizvadot

Gada sākumā visu pasauli apskrien sēru vēsts: miris Vladimirs Iljičs Ļeņins...

To sevišķi pārdzīvo tie latviešu publicisti un rakstnieki, kuri tad strādā Maskavā. Lai stāsta padomju laikraksts «Krievijas Cīņa».

26. janvārī iznāk sēru numurs. To ievada Pētera Stučkas raksts «Ļeņins miris!». Īpaša vieta te ierādīta tematam — Ļeņins un latvieši. Trīs reizes P. Stučkam bijusi saruna ar Ļeņinu par latviešu strēlnieku uzticību — Pēterpilī Smoļnijā pirms satversmes sapulces padzišanas, Maskavā eseru sacelšanās dienās un laikā, kad Deņikins tuvējās Orlai un Judeņičs Pēterpilij. «Visos trijos gadījumos mūsu strēlnieki izrādījās V. I. Ļeņina uzticības cienīgi.»

Bēru dienā, kas ir ļoti auksta, pirms kopīgā gājiena atsevišķi sapulcējas ap astoņsimt latviešu strēlnieku — maskaviešu. Daudziem vēl mugurā izdilušie karavīra šineļi. «Kas izteiks tās sāpes, kādas māt arī latvju strēlnieka sirdi šinīs dienās?» jautā rakstnieks, bijušais strēlnieks Konrāds Jokums apskatā «Pie vadoņa kapa zem vecajiem cīņas karogiem» (31. janvārī). Citā rakstā («Divi momenti», 2. februārī) viņš atceras vadoņa uzstāšanos ar runu 5. Viskrievijas Padomju kongresā 1918. gadā, kad Ļeņins «mie-rīgā tonī ar savu izzobojošo smīnu satrieca visus pretinieka argumentus». Tā paša gada 9. novembrī Jokums tiekas ar Ļeņinu partijas kluba atklāšanā, kad iepazīst viņu «lielu savā vienkāršībā». Rakstā «Ļeņins un latvju strēlnieki» (5. februārī) Jokums izmantojis arī P. Stučkas atmiņas. Par eseru dumpja apspiešanu Ļeņins teicis: «Likvidēšana uzticēta latvju strēlniekiem, tā tad tā lieta droša...»

1918. gadā Ļeņina automobili vadījis bezpartejisks latviešu strēlnieks. Kolēģi brīdinājuši, lai to apmainot pret komunistu, bet Ļeņins mierīgi atbildējis: «Nav vajadzīgs. Mans šoferis ir bezpartejisks latviešu strādnieks, kuram es pilnīgi uzticos...»

Literatūras kritiķe Viena (Jūlija Janele) ar dziļām emocijām un domu spraigumu uzrakstījusi rakstu «Mūsu mantojums» (iespiests 2. februārī). Ir aizgājusi vēsturiska personība, milzenis. Un šis lielais zaudējums liek katram pārbaudīt sevi: vai es dzīvoju saskaņā ar Ļeņinisma principiem?

Blakus šim rakstam iespiesta N. Krupskajas atbilde uz darbaļaužu lūdzējībām. «Man liels lūgums pie jums: neļaujiet savām sērām pēc Iljiča izpausties viņa personas ārējā godināšanā.»

Smagās jūtas palīdz izteikt dzejnieki vārsmotā valodā. «Krievijas Cīņā» janvārī un februārī iespiesti šādi dzejoļi: K. Jakobsona «Saule nogāja...» («Tu miris — tu dzīvo miljonu miljonu krūtīs...»), E. Biroja «Saplosītais uzsaukums», Vold. Jakobsona «Vadoni aizvadot» («Nav nāves tam darbam, ko viņš veica...»), Šalkoņa «Strādnieku tēvam», K. Priednieka «Sirds kā pilādžogu ķekars...».

6. un 8. maijā «Krievijas Cīņā» publicē K. Jokuma rakstu «Ļeņins kā strādnieciskās preses organizators». Par 1905. gada revolūcijas laiku sacīts:

«Šinī periodā Ļeņins arī izsaka savas visai interesantās domas par to, kādam jābūt literātam. Ar visu savas publicista spalvas asumu viņš uzbrūk tiem rakstniekiem, kuri iedomājas sevi par ničeāniskiem pārcilvēkiem, kuri mēdz lielīties ar to, ka viņi stāv ārpus visām politiskām partijām. Ļeņins aizrāda, ka literāriskais darbs nevar būt katra rakstītāja personīga lieta. Šos Ļeņina vārdus der ievērot visiem tiem, kuri mūsu dienās atrod par iespējamu attaisnot dzejnieku un rakstnieku apolitisko izturēšanos svarīgos sabiedrisko attiecību jautājumos. Vienā no saviem

pirmajiem legāliem rakstiem (13. novembrī 1905. gadā)
Ļeņins rakstīja:

«Sociālistiskajam proletariātam jāizbīda partejiskas literatūras princips, jāizveido un pēc iespējas plašākos apmēros un noteiktākā formā jāizved dzīvē... Nost bezpartejiskos literātus! Nost literātus pārcilvēkus! Literatūrai jābūt daļai no proletariāta vispārēji kopējas lietas, skrūvītei un ritenītim no tā soc.-dem. mehānisma, kuru laiž darbā visas strādniecības apzinīgais avangards.»»

Tālāk pastāstīts par to, kā Ļeņins kritizē buržuāzisko mākslas teoriju par rakstnieka personas neatkarību un brīvību, kā tai pretī stāda «patiesi brīvu, atklāti ar proletariātu saistītu literatūru».

Vārdā nenosaucot, Konrāds Jokums šeit popularizē pazīstamo principiālo rakstu «Partijas organizācija un partijas literatūra», kurš bija iespiests 1905. gada 13. novembrī un kuru tagad pazīstam citā tulkojumā.

Dzejnieku pozīcijas

Gada beigās Maskavā iznāk latviešu padomju literatūras un kritikas krājums «Jaunais Laiks». Tam vajadzēja parādīties jau 1923. gadā, bet notika aizkavēšanās sakarā ar izdevniecību reorganizāciju un citiem tehniskiem apstākļiem. «Latvju izdevniecība» grāmatas beigās par to atvainojas redaktoram Vilim Knoriņam un līdzstrādniekiem.

Pārskatu «Latvju dzejnieks revolūcijā un pēc revolūcijas» Pauls Viksne pabeidzis 1923. gada aprīlī, bet 1924. gada 5. novembrī pierakstījis piezīmi, ka jaunākie notikumi Latvijas literatūrā esot devuši daudz svaiga materiāla un vienu otru slēdzienu varētu grozīt, taču apstākļi bijuši tādi, ka rakstu nevarējis pārstrādāt un papildināt.

Kopojumos «Latviešu literatūras kritika» šis P. Viksnes apcerējums nav pārmantots, taču tas pelna zināmu ievēribu. Raksta sākumā minēts kāds interesants fakts. Pirms

dažiem gadiem P. Viksne lasījis rokrakstā apcerējumu «Fauni un klauni jaunākajā latvju literatūrā» (virsraksts sasāucas ar J. Jansona grāmatu «Fauni vai klauni?», 1908). «Rakstam vajadzēja parādīties Padomju Krievijā. Revolucionārās frazeoloģijas ziņā šis darbs pārspēja kreisākos uzskatus mākslas kritikā. Analizējis K. Skalbes, Akuratera u. c. darbus, kritiķis pierādīja, ka ar 1918. gadu latvju literatūrā iesācies jauns «faunu un klaunu» laikmets. Raksts ilgāku laiku palika nenodrukāts, un viņa turpmākais liktenis man nav zināms. Bet viņa autora — Jansona «pēcteča» un viņa darba rediģētāja vārdus tagad lasām «Rituma» līdzstrādnieku sarakstā līdzās H. Eldgastam, K. Jēkabsonam, K. Skalbem, Akurateram, V. Eglītim u. c.»

Kurš tas varētu būt? No kritiķiem žurnāls «Ritums» par saviem līdzstrādniekiem minējis Antonu Birkertu, Augustu Braču, Valtu Dāvidu, Kārli Egli, Rūdolfu Egli, Pēteri Ērmani, Alfrēdu Gobu, Robertu Klaustiņu, Teodoru Zeifertu, Andreju Upīti.

Visticamākais šā nezināmā raksta autors ir Andrejs Upīts. Laikā «dažus gadus atpakaļ» viņš atradās Krievijā, publicējās žurnālā «Strēlnieks» (1919—1920), 1920. gadā atgriezās Latvijā. Vēl varētu domāt par Valtu Dāvidu vai Rūdolfu Egli. Pārējie minētie kritiķi šai laikā dzīvoja buržuāziskajā Latvijā.

P. Viksne kritizē K. Skalbes, J. Akuratera un J. Kārklīņa dzejoļus, kuros bija slavināts karš. Nomāļus no bungu trokšņa stāvēja E. Treimanis-Zvārgulis, bet viņš bija demokrāts-pacifists un «velti meklēt Treimaņa dzejā sabiedriski vienotu, izkristalizētu domu, atbildi uz jautājumiem, kuri varēja interesēt tanī laikā strādniecību».

P. Viksne secina: kara laika latviešu lirikā maz dzejas, daudz rīmju. «Tik tukšu un neīstu dzeju latvju literatūra nebij sen redzējusi. Traģiskākais ir tas, ka visa šī «jēliela» tiek pārdrūkāta un izlaista atsevišķos krājumos.»

Noslēdzot pārskatu, kritiķis pakavējas pie dzejnieka,

kura darbi paceļoties pāri šai literatūrai. Tas ir Plūdons. Viņa dzeja apzinīgi veidota kā kontrasts tam, ko tad rakstīja Skalbe, Akuraters, Eglītis. Plūdons atklājis kara postu («Bēguļu dziesma», «Kareivja līgava»). Fabula «Lācis un bites» rāda, ka «Plūdons pareizi vērtējis tautiski isredzīgo latvju buržuāzijas politiku kara laikā». To ņēmis uz grauda arī dzejoļos «Vientiesīšiem» un «Drusciņu lasītāji». P. Viksne rezumē: «Plūdoņa dzeja lasāma arī strādniekam, kurš visdziļāk elpojis imperiālistiskā kara gaisu, neraugoties uz to, ka dzejnieks nav strādniecības ideologs.» Viņa pēckara dzeja ir «rezignējoša pesimisma caurausta».

Rainis pēdējā laikā pārdzīvojis ne vienu vien uzbrukumu no nacionālistu puses, tāpēc viņa dzejā «atkal un atkal ieskanas cīņas motīvi, kaut ne ar tādu sparū un svai-gumu kā agrāk (. .) Raiņa dzeja ir un paliek vērtīgākais tagadējā latvju literatūrā.»

Revolucionāras mākslas principus izvirza Lēons Paegle un Linards Laicēns. «Abi viņi ne tikai mākslinieki, bet reizē domātāji un revolucionāri cīnītāji.»

Sīki aplūkojis buržuāzisko un sīkburžuāzisko mākslu, P. Viksne izvirza šādu uzdevumu: «Strādnieciski domājošo rakstnieku uzdevums Latvijā ne tikai apgaismot strādniecības cīņu, reizē jāsāk uzbrukums tagadējai Latvijas mietpiloniskai rakstniecībai. Nekādu kompromisu ar tiem, kuri stājušies Latvijas mietpilonības intīmāko pārdzīvo-jumu aprakstītāju lomā, — norobežošanās nepieciešama. Strādniecības un proletārisko rakstnieku vienotu ideolo-gisku fronti pret visu pretējo šķiru, arī mākslu. Projektēts izdot žurnālu «Domas». Nav šaubu, ka līniju spraudēji teit būs sociāldemokrāti. Ļaut ieraut sevi šajā kompānijā nozīmē iestīgt nepiedzīvotā eklektismā.»

Pamatdoma pareiza, taču ļoti absolutizēta. Ļeņinskais šķiriskuma princips iekļauj sevī arī cīņas taktiku, kas īpašos apstākļos progresīvu ideju novadīšanai līdz masām ieteic izmantot dažādas tribīnes.

Viena no kreiso rakstnieku tribīnēm

Žurnāls «Domas» izveidojas uz koalīcijas pamatiem, un sākumā te noteicošais vārds pieder revolucionāriem un demokrātiskiem rakstniekiem. Par galveno redaktoru bija iecerēts Rainis, tomēr viņš par to nekļūst.

Daiļliteratūras nodaļu vada Ernests Birznieks-Upītis (1922. gadā slēdza viņa laikrakstu «Vārds»), ar 7. numuru — kopā ar Andreju Upīti (ar 1925. gada 1. numuru — A. Upīts viens pats). 1. numurā ievietoti Aspazijas dzejoļi («Meklētāji» — kā ievads jaunā žurnāla gaitai), Raiņa atdzejojumi (Ernsts Stadlers), Apsesdēla, V. Dāvida, V. Grēviņa, J. Grota, L. Laicena un L. Paegles dzejoļi, L. Paegles romāna «Nāves cilpa» sākums, A. Kurcija un K. Dzelza stāsti (pēdējais vēlāk kļuva renegāts). Tā ir visa beletristikas daļa, un tā ir visu tā laika kreiso rakstnieku literāra demonstrācija, kuras priekšgalā L. Paegles sauklis: «Pārvēršat iekārtu, atdodat taisnību, Darbu un brīvību. Cietumus nost! Cilvēkam cienību, cilvēcei vienību!» (Dzejolis «Ko es redzēju».)

Kritikas daļas centrā 1. numurā ir Andreja Upīša pazīstamais raksts «Skanošais tukšums. Piezīmes par latviešu jaunāko literatūru» (sākums) un Pētera Birkerta studija «Andrejs Upīts savā daiļradīšanas gaitā un darbā» (arī sākums).

Gada laikā «Domu» autoriem piepulcējas: dzejā — Andrejs Upīts, Andrejs Kurcijs, Andrejs Balodis (pašas pirmās publikācijas), Erna Murevska (īstenībā arī pirmās, ja neskaita anonīmi iespiesto dzejoļi žurnālā «Nākošie» 1921. g.), A. Birkerts, Margers Tanks, Elīna Zālīte, Rainis u. c., prozā — Andrejs Upīts, Atis Freināts, Linards Laicens, Pāvils Gruzna, Jānis Jaunsudrabiņš u. c., kritikā — Valts Dāvids, Fricis Goliāts, Pāvils Gruzna, Andrejs Kurcijs, Nikolajs Vilnis, Anna Lācis, Jānis Sudrabkalns u. c., publicistikā — Apsesdēls, Jānis Grots u. c. Arvien lielāku vietu žurnālā tiecas aizņemt meņševiku publicisti un viņu

literāts, «bezprincipiālais kompilators», žurnāla hronikas nodaļas vadītājs Kārlis Džilleja. Un tas jau ir pretrunā ar reklāmu: ««Domas» kalpos plašām aprindām demokrātiskas kultūras un iekārtas izveidošanai, vadoties no pamatšķiras interesēm un atziņām.»

Žurnāla vēstulniekā «Redakcijas atbildes» redzams, kā jaunais izdevums atbalstījis, audzinājis jaunos literātus.

3. numurā: «Ernai Mur. — Dzejoļus, mazākais dažus, izlietosim.» Tepat ievietots E. Murevskas «Par daudziem domājot...». Citos mēnešos ievietoti vēl septiņi dzejoļi. Antoloģijā «No nakts uz rītu» (1957) nav uzņemts «Jaunais ubags».

3. numurā ir atbildēts arī Andrejam Balodim (A. Bal.) un sniegta viņa pirmā publikācija — dzejolis «Pēc pusnakts». 6. numurā atrodama šāda vēstulīte: «Andr. B. — Šoreiz nebij lietojami — stils neizturēts.» Bet 9. numurā parādās dzejolis «Šais dienās» ar aicinājumu: «Mēs grausim, veco pasauli mēs grausim!» Nākamā gada pirmajā pusē A. Balodim nodrukā četrus dzejoļus, to vidū arī spēcīgi uzrakstīto «Kalpa nāvi».

5. numurā publisku vēstuli saņem Jūlijs Ķipers (Jūl. Ķip.): «Jūsu dzejoļi ir stipri oriģināli un interesanti izdomā, lai gan sižetos atgādina Bodlēru, kuru Jūs droši vien nepazīstat. Tikai forma vēl negatava, izplūdusi un miglaina. Tomēr vingrinaties vien tālāk un atsūtāt vēl ko.» J. Ķipers parakstās ar pseidonīmu Jul-Je, un žurnāls 9. numurā atbild: «J. J. — Sēl [pili]. — Dažos Jūsu dzejoļos tāds sajukums domās un izteiksmē, ka nekā no tiem nav iespējams izlobīt. Citos turpretim izmanāma jau tīri oriģināla skatīšanas spēja. Ja telpas atļaus, «Divkāja suni» kādreiz turpmāk mēģināsim izlietot». Tomēr šim «sunim» vieta žurnālā neatradīsies.

7. numurā ir šāda vēstule: «Pēt [erim] Ķik [utam] — Alūksnē. — Mēģinat mums vēl ko atsūtīt. Pēc pirmajiem vien grūti ko noteiktu spriest.» Nākamajā numurā — vēl viena. «P. Ķ. — Al. — «Reibst ļaudis, jūtām aplejas» —

kā no ķipīša, Jūs laikam iedomājaties? Bet tā nu taču ir absolūti nedzejiska padarīšana. Ar recenziju rakstīšanu nekas neiznāks, labāk nemēģināt.» P. Ķikuta dzejoļus «Domas» sāks iespiest tikai 1926. gada vidū, kad viņš būs pabeidzis Alūksnes vidusskolu, recenzijas — mazliet agrāk, un viņš darbosies kritikā it rosīgi un sekmīgi.

10. numurā: «J. Plaudim. — Balāde savā ziņā tīri pievilcīga. Bet, vai izlietot to varēsim, tas vēl jautājums.» Jāņa Plauža pirmais publicētais dzejolis ir «Nākat pie manis visi...» («Sociāldemokrāts», 15. oktobrī). «Domas» viņu sāks publicēt 1927. gadā.

Plašākā pasaulē

Atzīmējot Plūdoņa piecdesmito dzimšanas dienu, «Domas» savā 4. numurā raksta: «Daudzi Plūdoņa darbi ne vien ieņem atsevišķu izcilus vietu latviešu rakstniecībā, bet droši vien vērtējami ar pasaules literatūras mērauklu. Bez daudzajiem liriskiem dzejoļiem te pirmā vietā jāmin Plūdoņa garākie episkie dzejojumi «Atraitnes dēls», «Divas pasaules», «Rekviēms», vesela virkne balāžu, kurām līdzvērtīgu pat pasaules rakstniecībā nav daudz.»

Taču mazas tautas rakstniekam iziet pasaulē diezgan grūti. Tikai 1924. gadā iznāk divas pirmās latviešu rakstnieku grāmatas angļu valodā — Londonā. Raiņa luga «Jāzeps un viņa brāļi» tulkojumā pārvērtusies par «Jēkaba dēliem», lai nosaukums nesakristu ar Č. Velsa drāmu, kura veltīta tādām pašām tematam. Otrā grāmatā «Romas atjaunotāji» uzņemti Blaumaņa «Andriksons», «Raudupiete», «Nāves ēnā», Akuratera «Kalpa zēna vasara», K. Skalbes «Kaķīša dzirnavas» un J. Poruka titulistāsts.

Ričarda Itona izdotajā antoloģijā «Kontinenta vislabākais īsais stāsts» ietverti divdesmit divu Eiropas tautu rakstnieku darbi, to vidū J. Akuratera «Nāve», J. Ezeriņa «Rožainais ēzelis» un A. Upīša «Zelta trepes».

Pēdējos gados Ansis Gulbis izdevis vācu valodā vairākas J. Akuratera, R. Blaumaņa, J. Jaunsudrabiņa, J. Poruka un K. Skalbes prozas grāmatas, R. Blaumaņa, A. Brigaderes un Raiņa lugas. 1924. gadā Rīgā tām piebiedrojas antoloģija «Latviešu lirika» Elfrīdas Ekardtes-Skalbergas atdzejojumā (Aspazija un Rainis savus darbus tulkojuši paši). Viņa izvēlējusies divdesmit astoņus autorus — no Poruka līdz J. Sudrabkalnam. R. Egle lielo darbu novērtē šādi: «E. Ekardtes-Skalbergas kopoījums atzīstams par pilnīgāko un rūpīgāko līdzšinējo mūsu lirikas atspoguļojumu svešā valodā, un atliek tikai vēlēties, lai šai grāmatai sekotu antoloģijas mūsu tuvāko kaimiņu — somu, igauņu, leišu valodās ar mūsu īpatnāko dzejnieku un viņu darbu izlasi.» («Latvju Grāmata», № 6, novembrī—decembrī.)

Jēnā iznāk plaša grāmata «Latviešu un lietuviešu tautas dziesmas» vācu valodā.

Atsevišķus stāstus iespiež vietējā avīze «Rigasche Nachrichten».

Itāliešu žurnāls «L'Europa Orientale» informē savus lasītājus par Krišjāni Baronu un mūsu tautas dziesmām, kā arī par Haraldu Eldgastu.

Somu laikraksts «Iltalehti» cildina Raini, īpaši izceļot «Jāzepu un viņa brāļus».

Aprīlī prese informē, ka «Jāzepu un viņa brāļus» un «Zelta zirgu» tulkojot flāmu valodā un drīzumā izrādišot Antverpenes teātros.

Lietuviešu valodā Rīgā izdod grāmatas «No latviešu literatūras» pirmo sējumu (II — 1926), tā saturā J. Akuratera, A. Birkerta, R. Blaumaņa, A. Brigaderes, J. Ezeriņa, J. Jaunsudrabiņa, A. Niedras, J. Poruka, P. Roziša, A. Saulieša un K. Skalbes īsā proza. Šauļos iznāk «Zelta zirgs».

Igauņu valodā iznāk R. Blaumaņa «Zagļi». Presē iespiež J. Akuratera, R. Blaumaņa un K. Skalbes stāstus.

Armēņu valodā nāk klajā Raiņa «Ģirts Vilks».

Kad Rīgā Anša Gulbja apgādā izdod Kārļa Skalbes izlasi krievu valodā — «Pasakas», Rūdolfs Egle raksta:

«Pēdējā laikā mūsu skati kulturēlās tuvināšanās ziņā bijuši vērsti vairāk uz rietumiem, popularizējot latviešu rakstniecību un mākslu Vācijā, Anglijā, Francijā. Tas gluži dabīgi un apsveicami. Tomēr, liekas, latviešu daiļdarbu izpratās ziņā te nav radušās tik dzirdīgas ausis kā pie mūsu austrumu kaimiņiem. Dziļā un atsaucīgā krievu literatūra un māksla, kuras iespaids arī pašlaik nav mazais visā kulturēlā pasaulē, vairāk harmonē ar mūsu estētiskās kultūras nopietniem centieniem, un tāpēc vien jau nebūtu atstājams atmatā šis lauks mūsu kulturēlo vērtību nešanai pār robežu.» (Latvju grāmata», № 6.)

Krājumu galvenokārt tulkojuši latviešu rakstnieki (arī Aleksandrs Čaks), to rediģējis V. Gadaļins, kurš rūpējas par latviešu un krievu kultūras sakariem. Viņš ir jaunā nedēļas žurnāla «Наш огонек» faktiskais vadītājs (1. numurā ievietots apraksts par Frici Bārdi, 3. numurā — J. Poruka darbi).

Ar 1924. gadu sākot, regulāri latviešu literatūru sāk izdot krievu valodā Padomju Savienībā. Maskavā iznāk L. Laicena un L. Paegles «Panama», Ļeņingradā — Klusā stāstu krājums «Dumpīgā tauta», Harkovā — R. Eidemaņa pasaka «Rundziņa runga». «Revolucionārās dzejas antoloģijā» Maskavā ievietoti divi Raiņa dzejoļi V. Brjusova tulkojumā.

Tā nebūt nav pilnīga 1924. gada aina par latviešu literatūras ceļiem pasaulē, kas ir tāli un ilgi.

JĀNIS ZIEMEĻNIEKS

Ingrīda Kiršentāle

NEPIERASTAIS JĀNIS ZIEMEĻNIEKS

Ir laiks pārbaudīt mūsu priekšstatu par Jāni Ziemeļnieku, pārbaudīt, vai tas nav nepilnīgs, sašaurināts, vai ziņām par viņu visu, kas nepieciešams.

Kad 1929. gadā iznāca Ziemeļnieka pēdējais un labākais dzejoļu krājums «Naktis», mūsu prasīgākais kritiķis Andrejs Upīts to vērtēja kā izcilāko tā gada dzejas ražā. Šai recenzijā Upīts iezīmē arī Ziemeļnieka īsto vietu daudzo tā laika talantīgo liriku vidū. Te lasām: «Visu tautu literatūrās arī vēl mūsu dienās atrodami spēcīgi talanti, kas dzejā pauž sava laikmeta un viņa cilvēka psihes patieso izskaņu. Pie tādiem latviešu dzejā pieder arī J. Ziemeļnieks.»¹ Vienmēr sēra, skumja, dažbrīd pat traģiska ir šī cilvēka psihes izskaņa Ziemeļnieka dzejā. Mila, nāve, mūžība, norāda Edgars Damburs,² šie trīs motīvi nemitīgi variējas un savijas viņa dzejā, kas ar savu patiesības spēku, nemāksloto tiešumu, melodismu un svaigo gleznainību dzejnieka individuālo jūtu izpausmi spēja pārvērst par buržuāziskās Lātvijas īstenības samalta godīga cilvēka traģēdijas atspoguļotāju.

Jānis Ziemeļnieks ar Jāni Sudrabkalnu, Jāni Grotu un Aleksandru Čaku veido vienu paaudzi mūsu dzejā. Viņi visi ir demokrātiskās inteligences protesta nesēji, asā neapmierinātība ar apkārtējo dzīves īstenību viņu daiļradē nereti gūst traģisku skaņu, izpaužas mokošā nespējā atrast savu vietu cilvēkos un dzīvē. Aizstāvot humānisma

¹ A. U. J. Ziemeļnieks. Naktis. 1929. — «Domas», 1930, № 1, 67. lpp.

² Damburs E. Jāņa Ziemeļnieka daiļrade. — Grām.: J. Ziemeļnieks. Dzeja. R., 1960, 15. lpp.

ideālus, viņi pievēršas dzīves pabērnu likteņu tēlojumam. Arī Jānis Ziemeļnieks, vissubjektīvākais, visvairāk savā iekšējo pārdzīvojumu pasaulē gremdētais no viņiem visiem, nebūt nav tik subjektīvs, lai aizietu savā daiļradē garām laikmeta sociālajām problēmām, dzīves īstenības parādībām vispār.

Vēsturiskā īstenība, sava laika dzīves realitāte Jāņa Ziemeļnieka dzejā ienāk dažādi. Vispirms te gribas pieminēt veļtījumus izciliem mūsu kultūras darbiniekiem, tādus kā «Barontēva piemiņai», «Rūdolfā Blaumaņa piemiņai», tuvajiem draugiem Teodoram Zeifertam (dzejolis «Mans draugs») un Jānim Akurateram (dzejolis «Akurateram»). Tie liecina par jūtīgu sirdi, godbijību pret tautai un skaistumam atdotu mūžu, runā par mākslas burvīgo varu, kas skaidro cilvēku, spārno tā dvēseli. Mākslas pasaule, dailes pasaule Ziemeļniekam daudzkārt bija patvērums no nepieņemamās dzīves, tāpēc tik cildeni vārdi viņa dzejā veļtīti māksliniekiem. Raksturīgs piemērs — Cecīlijas Hanzenas vieskoncerta ietekmē tapušais dzejolis:

Dzidrā meldija — ūdeņu skreja,
Dienai cauri un naktij tā ir dz,
Bet tu pati man šķīti kā dzeja —
Sapņu vizija, mūzikas sirds.

Augstu tumsā pa mūzības pēdām,
Skaņu vilnī, kas pacēlās liegs,
Pāri pasaules priekiem un bēdām
Ilgās spoža tu degsi kā sniegs.

(«Cecīlijai Hanzenai»)

Ne vienmēr Ziemeļnieks ir tik līdzsvarots, gaišs savos veļtījumos, daudzkārt arī šē gūst pārsvaru dzejnieka asi traģiskā dzīves izjūta. Ilgus gadus dzejnieku mocīja nedziedināma slimība, asas sāpes nieru apvidū, ko varēja remdēt tikai ar narkotiku. Ārsti viņam izrakstīja opiju, Ziemeļnieks pie tā pierada, neprata iztikt bez šīm zālēm, kas viņa veselību sabei dza vēl vairāk.

Pirmo dzejoļu grāmatu «Nezināmai», kas iznāk tad, kad dzejniekam ir divdesmit seši gadi, viņš nosūta Zelmai Grīnbergai, savai pirmajai skolotājai, kopā ar šādu vēstuli¹: «Tā kā Jūs pag[ājušo] vasar nodevāt vai vislabāko kritiku par manām dzejām, tad nosūtu Jums savu grāmatu, kuru sijāju un kārtoju pēc Jūsu norādījumiem. Drīz jau man būs otrs krājums. Tad to ar Jums aizsūtīšu. Protams, ja nebūšu nomiris. Bieži slimoju, un esmu tā pieradis pie opiuma, ka vairs netieku vaļā. Es būtu ļoti laimīgs, ja būtu iespējams sākt dzīvi no tiem laikiem, kad gāju pie Jums Strenčos skolā. Tad nu gan es zinātu kā dzīvot.»

Gadiem ejot, veselība pasliktinās, fiziskās un garīgās ciešanas pieaug, nogurums vairs negrib atstāties no dzejnieka. Lūk, ieraksts T. Zeifertam dāvātajā krājuma «Skūpsts» eksemplārā² 1928. gada 23. aprīlī:

Kā stīga mana dzīve skan
Bez apstājas ar skaņu žēlu —
Es jūtos dziļi noguris.

Bet tāpēc, lūdzu, piedod man,
Ka tevi atceros tik vēlu:
Kas cieš, tas labo aizmirsis.

Daudzkārt sevi un savu dzīvi apnicis, Jānis Ziemeļnieks tomēr nepaiet garām arī tām sociālā posta ainām, kuras kapitālistiskās Rīgas ielās duras acīs katram, kas nav aklus un negrib par tādu izlikties. Divdesmito gadu Rīgas dzīves īstenība viņa dzejā visbiežāk ienāk ar grūtdieņu tēliem, ar mazā cilvēka likteņa zīmējumu. Un te ļoti tuvi sasaucas Ziemeļnieka, Čaka un Grota lirika.

Ubagi, kara invalīdi, važās saslēgti katordznieki, skrandaini bērni, kas izsalkuši klimst tumsā gar spoži apgais-

---

¹ LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas J. Mišņa latviešu literatūras nodaļas Rokrakstu un retumu sektors. J. Ziemeļnieka fonds.

² Turpat.

moto veikalu logiem — šie cilvēki, pie kā apstājies Ziemeļnieka skats, ir tie paši, par kuriem ar maigumu un sūpēm runā Grotš, Čakš, Sudrabkalns. Karā sakropļota cilvēka traģiku atsedz Ziemeļnieka dzejolis «Invalidš», arī Grotam ir šāda nosaukuma dzejolis, par to runā Čaka «Mūslaiku Homērs», «Rekviēms», «Ko gribēja viņš ar to sacīt». Arī Ziemeļnieks Rīgas ielās sastop Čaka «Savādo meiteni», kas apdzel sirdi kā nātre un aizslīd netverama kā brīnums un laime. Ziemeļnieks par viņu raksta dzejoli «Rīga», kas veidots asos kontrastos:

Ai, šī pilsēta! Dziesmas un lauri
Viņas kaunu un daiļumu sedz.
Atkal gāju kā sapnī tai cauri
Raibā naktī, kad ugunis dedz.

— — — — —
Lepni kareivji soļoja taktī,
Smējās fleitas, un stenēja bass;
Skrandains puišelis, slēpdamies naktī,
Klusu laidās kā sikspārnis mazs.

Balta meitene vērās kā mīklā
Pāri galvām, kur mūzika skan,
Un kā milzīgā zirnekļa tīklā
Laužu mutulī pazuda man.

Jānim Grotam ir dzejolis «Jaunai katordzniecei», kur dzejnieks ar sūpēm runā par meiteni, kuras jaunība paiet pārsmagā katorgas darbā («Ūdens rožu balti pleci Tagad melnas strūgas dzen, — Saulīt, kam tik lēni teci, Sirds grib sadegt paslepen»). Jāņa Ziemeļnieka dzejolis «Ieslēgtie» ietver līdzīgu cilvēciskas traģēdijas ainu — Rīgas ielu pierasto ritmu pārtrauc un satrauc katordznieku gājiens cauri pilsētas centram:

Smagiem soļiem, vājā plandot driskām,
Cits ar citu ķēžu sakarā —
Aiziet tie zem lampām elektriskām
Cauri centram vēlu vakarā.

Savāds nemiers izskrien ielām cauri, māte ciešāk piespiež sev izbiedētu bērnu. Tiktāl gluži reālistiska aina, bet pēdējais pants pauž paša dzejnieka līdzjūtību tipiski romantiskos dzejas tēlos — debesis smagi nopūšas,

Un no zvaigžņu sfērām bezgalīgām
Tumsā nokrit divas asaras.

Līdzinieks Čaka nabadzīgajam puisēnam bez bērņības (dzejolī «Mazs puisēns un zilums uz vaiga») ir skrandainais zēns, ko Ziemeļnieks sastop Ziemassvētku vakarā, sastop tad, kad it kā visur valda laime un prieks, kad sidrabaini snieg sniegs, «Augsti torņos zvani saldi dzied». Tik neiederīgs šai idillē ir skrandainais zēns, kas veras apgaismotajos logos, kur deg sveču liesmas, skan dziesma un maigs «Noliecas pār bērņiem baltā togā Ziemassvētku vectētiņa vaigs...».

Un aiz sētas dzelžainas un saltas,
Kur starp kokiem tikko redzams nams, —
Skrandains puisīls stāv uz ielas baltas,
Kailos pirkstus dvašā sildīdams.

(«Svētku vakars»)

Tādi ir viņa — nabaga zēna svētki, dzelžaina un salta sēta šķir viņu no laimes un prieka, kas ir bagāto un pārtikušo daļa.

Ziemeļnieka sociālās simpātijas un antipātijas šais dzejolīs ir nepārprotamas un skaidras, tie ir sabiedriski visasākie viņa daiļradē. Atcerēsimies, ka Ziemeļnieks sevi kādā dzejolī dēvē par strādnieka dēlu («Strādnieka dēls») un ir arī tāds pēc sociālās izcelšanās. Viņa bērņība pagāja muižas kalpu mājās, to viņš nekad nedēvēja laimīgu, ne skaistu, bet gan pieminēja ar lielu rūgtumu. Par savu eksistenci dzejņiekam nācās cīnīties visu mūžu, iemesla mainīt pārliecību par sabiedrībā valdošo netaisnību nebija arī vēlāk. Dažkārt šī Ziemeļnieka dzejas daļa pārsteidz ar ietvertās ainas reālistiskumu, konkrētību. Tāds, ir, piemēram, dzejolis «Kritušais», kas tapis 1919. gadā pēc padomju

varas krišanas, kad Rīgā plosījās nežēlīgs balto terors, ielās gulēja simtiem liķu. No gluži konkrētas ainas te izaug dzejiskais vispārinājums, emocionālā attieksme:

Viņš guļ uz krustceļa lika,
Kur tramvaji rindās sienas,
Pār pieri tam asiņo pēdējā brūce
Kā lentīņa sarkana, sīka,
Ko pirmās brīves dienās
Viņš nēsāja pie krūts.

Iet ļaudis garām un skatās
Tam stingušās acīs,
Kas izspiedušās platas.
Dažs biedri, dažs naidnieku zilē,
Bet acis atbildi sacīs,
Kā strādnieks nīst un milē.

Dzejolis «Kritušais» ar precīzo notikuma vietas un kritušā portreta zīmējumu pat šķiet neticams, neiederīgs Jāņa Ziemeļnieka romantiskajā daiļradē, kur daudz vīziju, sapņu, vairāk gremdēšanās savās izjūtās un pārdzīvojumos nekā ārējās pasaules atspulga.

Otra viņa dzejas daļa, kuru raksturo reālistiska konkrētība, ir bērniem domātie panti un dzejoliši, kam nav dažkārt lielas mākslas vērtības, bet kas ļauj Jāņa Ziemeļnieka personību skatīt citādā gaismā nekā intīmās liriskas krājumi. Mūsdienu lasītājam šī viņa daiļrades daļa ir gluži nepazīstama, tā palikusi arī ārpus pirmā un vienīgā Ziemeļnieka darbu kopojuma (I sēj. — 1933. g., II sēj. — 1934. g.), ko sakārtojis un rediģējis bibliogrāfs un literatūrzinātnieks Kārlis Egle. Neievietošanas iemesli ir divi: izdevuma ierobežotais apjoms — un, kā teikts rediģētāja piezīmēs, «ārpus rakstu kopojuma atstāti dzejojumi bērnu bilžu grāmatās un atstāti tā vienkāršā iemesla dēļ, ka šīs grāmatas katram tirgū vēl viegli pieejamas»¹. Tagad tās pieejamas tikai un vienīgi zinātniskajās bibliotēkās, tātd par pārlieku

¹ Ziemeļnieks J. Raksti. 2 sēj. K. Egles sakārtojums, redakcija un piezīmes. 2. sējums. R., 1934, 413. lpp.

populiaritāti un pieejamību vairs nevar būt ne runas. Arī tāpēc tās ir vietā noraksturot un novērtēt.

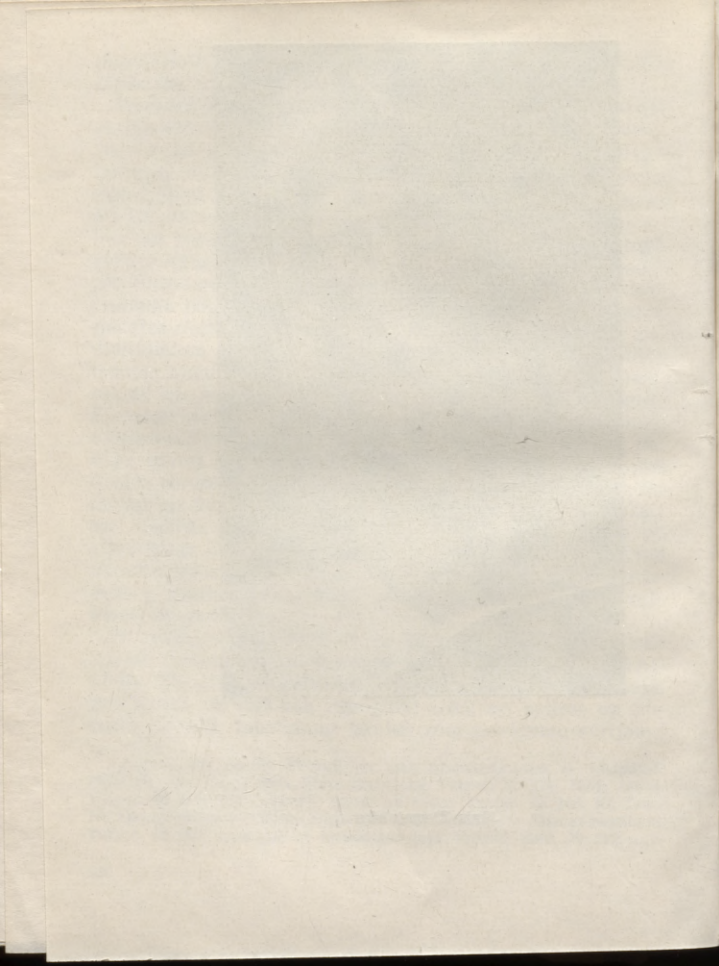
Pavisam šādu grāmatiņu ir astoņas; trīs no tām iznāk akciju sabiedrības «Valters un Rapa» izdevumā: «Leiputrijā» (teksta autors nav norādīts ne uz vāka, ne titullapā. Latvijas PSR Fundamentālās bibliotēkas Misiņa nodaļas eksemplārā ar K. Egles roku vāka iekšpusē ierakstīts, ka teksta autors ir Jānis Ziemeļnieks), «Cirks» un «Zvērnīca». Pārējās izdod Emīlijas Benjamiņas rakstāmlietu lieltirgotava («Acīm un sirdij», «Kā Aida, Gaida un Frīdis brauca pie vecmāmiņas ciemā», «Tik — tak», «Džimbo», «Knaks!»). Grāmatu iznākšanas gadi zināmi tikai aptuveni, bibliogrāfiskajos rādītājos tās ietvertas tikai daļēji, jāvadās pēc sludinājumiem avīzēs vai nejaušas informācijas. Benjamiņu izdotās bilžu grāmatas bērniem tiek sludinātas viņu laikrakstā «Jaunākās Ziņas», te arī izlasām, ka uz 1929. gada Ziemassvētkiem laistas klajā bērnu grāmatas ar J. Ziemeļnieka tekstiem — «Acīm un sirdij», «Tik — tak» un par triju bērnu ciemošanos pie vecāsmātes. Par atlikušajām divām sludinājumos atrast neizdevās, var pieņemt, ka tās iznākušas vēlāk, ja iepriekšējā sludinājumā nav pieminētas. Valtera un Rapas izdotās bilžu grāmatas «Cirks» un «Zvērnīca» citu bērniem domātu oriģinālizdevumu vidū minētas informatīvā rakstīnā, kas nodrukāts A. Jesena izdoto «Jaunības Teku» 1930. gada 6. numurā, tātad ir iznākušas šai gadā.

Divdesmito gadu vidū Jānis Ziemeļnieks ir cieši saistījies ar Benjamiņu izdevumiem «Jaunākās Ziņas» un «Atpūta». Tie ir viņa galvenā publicēšanās vieta gan dzejā, gan prozā, te viņš sāk izmēģināt roku arī satīras un humora novadā, rakstīdams pantus zem zīmējumu sērijām.¹

¹ Pasaka par ķēniņu Švakuli un viņa troņmantinieku. — «Atpūta», 1929, № 221; Runģu tēva Rīgas brauciens. Turpat, № 229; Jānis Jānos. Turpat, № 242; Divu ceļotāju prieki un bēdas. Turpat, № 246; Kā Zanis Nikuls izārstējās no diloņa. Turpat, № 249; Padomi pie vasaras mocībām. Turpat, № 247; Laimīgie un nelaimīgie dejā. Turpat, 1930, № 272 u. c.

Jānis Ziemeļnieks

Tāpat kā Ziemeļnieka proza, šie panti vairumā ir tīrs peļņas darbs bez jebkādas mākslinieciskas vērtības un pat bez talanta dzirksts. Daudzkārt liekas neticami, ka tos rakstījis smalkais jūtu liriķis Ziemeļnieks, tik rupji tie skan un neaspātīgi (te sastopami tādi vulgārismi kā «izplūrināt», «šļura», «gramofons iet ļuru-ļurums» u. c.) Tikai dažas no šīm pantu sērijām vēl tagad lasāmas ar patiku, izraisa smaidu, saista ar iztēles lidojumu, trāpīgo izteiksmi. Tad arī jūtams, ka aprakstāmais attēls dzejniekam nesaista rokas, bet gan kļūst vienīgi par ierosinātāju, fantāzijas atraisītāju. Viens no šādiem darbiem ir «Mednieku Andža brīnišķie nostāsti».¹ Tas ir īsts mednieku stāsts, pilns brīnumu un neticamu lietu, vēstīts ar labu humoru. Lūk, Andža satikšanās ar vilku:

Gāju, gāju. Viss bij kluss,
Te uzreiz man tirpas skrien:
Šņākdams tā kā autobuss,
Briesmīgs vilks no eglēm lien.

Gribu nokniebt meža brāli,
Laižu virsū, ka lai skan,
Notrīc meži tuvi, tāli —
Nezvērs vidū pušu gan!

Zēlīgs tētīt — baigi jokī!
Domāju, ka prāts man jūk:
Abi gali tā kā spoki
Pāri kalnam mežā mūk.

Kad vilks tā uz divi gabaliem ieskrējis mežā atpakaļ, Andžs dabū vēl noskatīties zaķu kauju, kur sitas ar nūjām un beigās visi ir pagalam. Bet Andžs — visai ziemai nodrošināts ar zaķa gaļu:

Es ar savu ķēvi jāju
Cauru ziemu stiept uz māju.

¹ «Atpūta», 1929, № 223.

Šie panti patiesībā ir pasaka dzejā un vienlīdz lielu prieku var sagādāt kā pieaugušajam, tā bērnam, katrs to izlasīs un uztvers savādāk, bet patiks abiem. No šāda tipa «pantiem zem bildēm» līdz bērnu dzejai nūdien ir tikai viens pamatīgāks solis, tāpēc nav brīnums, ka Jānis Ziemeļnieks saņem šādu piedāvājumu un piekrīt tam.

Tūdaļ jāsaka, ka E. Benjamiņas izdevumi bērniem, kam tekstu devis J. Ziemeļnieks, ir bez jebkādas mākslinieciskas oriģinalitātes iezīmēm, tā teikt — tīrs peļņas pasākums. Tie atgādina E. Platesa izdevumus bērniem pirms pirmā pasaules kara, kuros darbojies Rainis un ilustrācijām izmantotas Vācijā izdotu bērnu grāmatu klišejas. Te ir nemākslinieciski, šabloniski attēli, turklāt bērnu apgērbī gaužām vecmodīgi, dabas ainavas bezgaumīgi saldenas. Visvairāk šo banalitāti jūt grāmatīņā «Kā Aida, Gaida un Frīdis brauca ciemā pie vecmāmiņas».¹ Citur atkal lappuses tik blīvi piepilda zīmējumi, ka tekstam maz vietas, tam veicams šauri paskaidrojošs uzdevums, ierobežojot autora iztēli un talantu. Tā ir grāmatīņās «Džimbo» — par rotaļlietu pasauli bērnistabā — un «Knaks!», kur bērnam lasot jānosauc aprakstītais un uzzīmētais priekšmets — tā tad sava veida mīklu minēšana. Grūti te uzrakstīt labu dzeju, ja divās vai trīs rindās «jāapdzejo» galds, ķirsis, bumba un vēl nezin kas. Tad par labu jāsauc kaut vai šādas rindas par sīpolu:

Kas tas tāds?
Vai tie nav joki:
Apaļš auglis,
Zaļi loki,
Asi ož,
Acis kož.

Vai par stārķi:

Garām kājām, liels un balts,
Melnu asti, diezgan stalts,

---

¹ Virsraksts te neatbilst tekstam — autors runā par bērnu ceļojumu no savām mājām līdz tantei, kas turpat netālu dzīvo.

Dziedāt prot tik: klap, klap, klaps!
Kā redz vardi, tūlī — caps!
Knābis viņam garš un sārts, —
Saki — kāds šim putnam vārds?

Atsevišķās vietās dzejnieka talants iedzirkstās arī bērnu rotaļu aprakstos grāmatiņā, kas savu nosaukumu dabūjusi no zilonīša vārda — «Džimbo». Kaut vai rindās par tik iemīļoto atsperīgo ampelmani:

Hoplā, hoplā, kas tad šis?
Tāds kā cilvēks, bet nav vis!
Tiklīdz kastī vajā ver,
Šis uz augšu lec un sper,
Smejas, trīs un skan kā zvans —
Ā! Tas ir tāds ampelmans.

Rinda «Smejas, trīs un skan kā zvans» te uzreiz ļauj nojaust, ka pantu rakstītājs dzejnieks, ne parasts rīmētājs.

Tur, kur dzejniekam pavērusies iespēja, viņš arī šai šaurībā mēģinājis sniegt noapaļotas ainas, parādīt bērības pasauli tādu, kādu to skata bērns, ne pieaugušais — skanīgu, gaismās un krāsās mirdzošu, ar rotaļu nopietnību un daudzveidību, parādīt ne vien bērnu, bet arī rotaļlietu priekus un bēdas. Zem zīmējuma par meitenīti, kas stiep sev līdzī lelli un rotaļu zaķi, bet zilonēnu aizmirsusi, lasām:

Mazais meitēns iet pa taku —
Zaķīts rokā, sunīts blaku.
Zilonītis, vārdā Džimbo,
Dzilās bēdās pieri grumbo:
Kamēr citi pastaigājas,
Viņam vienam jābūt mājās.

Šī bērnu pasaules izpratne vēl jo spēcīgāk atklājas trijās bilžu grāmatiņās, kas izdotas Valtera un Rapas izdevumā. No tām tikai viena nav ar oriģinālzīmējumiem — «Leiputrija», kur Ernsta Kucera ilustrācijas pārņemtas no šīs pasakas vācu izdevuma. Vāciska, kā zinām, ir visa šī

pasaka ar vīna un piena upēm, piparkūku mājiņām, kam skursteņi, kā Ziemeļnieks raksta, «Tik, ak tu mūžs, krējumu vien ārā pūš,» ar kokiem, kur karājas apgērbi, ar kliņģerkokiem utt. Ilustrācijas te tik krāšņas un priekšmetiem pārpildītas, ka nomāc tekstu. Tikai atsevišķās vietās dzejnieks juties brīvi, atraisīti. Visjaukāk — īstā pasakas garā un stilā skan ievads un nobeigums. Ievadā autors saka, ka šis stāsts par laimes zemi ir tikai tiem, kas nešaubīgi tic tai, tāpēc:

Sirds lai veras brīnumam!

Visu brīnumu brīnums ir pasakas nobeiguma stāsts par Leiputrijas ķēniņu viņa tronī, par nebeidzamiem svētkiem viņa galmā, stāsts, kas beidzas ar pasaku vēstītājiem tik raksturīgo vēlēšanos pašiem būt tur, kur atrodas pasakas varonis.

Brūni šokolādes zēni,
Konjaks kuros pildīts tiek,
Visu gardo pasniedz lēni,
Kamēr ķēniņš mieru liek,
Un, kad rīta gaisma aust,
Iet viņš debess gultā snaust.

Guļ no vietas desmit dienas
Neatmodies, netraucēts,
Vienpadsmitā dienā agri
Mostas, līdzko saule lec.
Atkal nēģers viņu nes, —
Ak, kaut ķēniņš būtu es!

Recenzējot dažādu izdevumu vajadzībām jaunāko latviešu rakstniecību, Jānis Ziemeļnieks 20. gados vairākkārt aplūkojis arī bērniem domāto daiļliteratūras devumu. No šīm recenzijām izlobāmas viņa atziņas par bērnu literatūras uzdevumiem un vērtējuma mērauklām. Uzsverot, ka bērnam rakstītiem darbiem jāsniedz izziņas par lielo pasauli ap viņu, ka viņi jāaudzina, jāveido viņu estētiskā

gaume, rakstnieks tai pašā laikā ir pret jebkuru morālizēšanu un pret didaktiskiem nolūkiem.

Ļoti augstu Ziemeļnieks vērtē E. Birznieka-Upīša darbus. Par mazo bilžu grāmatiņu «Ličos», kam tekstu devis Birznieks-Upītis, Ziemeļnieks raksta: «Lasītāji, sevišķi mazie, grāmatās taisni meklē tādus vārdus, kas nāk brīvi, neliekuļoti no rakstnieka spalvas, nes sevī dzīves siltumu un patiesību ārpus katras tendences. Idejas dzīvo un atrod dzirdīgus tikai tad, kad tās dzimušas ne galvā, domās, bet izauklējušās dzīves dažādās maiņās. Birznieks-Upītis tās prot satvert netieši, intuitīvi kā ikviens mākslinieks, kas arī pats bauda līdzī, daiļumu radīdams.»¹ Vienkāršība un skaidrība izteiksmē, tendence, pamācība, kas nemanāmi un dabiski izaug no mākslas darba, lūk, galvenās prasības, ko Ziemeļnieks izvirza bērnu literatūrai un ko arī pats ar panākumiem centies īstenot savos darbos visjaunākajiem lasītājiem.

Šī brīnišķā vienkāršība un dabiskums priecina jo vairāk bilžu grāmatiņās ar apbrīnojami labajām S. Vidberga ilustrācijām — «Cirks» un «Zvērnīca». Kamielis, žirafe, zilonis, zebra, papagailis, lauva, tīģeris, boa (žņaudzējčūska), mērkaķis — par šiem un citiem zvēriem, kādu mūsu zemītē nav, bet kas redzami zooloģiskajos dārzos, stāsta «Zvērnīca» — gan ar jauku smaidu atsedzot zvēra dabu, gan liekot padomāt mazajam par labu un ļaunu. Te lasām, ka «Krokodils ir pikts un sīvs, Tāpēc mugurkauls tam stīvs», redzam pelikānu gozējamies saulē, meiteni sniedzam žirafei smaržīgu ziedu, zebri ar mazuli («maigām pūkām pārklāts viņš, Izskatās kā pūpoliņš»). Pastāstīts arī par zvēru ieražām brīvībā, dzimtenē, pastāstīts bez pamācībām un tomēr pamācoši:

Pa stepi vilņaino mīl raibā zebra skriet,
Ir mokas cilvēkam ar cilpu ķert to ciet.

¹ Ziemeļnieks J. E. Birznieka-Upīša «Ličos». — «Jaunākās Ziņas», 1926, № 41.

To nevar arklā jūgt, kaut lopīnš tā ir labs,
Kas dzimis brīvībā, tam verdzība ir kaps.

Šīm nedaudz smeldzīgajām rindām blakus ir balādiskā skanējumā tērtais vēstījums par džungļu valdnieku ziloni, tā drosmi, spēku un gudrību. Iesākums te skan šādi:

Tropu džungļu dumbrā baigā
Bezbaillīgi zilons staigā
Smagu gaitu — čapā, čaps!
Katra kāja tam kā stabs.

Tālākie panti vēstī arī par to, ko spēj veikt pieradinātie ziloni. Veidojas samērā plašs un vispusīgs priekšstats par uzzīmēto zvēru, veidojas no labām dzejas rindām, un tas nav maz.

Vispriecīgākā no Ziemeļnieka grāmatīnām bērniem ir «Cirks». Attēli te rāda daždažādus dzīvnieku dresūras trikus: tīģeris lec caur apli, roņi balansē bumbas, nīlzirgs tur pudeli, un uz viņa muguras vingro mērkaķītis, pa vidu darbojas klauns un stiprinieks — tātad paveras brīnumainā cirka mākslas pasaule, ko tik karsti mīl mazās sirdis un kas spēj priecēt visas paaudzes. Grāmata sākas ar zīmējumu — zilonis sēž un spēlē čellu. Blakus lapā lasām:

Te nu redzams savāds jociņš:
Zilonpapam snuķī lociņš.
Un viņš rauj, lai notrīc māja:
«Kas tie tādi, kas dziedāja.»

Tikpat jauki un amizanti ir panti par trim dresētiem suniņiem:

Suniņiem ir veiklas kājas,
Ganot lopus, sargot mājas;
Arī cirkū tie, kad sāk,
Lielas lietas darīt māk.

Te nu viņi — Leda, Maksis,
Pašā priekšā lielais Taksis —
Staigā raibā rēvijā:
«Jauki dzīvot tēvijā!»

Kāpēc par visu to ir vērts šē parunāt? Var iebilst — pantiņi jau tā nekas, ir gan lasīti arī labāki, un ne jau ar tiem Jānis Ziemeļnieks ienāk mūsu literārajā mantojumā, mums vajadzīgi nevis šie dzejoliši, kādus spēj uzrakstīt dažs labs cits, bet viņa intīmā dzeja, viņa dvēseles traģiskā dziesma, kas skan krājumos «Nezināmai» (1923), «Aizejošais» (1923), «Skūpst» (1927), «Naktis» (1929).

Pirmkārt — labākais, ko Jānis Ziemeļnieks ir devis bērniem, nebūt nav slikta dzeja, nav novecojuši, garlaicīgi, pelēki un vāji panti. Kaut arī tie nespēj īsti dzīvot bez atēla, jo tā rakstīti, Ziemeļnieka dzejoliši ar labu mākslinieku zīmējumiem varētu priecēt bērnus arī mūsdienās, pavērt tiem vaļā durvis uz pasaules un mākslas brīnumiem. Arī tāpēc bija vērts tos pārcilāt un parādīt.

Bet ne jau tas vien ir no svara. Ir vēl viens iemesls, kāpēc bija jāapstājas pie dzejnieka devuma vismazākajiem. Te gluži citāda paveras tā dēvētā traģiskās smeldzes dzejnieka personība — te viņš smejas, ir saulains un asprātīgs, rotaļlietām iedvēš dzīvību, ir nopietns ar savu mazo lasītāju viņa rotaļās, ir liksms reizē ar to par mirdzošo vasaras rītu, tic pats brīnumiem un liek tiem ticēt. Bērnu dzeja Ziemeļniekam, acīm redzot, ir bijis patvērums no tiem mokošajiem, līdz sāpēm kāpinātajiem pārdzīvojumiem, kas lika asiņot dzejnieka dvēselei un pārvērtās par viņa dzejoļiem. Atcerēsimies Aleksandra Čaka vārdus par dzejnieka traģēdiju rakstā «Jāņa Ziemeļnieka piemiņai». Te, starp citu, lasām: «Dzejnieks savas jūsmīgās, ļoti melodiskās dziesmas rakstīja ar ievainotu sirdi, ar visu savu traģisko būtību. Viņš bija izšķērdīgs līdz beidzamajam, līdz noziedzībai. Ziemeļnieks rakstīja tikai par to, kas visvairāk viņu mocīja, aizskāra un tvēra. Liekas, viņš visu savu drūmo, sāpīgo dzīvi arī iegrozīja, mākslīgi sakāpināja tā, lai tikai viņa varētu dot to maksimālo no sevis — dzejai, jaunradīšanai.» Tas, ka dzejnieks rakstīja no sirds, «sniedza viņa vārsēm to valdzinošo mirdzumu», bet — «ņēma par daudz spēka, un sasniegtais vienmēr bija pārmaksāts. Dzeja kļuva

par drūmu burvi, par nežēlīgu skaistuli — ievilinātāju, līdzīgi tām Plūdoņa dūkņu sila meitenēm, kas paņēma puisī.» «Ziemeļnieka dzeja apēda viņa sirdi, visu viņa īso un satraukto mūžu, jo tas savai dzejai ziedoja ne tikai savu talantu un prātu, bet arī visas savas jūtas un instinktus.»¹

Glābdamies no šī dūkņu sila, glābdamies pats no sevis, Ziemeļnieks labprāt atgriezās un iegriezās bērniības pasaulē, kur viņš kļuva cits cilvēks un cits dzejnieks — izlīdzināts, gaišs, harmonisks, līdzsvarots. Tādu mēs viņu redzam bērniem rakstītajās vārsnās — bez traģiskā zīmoga sejā, bez dvēseles mokām un ilgu smeldzes, vienmēr neuzbāzīgi gudrāku par savu mazo lasītāju, bet ar tikpat drošu, brīnumiem un visam labajam pavērtu sirdi kā bērnam. Tikai diemžēl mazs un neilgs ir ceļš, ko Jānis Ziemeļnieks savā mūžā ir staigājis kopā ar bērniem, pārāk īsus brīžus spožā bērniības saule apmirdzējusi viņa drūmo gaitu, lai varētu tā sasildīt dzejnieka sirdi, ka tā spētu panest personiskā likteņa un visas dzīves smagumu. Jānim Ziemeļniekam nepietika spēka izrauties no dūkņu sila vilinājumiem. Kā vāra gaismas strēle no viņa traģiskā mūža un smeldzīgās dzejas atdalās un virzās mums pretī bērniem rakstītais — liecība tam, ka Ziemeļnieka personību neveidoja tikai un vienīgi romantiski traģiska dzīves izjūta. Viņā bija arī gaisma, saskaņa, prieks, bija prasme dzīvē redzēt arī jauko, brīnumaino. Šo patiesību mums pauž viņa dzeja bērniem. Tāpēc tai paiet garām nevar.

¹ «Latvju Grāmata», 1930, № 4, 211. lpp.

ATMIŅAS PAR BRĀLI

(Andreja Kursiša ievads)

Kad 1972. gada 25. decembrī Valmierā pie mājas Pārgaujas ielā 5 atklāja piemiņas plāksni dzejniekam Jānim Ziemeļniekam, ar dziļu pateicību tika minēts arī viņa māsas Alīdas Eglītes vārds. Viņa bija labais gars dzejnieka baltās un nebaltās dienās.

1919. gads Kraukļu ģimenē, kas toreiz dzīvo Strenčos, ienes pārmaiņas. Dzejnieks Jānis Ziemeļnieks pārceļas dzīvot uz Rīgu, bet viņa mīļākā māsa Alīda tiek ieprecēta Valmierā.

Dzīvodams Rīgā, dzejnieks uztur ciešus sakarus ar māti Strenčos un māsu Valmierā. Braucot pie mātes, viņš vienmēr apciemo arī māsu un uztic viņai savus dvēseles noslēpumus. Jānis un Alīda arī pēc rakstura ir tuvi. Savu māsu dzejnieks parasti sauc par Mārtiņu, saskatot viņā līdzību ar kāda stāsta varoni.

Dzejnieks mīl Valmieru, tās līkumotās ielas un nomales. Viņa pastaigas dažreiz sasniedz Putriņu priedes, citreiz Kauguru vēri un bieži vien ieliecas ēnainajā Valmieras kapsētā. Te dzejnieks meklē ilgoto mieru un atpūtu, ko aplicina dzejoli «Valmieras kapsētā»:

Te es atnācu vientuļās dienās
Visas sāpes un rūgtumu dzēst.

1928. gadā, dzejniekam vēl atrodoties Šēnfelda klīnikā, gādīgā dzīvokļa saimniece Zeibote izkārtu atpūtas vietu pie sava brāļa Kauguru pagastā, taču Jānis Ziemeļnieks, atstājis slimnīcu, dodas pie māsas uz Valmieru, lai atgūtu zaudētos spēkus.

Šajā vasarā dzejnieks visilgāk uzturas Valmierā un tikai

oktobra beigās, draugu aicināts, aizbrauc uz Rīgu, solīdamies māsai pavisam pārceļties uz dzīvi Valmierā. Tas neotika, slimība progresēja, izsīka dzejnieka pēdējie spēki, un daudzi nodomi palika nepiepildīti.

Dzejnieka māsas atmiņā arvien iznirst brāļa tēls, par kuru viņa stāsta ar lielu sirsnību.

Pēc ilgāka lietus perioda todien, 16. jūnijā, iestājās saulains, bet pavēss laiks. Posos uz vilcienu sagaidīt Jāni, kas solījās pie manis paciemoties ilgāku laiku, lai atpūstos un uzlabotu veselību. Biju laimīga, ka pie manis brauc tāds miļš viesis. Garu dūmu strūklū līdzī nesdams, smagi pūzdams, piebrauca vilciens. Pasažieri steigā devās uz priekšu. Vēroju, kur tad būs mans brālītis. Šajā mirklī manu plecu aizskāra bāla, caurspīdīga roka un es izdzirdu vārdus: «Ak tu atnāci man pretim!» Paskatījos runātājam sejā un pazinu savu brāli. Ai, kā viņš bija pārvērties! Neparasti slaidis, izdilis kā askēts. Stiprākam vējam pūšot, droši vien viņu padzītu kādus soļus uz priekšu. Man tik ļoti iesmeldzās sirds, asaru kamols sažņaudza kaklu, bet es savaldījos un teicu: «Tu drusku esi novājējis, es papūlēšos, lai tu dabūtu apaļākus vaigus.» Viņš skumji pasmaidīja un no-teica: «Nēz vai tev tas izdosies.» Tieši todien viņš bija atstājis Šēnfelda nervu slimnīcu, kur pavadījis ilgāku laiku. Neko nevarējis ēst, viss tūlīt bijis jāizvemj. Ārsti pūlējušies visādi, bet nekas nelīdzējis. Tad viņam viss tā apnicis, ka trīs nedēļas neko neesot mutē ņēmis.

Iekāpām autobusā un braucām uz māju. Par spīti bālumam un vājumam, brālis bija smaidīgs un runīgs.

Te pēkšņi turpat autobusā pie Jāņa pienāca jauna meiča un sacīja: «Nu, kā jums ar eksāmeniem izgāja, nolikāt?» Jānis atbildēja: «Paldies, labi.» — «Un kā Kārklīņš, vai arī nolika?» Jānis atkal atbildēja: «Kārklīņš arī nolīcis labi.» Tā mēs atbraucām mājās. Meiča no Jāņa atvadījās, piesar-

kusi izkāpa pirmā no autobusa un aizgāja mums pa priekšu. Es Jānim jautāju: «Kur tu ar viņu iepazīnies?» Jānis atbildēja, ka meiteni redzot pirmo reizi mūžā. Neatlaidos un Jānim jautāju, kā viņš zina stāstīt par Kārkliņu un eksāmeņiem. «Ja jau meiča jautāja, man bija kaut kas jāatbild,» noteica Jānis. Meiču es pazinu, viņa bija studente-farmaceite un dzīvoja kaimiņos. Pēc dažām stundām ienāca studentes radniece un, smieklus valdīdama, stāstīja, ka Alma esot pārskatījusies, noturēdama Jāni par viņai pazīstamu studentu. Esot ļoti līdzīgi.

Ēdienreizēs bija liels posts, lai varētu brālim ko ēdamu piedāvāt, no visa atteicās: negribot un nevarot. Kad gribēšot ko ēst, tad pats palūgšot. Lai tik daudz par viņu nepūloties, gan būšot viss labi. Izlikās vai arī bija apmierināts, smaidīgs. Patīkot viņam šī vecā, ķirmju izgrauztā mājele. Izteica domu arī pa ziemu šeit dzīvot un strādāt. Aizbraukšot uz Rīgu, tikai lai nodotu «Jaunākajām Ziņām» savus darbus un saņemtu honorāru.

Ierādīju brālim saulainu, ar raibi puķotām tapetēm izklātu istabu. Ieejot tajā, viņš smiedamies teica: «Ai, cik raibi puķotas sienas, kā čigānietes brunči!» Šajā istabā tad nu brālis palika, lai atpūstos. Es gribēju zināt, kā tas gadījies, ka viņš nokļuvis Šēnfelda nervu klīnikā Atgāzenes ielā 8. Jānis sāka stāstīt. Parasti vakaros nevarot iemigt bez miega zālēm, lietojot luminālu vai veronālu. Tajā vakarā esot odis ēteri. Reibinoši salds nogurums sācis plūst pa visu ķermeni. Viņš domājis aizvērt ētera pudeli, bet rokas tik smagas, kā svina pielietas, un pudele palikusi vajā. Visu nakti plūdusi stiprā dvinga un viņu iemidzinājusi nāves miegā. Pamodies tikai I vai II Rīgas pilsētas slimnīcā (labi neatceros). Tur ārsti visādi pūlējušies, lai dabūtu Jāni pie samaņas. Tas izdevies tikai pēc lielām pūlēm. Divas dienas Jānis šai slimnīcā nogulējis, tad viņu apraudzīt atnācis Rainis, kas teicis, ka šī slimnīca Jānim neesot istā vieta, un devis rīkojumu pārvest uz Šēnfelda nervu klīniku. Šēnfelda klīnikā slimniekam viena diena

maksājusi divdesmit latus. To summu pēc Raiņa un Zeiferta pieprasījuma maksāja Kultūras fonds.

Puķotā istabā Jānis dzīvoja klusi, bieži lasīja veco konversācijas vārdnīcu, biezu, lielu kā blūķis. No rītiem viņu apciemoja jauna sieviete ar gadus sešus vecu meitenīti. Viņas veda uz pienotavu pienu un tādēļ iebrauca agri, pastāvīgi dāvāja Jānim margrietiņas, rudzu puķes un citus lauku ziedus. Tērzēja diezgan ilgi, tas Jāni nogurdināja, un viņš lūdza lai to novieto kaut kur citur, kur grūtāk atrast. Tad es viņam parādīju jumta istabiņu, kas atradās uz Gaujas pusi. No šīs telpas labi varēja redzēt Valterkalniņu un vecos kokus. Iekārta bija veca un nolietojusies, tāpat kā mājele pati. Abās pusēs grīdas dēļi ielīkuši, vidus stipri augsts, sacēlies, ejot stipri čīkstēja. Kad Jānis ienāca telpu apskatīt, tad teica: «Nu lieliska istabiņa! Vidus sacēlies kā āža mugura un grumbuļains, bet mierīgi gan būs!» Tā arī bija.

Es dzīvoju apakšējā stāvā, dzirdēju, kad Jānis iet gulēt, kad pieceļas rītos, jo «āža mugura» vienmēr par to ziņoja.

Tā dienas nāca un gāja, un Jānis pamazām atspirga. Pastaigā varēja noiet tālus gabalus un nenogura. Tikai miegs kā nenāca, tā nenāca. Cauras naktis lasīja, rakstīja. «Āža mugura» čīkstēja. Man bija ļoti žēl, ka viņš nevar gulēt. Tad gāju viņam īsināt laiku. Lielāko tiesu runājām par māti, cik viņai bijis grūti mūs audzināt, sevišķi tad, kad nomira tētis. Neatceros, ka māte būtu Jāni pērusi. Visvairāk pērienu dabūju es un māsa Paula. Jānim ļoti nepatika, ja kādu no mums pēra. Tad viņš pastāvīgi ar jokiem ķēra mātei žagarus no rokām, imitēdams vīrieša balsi. Tādās reizēs Jānis vienmēr zemā vīrieša balsī māti sauca vārdā — par Kristīni. «Kristī, Kristī, kas nu tik nesmuki uzvedas, sit mazus bērnus un vēl meitenes, Kristī, beidz nu, šoreiz jau pietiks.» Vēl daudz, daudz joku taisīja un balsi imitēja. Mātei dažreiz sanāca smieklī, un tad viņa teica uz Jāni: «Tu arī dabūsi!»

Kad mēs runājām par māti, viņas vārdu Jānis izrunāja

maigi, kā glāstu, un dažreiz mātei veltīts dzejolis līdz rītam bija gatavs.

Jānis daudz man stāstīja, laiks ātri pagāja, un rīts jau klāt. Daudzu operu motīvus viņš klusi izsvilpoja vai izdungoja. Man tā bija pasaule, kuru es, provinciete, maz pazinu. Viņš mācēja tik saistoši un interesanti stāstīt, ka neapnikusi varēju viņā klausīties kā pasaku burvī. Tā pagāja diena pēc dienas, nedēļa pēc nedēļas. Gaidījām klusās, baltās vasaras naktis. Gaismu nekad neiededzām. Skatījāmies pa logu uz Valterkalniņu, kā ēnainie, skaistie, vecie koki sadevušies zaru rokās. Dažreiz vējā vai mēnesnīcā koki atveidoja figūras un cilvēku sejas. Man gribētos vēl saukt pēc tām burvīgām vasaras naktīm un ziedoņa rītiem. Cik bijušais šķiet sāpīgi skaists!

Pa dienu es biju darbā, bet Jānis tāpat klejoja pa Gaujmalu vai kapiem. Viņam patika lasīt senus uzrakstus. Reiz, no pastaigas pārnākot, viņš teica: «Jau vairākas reizes man nāk pretim skaista meitene un tik burvīgi smaida, ka es viņai gribu vai pakaļ skriet.» Kas viņa esot, to nezinot.

Gandrīz pašās pirmajās dienās Jānim gadījās sastapties ar cilvēkiem, kas vieda viņā simpātijas un antipātijas. «Tā, lūk, kad redzu to garo tirgotāju, kurš nāk mums pretim, tad diena man ir nelaimīga.» Viņš labprāt ejot tam ar likumu. Reiz mēs gājām pa «Vecpuīšu parku», garais tirgotājs nāca mums pretim, Jānis ātri paņēma mani pie rokas un iesaucās: «Rēgs nāk! Iesim pa citu celiņu!» Es smējos. «Vai tu tiešām ticī, ka «Rēgs» tev nes kādu nelaimi?» Jā, viņš ticot. Tādēļ, ka tā sagadījies. Viņš uzrakstīšot dzejoli par Rēgu, nosaucot to istajā vārdā. Teicu, lai tā nedara, jo tad man Valmierā vairs dzīves nebūs. Reiz atkal ar Jāni gājām pa ielu. Pretim nāca daiļa meitene, gērbusies baltā kleitīnā, ar melnu zīda mēteli uz rokas, nesdama krietnu klēpi lielo, sarkano magoņu. Garām ejot, ieskatījās Jānim sejā un šķelmīgi pasmaidīja. Kad viņa pagāja garām, Jānis teica: «Tā bija daiļā nepazīstamā.» Es teicu: tik

daudz zinu, ka viņas tēvs ir mazs veikalnieks, kas pārdod silķes un ziepjuzāles. Meiteni sauc Bīruta. «Vai dieniņ! Vai dieniņ!» Jānis nelaimīgi iesaucās. «Man taču vajadzēja viņu sveicināt. Es Rīgā bieži gāju pie Rūtas precētās mā-sas viesībās. Kad Rūta gāja skolā, es viņu ķircināju un raustīju aiz bizēm. Teicu: kad viņa izaugs liela, būs mana līgava, un tad mēs abi smējāties. Viņa tagad tā izaugusi, ka nekad nebūtu pazinis.» Uztraucies Jānis pārnāca mājās, pusdienas neēda, ne arī ko dzēra. Nomazgājās, pārgērbās, nopirka rozes un aizgāja. Tā sākās viņu draudzība. Jānis pārnāca vakarā vēlu. Kad «āža mugura» sāka čīkstēt, uz-gāju augšā, jo gribēju zināt, kā brālim veicies. Jānis bija ļoti priecīgs. Lūdzis, lai Rūta spēlē klavieres, sākumā viņa tielējusies, taču beidzot paklausījusi. Laiks pagājis neti-cami ātri. Tā viņi visu vasaru katru dienu tikās, gāja uz Putriņas leju staigāt līdz tiltiņam vai birzītei kalnā. Vis-biezāk gan staigājuši pa Valmieras kapiem, kur vecie ba-ronu pieminekļi. Zem zarainā dzelzs pieminekļa, kas at-gādina koku, abi ar Rūtu reiz slēpušies no lietus. Brālis mī-lēja kapsētā kavēties, visi celiņi ir viņa pārstaigāti. Viņš man teica, ka draudzība ar Rūtu esot platoniska.

Reiz lietus laikā Rūta Jāni uzaicināja dārza vasaras mā-jiņā nogaidīt, kamēr lietus pāriet. Mājiņai bija divas ista-biņas: pirmo apdzīvoja Rūtas tēvamāsas, otro — Rūta. Kad Jānis iegājis mājiņā, tantes bijušas pastaigā ar mazo klēpja sunīti Kveksi. Pārnācis no pastaigas, Kveksis ošņājies gar Rūtas durvīm un reizēm ierējies. Laikam jutis, ka Rūta nav viena. Kad satumsis, Rūta mācījusi Jāni, lai netrau-cētu tantes, doties mājās caur logu, tālāk pa kartupeļu va-gām uz lielo sētu, kur, pārkāpjot pāri žogam, nokļūšot uz ielas. Jānis gājis pēc norādītā plāna, bet, tikko gatavojies kāpt pār žogu, tā liels suns, skaļi riedams, ieķēries tam bikšu stilbos. Nekas cits neatlicis kā iet atpakaļ uz Rūtas dārza mājiņu. Rūta dabūjusi no tantēm atslēgu un Jāni pa vārtiņiem izlaidusi. Šajā vakarā ilgi «āža mugura» čīkstēja un es uzgāju pie Jāņa. Visu pēc kārtas izstāstījis, Jānis sir-

snīgi smējās par to, ka šī pastaiga beigusies dēkaini, sacelot vai visu Valmieru kājās.

Reiz Jānis ienāca pie manis un sacīja: «Rūta grib, lai mēs pasūtām saderināšanās kartes ar zeltītām malām.» Saderināšoties tikai pa jokam; Rūta šīs kartes izdališot saviem paziņām un draudzenēm, un Jānis nosūtišot saviem draugiem rakstniekiem uz Rīgu. Rūta to ļoti gribot. Es iebildu, ka tā nevajag darīt, ja nedomā precēties. Bet Jānis palika pie sava, tā esot Rūtas vēlēšanās. Tikko no veikala izgāja, bāls nāca atpakaļ. «Rēgs» nācis pretim. Saderināšanās jāatliekot, jo «Rēgs» vienmēr biedinot, ja darāms kas liktenīgs.

Rūta tomēr Jāni stipri izklaidēja. Viņš brīnījās, cik Rūta labi pārzina literatūru, sveštautu klasiskus, un viņiem netrūka kopēju interešu, par ko runāt. Varēja redzēt, ka Jānis atspirdzis gan miesīgi, gan garīgi. Šad tad gan sūdzējās, ka sirds neesot kārtībā. Lai to uzmundrinātu, viņš lietoja stipru pupiņkafiju.

Pēc dabas Jānis bija pesimists, melanholiķis, bet to viņš prata apslēpt no cilvēkiem ar smaidu un jautru anekdoti. Kādreiz viņš teica, ka esot diezgan grūti, kad dvēselē zied melnas sāpju rozes, kuras negrib un nevar pūlim rādīt. Viņam pašam arī nepatika cilvēki, kas staigā saīguši, it kā zobi sāpētu.

Brālis saņēma daudz vēstuļu no viņa dzejas cienītājiem. Vēstules nāca no malu malām bez pareizas adreses, bez ielas nosaukuma, bez mājas numura, gluži vienkārši — Jānim Ziemeļniekam Valmierā. Pasta iznēsātāji vienmēr zināja, kur Ziemeļnieks atrodams.

Piecus gadus Jānim rakstīja kāda valmieriete, kura pa ziemu dzīvoja Rīgā, bet pa vasaru Valmierā. Viņa ļoti cienīja un milēja Ziemeļnieka dzeju. Vēstules rakstīja bez adreses, ar mašīnu un bez paraksta. Saturā šīs vēstules bija ļoti interesantas, varēja spriest, ka persona ir inteligenta. Parasti Jānis visas vēstules pēc saņemšanas iznīcināja, bet nezināmās rakstītās glabāja un bija sakrājis lielu paciņu,

ko pēc nāves atrada Jāņa galda atvilktnē. Jānis daudzreiz teica, ka man vajagot rakstītāju pazīt, jo visu, ko viņš ar mani runājis, vēstuļu rakstītāja zinot. Es nevarēju iedomāties, kāda man varētu būt paziņa vai draudzene, kura visu zinātu, ko esmu runājis ar Jāni. Reiz pie brāļa ienāca ap desmit gadu vecs zēns un lūdza autogrāfu dzejas grāmatai «Naktis». To lūgusi kāda dāma. Jānis ierakstīja: «Jūs nepazīstat mani, es nepazīstu Jūs, — kas draudzīgi mūs vieno, un kas lai saista mūs?» Jānis noprata, ka tā ir tā pati persona, kas raksta interesantās vēstules, un uz atsevišķas zīmītes uzrakstīja, ka vēlas ar viņu iepazīties un gaidīs norādītājā vietā. Nepazīstamā neatnāca. Jānis sprieda — laikam viņa ir veca un neglīta. Rakstīt vēstules tomēr turpināja. «Kas draudzīgi mūs vienos, tā dzejas dvēse būs!»

Pēc Jāņa nāves uzzināju, ka rakstītāja ir jauna, glīta, inteligenta sieviete, bet jau precējusies, tādēļ arī nav ar brāli tuvāk iepazīsies. Noskaidrojās, ka mūsu mājā Pārgaujas ielā 5 dzīvoja nepazīstamās tuva radniece, kura vienmēr man par dzejnieku apprasījās un pēc tam savukārt atstāstīja savai radniecei, ko esam runājušas.

Runā dažādi, kad un kā miris mans brālis Jānis Ziemeļnieks. Dzīvokļa saimniece Zeibote stāsta: iepriekšējā naktī, t. i., no 16. uz 17. jūliju 1930. gadā, Jānis nav bijis mājās (J. Akuraters man teica, ka viņi ar Jāni bijuši kafejnīcā). Pārnācis 17. jūlija vakarā pulksten vienpadsmitos. Pārsviedis divi pļēcu, gājis uz vannas istabu. Koridorā saticis Zeiboti un sveicinājis. Teicis: «Nu es gan gulēšu, gulēšu...» Tā 18. jūlija rītā Jāni atrada gultā mirušu.

Kad Jānis bija miris, draugi no redakcijas vispirms bija ataicinājuši ārstu Butuli, kurš konstatēja, ka Jānis miris ar sirdstrieku.

Pēc tam kad atbrauca māte un vecākais brālis no Ventspils, atsauca ārstu Kazaku, kurš, tāpat kā viņa kolēģis, teica, ka Jānis miris ar sirdstrieku 18. jūlijā tā ap pulksten četriem rītā.

Māte ar jaunāko brāli sacīja, ka Jānis pats sev ko iz-

darījis, tikai es tam nevaru un nevaru ticēt. Daudzreiz ru-
nājām, kā būs, kad nebūsim vairs. Jānis teica: «Kamēr
māte dzīva, es nespētu neko sev izdarīt, viņai taču ir tik
daudz bēdu un sāpju bijis, tad lai nu es ar vēl pilinu sāpju
indi viņas dzīves kausā. Es to skaidri jūtu, ka mātes dēļ
to nedarītu. Citādi — varbūt.»

Māte bija dzīva, tātad viņš to nav darījis.

GRIBAS, LAI KĀDS PIE MUMS PIEDOMĀ

(Birutas Gudriķes ievads, publikācija un piezīmes)

Elīnas Zālītes atstātais epistolārais mantojums vēl ne tuvu nav apzināts un apkopots. Kopš agras jaunības daudz laika pavadāma slimnīcās un vēlāk vairākās aizrobežu dziedniecības iestādēs, viņa ir sarakstījusies ar daudziem cilvēkiem, kuru vidū pazīstami latviešu kultūras darbinieki, izdevēji, rakstnieki, redaktori, skatuves mākslinieki utt. Plaša korespondence vienoja Elīnu Zālīti ar Eduardu Smilģi. Tā publicēta žurnālā «Karogs» (1968, № 11). Tagad iepazīstinām lasītājus ar dažām citām Elīnas Zālītes vēstulēm, kas rakstītas dažādos viņas dzīves posmos dažādām personām un tādējādi arī pašu rakstītāju raksturo no dažādiem aspektiem.

Nozīmīgas ir rakstniekam Antonam Austrīnam adresētās vēstules, kas atklāj tos ceļus, pa kādiem Elīna Zālīte ienāca mūsu literatūrā. Dzīvodama vecāku mājās Apē, viņa 20. gadu sākumā sāka sūtīt uz Rīgas redakcijām savus apcerējumus par igauņu literatūru, igauņu rakstnieku un dzejnieku darbu tulkojumus un ar 1923. gadu arī savus pirmos oriģināldzejoļus. Antons Austrīnš, kas tolaik strādāja laikraksta «Latvijas Vēstnesis» redakcijā, kļuva par vienu no pirmajiem šā ceļa pašķirējiem. Turklāt viņš ne tikai sagādāja jaunajai iesācējai publicēšanās iespējas, bet, kā rāda šeit publicētās vēstules, palīdzēja arī ar labiem, vērtīgiem padomiem.

Ar Ludmilu Špilbergu, vēlāko Latvijas PSR Tautas skatuves mākslinieci, Elīnu Zālīti saistīja draudzība no tiem laikiem (1925., 1926. g.), kad abas, veseļodamās Šveices kūrortā Davosā, dzīvoja vienā pansijā. L. Špilberga bija tā,

kas pievērsa Elīnas Zālītes intereses dramaturģijai. Aktrises ierosināta, viņa iecerētās noveles vietā uzrakstīja savu pirmo lugu — komēdiju «Bīstamais vecums». Vēlāk L. Špilberga atveidojusi uz skatuves daudzas Elīnas Zālītes lugu varones.

Vēstule Jānim Plaudim, kas rakstīta, kārtojot tulkošanas lietas, reizē parāda Elīnas Zālītes sirsnīgo attieksmi pret dzejnieci Paulīnu Bārdu, viņas prasmi smalkjūtīgi un lietišķi iesaistīt Paulīnu Bārdu atdzejotāju saimē.

Vēstule V. Sauleskalnam savukārt interesanta ar to, kā Elīna Zālīte uztvērusi kritiku par savu lugu «Vārds sievietēm», un ar novēlējumu Liepājas teātrim, lai, izrādot šo lugu, «netaisītu jokus».

Mirdzai Ķempei un Jānim Sudrabkalnam rakstītās vēstules saista ar savu sirsnību, lirismu un atklātību. Elīna Zālīte nav baidījusi skaidri un atklāti pateikt šiem saviem kolēģiem, kas viņos labs, skaists un arī — kas kritizējams. No šīm vēstulēm redzam arī to, ka visus pēdējos mūža gadus Elīnu Zālīti nežēlīgi vajājusi smaga slimība, ka reizumis viņai lielu piepūli prasījusi pat vēstules uzrakstīšana. Vēstuli Mirdzai Ķempei viņa 1949. gadā rakstījusi divas dienas. Piespiedu gulēšana un nespēja strādāt laikā, kad pašai šķita, ka sasniegts briedums, ka nu ir saprasts, kā jāstrādā, — tā bija smaga rakstnieces traģēdija. Kā smaga nopūta skan Mirdzai Ķempei teiktie vārdi: «Un kas to zina, kad varēšu rakstīt!» Bet Elīna Zālīte nekad nav piederējusi tiem, kas krīt izmisumā. Vitalitāte, optimisms, veselīgs humors pavadīja rakstnieci, kā redzam viņas vēstulēs, no jaunības līdz mūža beigām. Tāpēc arī savas dzīves pēdējā posmā Elīna Zālīte prata spītēt slimībām, prata pašāizliedzīgi darboties literatūrā un bagātināt to ar jauniem dzejojumiem, lugām, tulkojumiem.

Visas šeit ievietotās Elīnas Zālītes vēstules glabājas J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā un tiek publicētas pirmo reizi.

A. Austriņam

Opē 1922. g. 25. IV

A. g. Austriņa kungs!

Nosūtu Jums apcerējumu par igauņu rakstnieku Tuglasu. Lūdzami, ja variet, izlietojat. Ja vajadzīgs, variet arī saīsināt.¹

No sākuma gan gribēju sūtīt min. apcerējumu «Ritumam»², jo T[uglass] ir viņa līdzstrādnieks, bet palika bail. Tur taču strādā tikai autoritatīvas personas!

Ziniet, bet no Jums gan man nav nemaz bailes, ar Jums es varētu gluži pēc sirds izrunāties.

Sakiet, Austriņa kungs, ja man kādreiz vajadzētu padoma, vai es drīkstētu griezties pie Jums?

Ar cienību El. Zālīte

Opē 1923. g. 8. IV

Ļ. cien. Austriņa kgs!

Nosūtu dzejoli³, kuru Jums jau kādreiz rādīju. Esmu viņu pārstrādājusi, ņemot vērā Jūsu laipnos aizrādījumus, un būtu ļoti, ļoti priecīga, ja Jūs atrastu, ka viņš var parādīties drukā.

Ar cienību Jūsu E. Zālīte

¹ E. Zālītes raksts «No igauņu rakstniecības. Frīdeberts Tuglass», iespiests «Latvijas Vēstnesī», 1922. gada 106. (13. maija) numurā; raksts ir stipri garš, acīm redzot, A. Austriņš to nav isinājis.

² «Ritums» (1921—1926) — literatūras un mākslas žurnāls, ko rediģēja Pāvils Rozītis.

³ Tas E. Zālītes pirmais publicētais dzejolis «Baznīcā», sacerēts 1923. gada 10. martā Zakopānē, iespiests «Latvijas Vēstneša» pielikumā, 1923. gada 5. (14. aprīļa) numurā.

Maestro!

«Tev būs savam tuvākam 77 reizes piedot» — tā saka bībele. Tādēļ arī es ceru, ka mani bargi nesodīsiet, ka apsolīto Tuglasa «Hispania» nosūtu Jums vēl tikai tagad. Domāju, ka būšu pati šinīs dienās Rīgā, bet brauciens izcibēja. Izrādās, ka man ar to vietas dabūšanu iet tā bēdīgi. «Solīt sola, bet nedeļa». Un es tā priecājos, ka vismaz dziļākos ziemas mēnešus varēšu pavadīt Rīgā!

Klausaties, maestro, vai Jums nevajag privātsekretāra. Varbūt saimnieces? Es protu daudz un dažādus amatus, kā būtu, ja Jūs mani pieņemtū savā dienestā?! Redziet, es jokoju, kaut gan ap dūšu ir nevēdzīgi sāji.

Nosūtu Jums Opes un apkārtnes aprakstu¹. Variet gandrīz atzīmēt, ka tas no «Vēstneša» speciālkorespondenta, jo, lai Jums labāki visu to varētu attēlot, nupat šinīs dienās visas tās vietas apstaigāju.

Vakarā pabeigšu un rīt nosūtīšu Jums arī to apsolīto sīko feļetonu. Ka tik pirmie kucēni nav jāslīcina!

Žēl, ka nevaru Jums palīdzēt izlasīt «Hispania». Ja nav steidzīgi, atstājat lasīšanu uz kādu laiciņu vēlāk, tik un tā man pēc kādas nedēļas būs jābrauc uz Rīgu (ja būs sakrājies labi daudz honorāra), tad ar lielāko prieku Jums pakalpošu.

Un «Skūpstu»² Jūs tomēr ar visu nepatīkamo vārdu esat ievietojuši! Jūs mīlais, labais cilvēks...

Ar sirsnīgu sveicienu Jūsu E. Zālite

¹ E. Zālite te runā par savu aprakstu tēlojumu «Pa Vidzemes Malienu», kas iespiests «Latvijas Vēstneša» pielikumā, 1923. gada 53. (29. septembra) un 54. (3. oktobra) numurā.

² E. Zālītes dzejolis, kas iespiests «Latvijas Vēstneša» pielikumā, 1923. gada 44. (29. augusta) numurā.

Mīļā Brigadēr jkdze!

Mēs ar Špilbergīti bieži runājam par Jums un sajūsmināmiem par Jūsu darbiem. Un es Jūs vienmēr iedomājos kā tādu mīļu, labu, siltu latviešu saulīti, kurai vēl ilgi, ilgi jāspīd. Esmu jau divus mēnešus še, nolikta uz pusgadu gultā, reizēm padota drūmām domām, grūtsirdībai un asarām. Ir labi, ka tik tuvu dzīvo tāds mīļš cilvēks kā Špilbergīte. Un, ja Jūs mani kādreiz apciemosat ar dažām rindiņām, būs vēl labāk. Vēlu Jums gaišu un vieglu jaunu gadu!

Jūsu E. Zālīte

L. Špilbergai

Miļo Špilbergītī!

Pirms desmit gadiem Tu ap šo laiku biji Davosā slima. Tai pašā mājā bijām apmetušies visi latvieši, kas bijām atbraukuši ārstēties. Tev klājās varbūt visgrūtāk, bet Tu nekad nerādīji noskumušu seju, Tu staigāji, smaidīdama un visus mīerinādama, Tu gāji skanēdama, un mēs Tevi iesaucām par Špilgangu. Mēs visi, arī tie, no kuriem tagad pāri palikušas tikai dažas saujiņas pelnu, ilgojāmies pēc mājām, bet visvairāk ilgojies Tu; mēs citi ilgojāmies dažādu iemeslu, Tu tikai sava darba dēļ. Mēs dzirdējām no Tevis tikai vienu: strādāt, ak, kā gribas strādāt!

Mūs nebaroja slikti šajā baltajā sniegu zemē, bet tur

¹ Vēstule (mašīnrakstā) bez datējuma. Norāde zem paraksta liecina, ka tā sūtīta no Ēģiptes, kur E. Zālīte ārstējās 1936. un 1937. g. Domājams, ka tā ir apsveikums L. Špilbergas 25 gadu darba svētkos, kurus viņa atzīmēja 1937. gada 4. martā Nacionālajā teātrī ar Maldas Dzelmelom J. Pētersona komēdijā «Burvju atslēga».

nebija mūsu rupjās rudzu maizes. Bet kā mēs pēc tās kārojām! Ja kādam atsūtīja gabaliņu, mēs tajā dalījāmies kā vislielākajā gardumā, un tā diena bija mums svētki. Šis rudzu maizes gabaliņš mums nebija tikai maize, tas bija mūsu mīļās dzimtenes simbols.

Draugs, mīlais! Tu esi šajos gados daudz strādājusi un daudzus priecinājusi ar savu mākslu. Tu esi bijusi daudzu «Špilgangs». Skani arī turpmāk. Un mīli vienmēr mūsu rupjo rudzu maizīti.

Elīna Zālīte
Ēģiptē

J. Plaudim

Rīgā 1949. g. 4. I

Mīlais b. Plaudi!

Valdis Grēviņš man atsūtīja to Puškina dzeju sarakstu, kas esot jau pārtulkotas vai aizņemtas, un teica, ka es no pārējām varot izvēlēties¹. To arī izdarīju (kaut gan visas tās, ko man gribētos tulkot, ir pārtulkotas vai aizņemtas!) un pielieku klāt sarakstu². Ja domājat, ka esmu par daudz saņēmusi vai arī ja kādu citu iemeslu dēļ būtu no dažām jāatsakās, lūdzu ziņojiet — nav nevienas tādas, no kuras negribētu atteikties. Tā kā Paulīnai Bārdai klājas grūti, apvaicājos Grēviņam, vai arī viņai kaut ko nevarētu dot tulkot. Valdis piezvanīja, ka Jums neesot nekas pretī, un

¹ E. Zālīte te runā par A. Puškina dzejoļu izlases gatavošanu, kas iznāca 1954. gadā Rīgā ar nosaukumu «A. Puškina Lirika».

² E. Zālīte minētajā krājumā atdzejojusi šādus deviņus Puškina dzejoļus: «Kas, viņi, jūs ir saistījis», «Naktī», «Jā, saldām iecerēm vēl bērnišķīgi skausti», «Eņģelis», «Atmiņas», «Pilsēt' krāšņā, nabadzīgā», «Lai tālos dzimtos krastos kļūtu», «Dzejolis, sacerēts bezmiega naktī», «Atkal ierados».

tā ļāvu arī viņai izvēlēties un pielieku klāt sarakstu¹ (viņa gan teica, ka dažas varbūt nevarēšot pārtulkot, tad tās drīz došot atpakaļ). Bez Jūsu atļaujas aizdevu viņai arī vienu no trim austrumnieku dzeju tulkojumiem (Suleimanu Rustamu), ko paņēmu no Jums. Viņa to man atsūtīja un ir, manuprāt, diezgan labi tulkojusi, varbūt kādā vietīnā aizgājusi drusku patālāk no oriģināla (t. i., no krievu tulkojuma, bet diez kā tas viņu valodā skan?)².

Jūsu Elīna Zālīte

M. Kempei

Ķemeros, gultā, 1949. g. 1. III

Miļā Mirdza,

mani gaužām iepriecināja Jūsu jaukā vēstule. Jau tas vien, ka atceraties mani, ielēja sirdi siltumu. Ko lai dara — tādi jau mēs cilvēki vai cilvēces esam, ka gribas, lai kāds pie mums piedomā. Šai sakarībā man nāk prātā Jūsu vēstules vārdi, ka ceļaties un krītat absolūtā vientulībā. Ziniet, draugs, es bieži esmu domājusi un pat skumusi, ka esat vientuļa. Bet reizēm vientulība ir laba lieta, jo tad savas bēdas un priekus nesam tikai mēs paši vien. Un reizēm savas sāpes pašam nest ir vieglāk nekā redzēt, ka par tām sevi sāpina kāds cits. Neatceros, kurš liels vīrs teicis: «созерцание страданий часто тяжелее самих страданий». (..)

¹ Paulīna Bārda krājumam pārtulkojusi astoņus Puškina dzejoļus: «Ak, nejautā, kāpēc es drūmu prātu», «Nav tevis žēl man, jauno dienu laiks», «Svešzemniecei», «Dzīves rati», «Ir maigums ziediem pēdējiem», «Dzejnieks», «Nojauta», «Atvadas».

² Daži azerbaidžāņu dzejnieka Suleimana Rustama dzejoļi bija ievietoti antoloģijā «Padomju tautu lirika», kas J. Plauža sakārtojumā iznāca Rīgā 1951. gadā. Paulīna Bārda te bija atdzejojusi dzejoļi «Jaunība», E. Zālīte — turkmēņu dzejnieka Durdi-Kliča dzejoļus «Tirasīņu zirgs» un «Šūpla dziesma».

Ak, tā mana galva! Viņa te ir tikusi gan masēta, gan elektrizēta, gan spricēta, gan lieta gan ar aukstiem, gan siltiem šķidrumiem, bet viņa par to pat nenošķaudās! Nelīdz ne gulēšana, ne sēdēšana, ne staigāšana — smaga, sāpīga un reibst, sevišķi mainot ķermeņa stāvokli. Ja eju pilnīgi taisni, negriežot galvu ne uz vienu pusi, ne uz augšu, ne uz leju, tad varu noiet pat krietnu gabalu. Bet bēdu lietas ir, kad atguļos — visa pasaule zvalstās un šūpojas, bet pēc kāda laika līdz nākošai kustībai norimst. Šis uzvedības iemeslus nevar atrast, te mani spaidījuši, klauzdzinājuši, zvalstījuši utt. visādi ārsti un profesori, bet bilde vēl aizvien neskaidra. Protams, daļa reibuma liekama uz hipertoniijas konta (asinsspiediens man 210/140 — 190/130), tāpat vainīga mazasinība, viena niere utt. Bet man šķiet, ka taisnība kādai Ļeņingradas slavenībai, ka galvā trūcis kāds asins vadiņš (tai brīdī, kad Rakst. Sav. nogāzos) un reiboņi un sāpes pāriešot tikai tad, kad šis asins mazumiņš galvā izdališoties un tapšot uzsūkts.

Vēstuli turpināšu rīt — esmu ļoti nogurusi.

1949. g. 2. III

Mirdziņ, cik burvīgs laiks šodien! Sniegs lielām, mīkstām pārslām, arī klusums — it kā viss tītos vatē... Bet mana galva ļoti sāp un griežas. Patulkoju drusku Puškinu, un tas viņai nepatīk. Viņa garīgo barību neparko negrib ņemt pretī. Avīzēs izlasu tikai virsrakstus un krievu avīzēs par «антипатриотическую группу»¹ — tīrie kumēdiņi. Bet kļūst arī bēdīgi, jo tiem kritiķiem taču bijis arī daudz taisnības.

---

¹ 1949. gada sākumā Vissavienības centrālajos preses izdevumos («Pravda», «Kultura i žizņ» u. c.) parādījās raksti, kas asi nosodīja vairākus teātra kritiķus — tā saukto «antipatriotisko grupu», pārmetot tai padomju dramaturģijas nepareizu novērtējumu, kosmopolitismu, klanīšanās rietumu literatūras priekšā u. tml.

Piem., Virtas «Dieniškā maize» patiesi ir vāja luga!¹ Bet ir arī tāds kā mazs prieks, ka citus arī lamā, — vai tad nu mums, dzejniekiem, vien lai plāni klātos!² Biju iecerējusi lugu, komēdiju, bet tagad bail rakstīt. Un kas to zina, kad varēšu rakstīt! Man tikai vēl nupat liekas, ka es it kā zinātu, kā jāstrādā (tas neattiecas tikai uz partijas lēmumiem un prasībām!), un nu jau esmu nevarīga. Ja jau man tiešām galvā bijis tas asinsvada trūkums (vai, kāds neveikls teikums!), tad jau nav nekādu garantiju, ka tas nenotiks par jaunu, jo asinsspiedienu pazemināt man nevar.

Nezinu, kā Jums iet ar Puškina tulkošanu. Man viņa domu un izteiksmes kristālskaidrība tulkojot dara lielas grūtības, un katrā dzejolī ir dažas rindas, uz kurām sēžu (pareizāk, guļu) nedēļām. Bet visus jaukākos jau pārtulkojis Krūza — nu ne visai labi, jo aiziet ļoti tālu no oriģināla.

Vēstuli turpinu pēcpusdienā. Esmu uz britiņu apsēdusies pie galda, un man priekšā stāv Jūsu bildīte. Cik jauka Jūs izskatāties! Jums ir ļoti skaidras acis, bet lūpas dzīves alkstošas. Kaut taču Jums šīs alkas dotu kaut ko jauku! Gluži uz likteni brēkt jau Jūs nedrīkstat, jo Jums taču ir talants. Es Jūs skaitu par mūsu gandrīz vislabāko dzejnieci (t. i., visā dzejnieku pulkā), tas nozīmē — man Jūs esat vismīļākā un vistuvākā dzejniece un Jūsu dzejas mani vienmēr aizkustina, kaut gan Sudrabkalns varbūt ir gudrāks, t. i., viņa dzeja vairāk aptver, bet Jūs esat emocionālāka, un, manuprāt, dzejniekam jārunā uz sirdi. (Vai, kā

---

¹ Minētajos rakstos «antipatriotiskajai kritiķu grupai» pārmeta, ka tā nepamatoti nokritizējusi vairākas veiksmīgas padomju rakstnieku lugas, un to skaitā bija minēta arī N. Virtas luga «Mūsu dienīškā maize».

² Pēckara gadu saasinātajos šķiru cīņās apstākļos padomju kritika pastiprināti apkaroja bezidejiskumu un buržuāzisko estētismu, bargi kritizēja vairākus latviešu dzejniekus par ieslīgšanu formālismā un subjektīvismā. 1946. gadā šādu kritiku par idejiskas principālītātes trūkumu bija saņēmuši arī daži Elīnas Zālītes darbi.

mani vadošie gari par šo pēdējo frāzi sunītu! ¹⁾ Taisiet vien dzeju grāmatu gatavu, t. i., Jūsu vārdiem runājot, «atšķaidiet tautu», — ja es varēšu rakstīt, es rakstīšu prozu — jaunatnes stāstus un varbūt romānu. Bet pēdējo jau tagad grūti rakstīt. (Bet ko nav grūti rakstīt?!)

Kā Jums ar veselību? Vai tās auzas palīdz? Būtu gandrīz jāsaka, topiet vesela kā zirgs! Jūs jau vēl esat jauna (salīdzinot ar mani, jo tuvojot jau 50. gadam — ak šausmas!). Šodien mazgāju savu galvu — lai vismaz ārēji tā izskatās pēc galvas! — un ievēroju, ka sāku sirtot. Bet Jūs savā vēstulē mani vēl nosaucat par daiļu. Sievietēm jau gan to laikam tik dzirdēt līdz nāves dienīnai, bet es, draudziņ, sāku kļūt grumbaina un pelēka, un man šis kompliments tā kā nepiestāv, kaut gan vēl tik briesmīgi gribētos daudz-maz glītai izskatīties!

Šī vēstule ir mans garākais sacerējums kopš diviem mēnešiem! Te palikšu vēl vismaz mēnesi, ir labs apartaments ar (viesistabu!), un arī citādi labi. Būšu briesmīgi priecīga, ja vēl kādreiz atrakstīsiet.

Jūsu Elīna

V. Sauleskalnam

1949. g. 27. XII

Cienījamais Valdemār!

Pateicos par Jaungada apsveikumu un sekmju novēlēšanu! Es pati gribētu, lai 1950. gads būtu mierīgāks par 1949. g., jo tik daudz rūpju un nepatikšanu, kā bijis ar «Sievietēm» ²⁾, vairs otrreiz negribētos piedzīvot. Starp citu,

¹⁾ Ar «vadošajiem gariem» E. Zālite te droši vien domājusi kritiķus, kas 40. gados sevišķi uzsvēra prasību pēc literatūras un arī dzejas kaujinieciskuma. Taču dzejas emocionalitāti padomju kritika nekad nav noliegusi, tāpēc dzejnieces teiciens par «sunišanu» ir pārspilēts.

²⁾ E. Zālite te runā par savu lugu «Vārds sievietēm», kuras pirmizrāde Drāmas teātrī notika 1949. gada 25. novembrī.

šīs nepatikšanas vēl nav beigušās, jo vairums kolēģu apvainojušies par Kļavu¹ un iet man garām sapūtušies. Montas Kromas recenzija² arī bijusi kolēģu inspirēta, tāpat arī «Cīņas» recenzija³. Pēdējā nebūtu bijusi tik miermīlīga, ja pats Ozoliņš mani neaizstāvētu. Tātad esi gatavs, ka Liepājas recenzenti arī var būt lugai nelabvēlīgi.⁴ Toties publika tai ļoti atsaucīga, pat vissliktākajā vakarā, t. i., 24. dec. vakarā bijis 530 apmeklētāju. 27. dec. «Zinātņu Akadēmija» bija rīkojusi pārrunu vakaru par šo lugu. Bija ļoti sirsniģi un silti, tikai žēl, ka kritizētāju bija maz, vairāk tikai slavēja. Tai pašā laikā bija Universitātes aulā disputs par Niedri un Strazdiņu (jau otrā tūre, trešā, beigas būs 28. dec.).⁵ Gājis diezgan karsti. Par šo pašu tēmu bija vakars Rakst. sav. 24. dec. vakarā, bet tas bija bāls un vāji apmeklēts. Es līdz galam nepaliku.

Novēlu Tev visu labu Jaunajā gadā! Ja gribi nemieru, tad raksti lugas... Bet varbūt Tu visu to jezgu vari panest mierīgā garā. Nu, tad novēlu Tev vēl vairāk miera!

Lūdzu, esi tik laipns un nodod manus sveicienus «Sieviešu» dalībniekiem. Es laikam gan uz pirmizrādi⁶ neaizbraukšu, jo jūtos atkal sagurusi un tai pašā dienā, t. i.,

---

¹ Lugas galvenais varonis — rakstnieks ar drusku atpalikušiem uzskatiem.

² M. Kromas recenzija «Luga par padomju cilvēka morāli» bija publicēta laikrakstā «Literatūra un Māksla» 1949. gada 50. numurā. Recenzente lugā saskatīja daudz nepilnību.

³ «Cīņas» 1949. gada 292. numurā izrādi recenzēja L. Pečaka (L. Akurātere).

⁴ V. Sauleskalns tolaik strādāja Liepājas teātrī par literārās daļas vadītāju.

⁵ Tā bija diskusija par latviešu literatūrvēstures problēmām, kuru bija izraisījuši J. Niedres un K. Strazdiņa raksti par E. Andersones brošūrām «Latviešu literatūras vēsture».

⁶ Lugas «Vārds sievietēm» pirmizrāde Liepājas teātrī notika 1949. gada 30. decembrī.

30. dec., man ir raidījums kolhozniecēm radiofonā. Vēlreiz lūdzu: netaisiet jokus, publika uzņem visas niansītes ar visatturīgāko spēli!

Spiežu roku

Elīna Zālite

J. Sudrabkalnam

Ogrē 1948. g. 10. VI

Mīlais Sudabiņ!

Guļū mežā un domāju par tevi. Cik labi būtu, ja arī Tu te atliktos sūnās (es Tev paklātu apakšā segu!) un mēs runātu par šo un to vai arī klusēdami skatītos priedēs un debesīs. Dzīvē patiesi noticis diezgan nelādīgi: veselu gadsimta ceturksni turpat es Tevi pazīstu, Tu mani arī tiekoties pasveicināji, kādreiz it kā negribēdams pārmainīji ar mani kādu vārdu — un gājām katrs savu ceļu. Bet kā man gribējās tikt Tev tuvāk, kaut mazu drusciņ! Bet es jutu zināmu vēsumu izstrāvojam no Tevis un necentos Tev savas simpātijas izrādīt, lai Tu mani nepārprastu, jo par mani taču visādi runāja . . .

Un tad 46. gada vasarā jūrmalā siena pēkšņi pašķīrās. Es Tevi kopš tā laika esmu redzējusi diezgan reti, bet man bijis liels prieks kaut no tālienes Tev pamāt labdienu. Domās esmu kavējusies pie Tevis bieži. Kad Tevi ķēra skarbs likteņa sitiens, (nomira tuvs cilvēks. — B. G.) man gribējās pieiet pie Tevis, pateikt Tev kaut ko, bet baidījos Tevi aizvainot, aizskart, jo Tu bieži esi vārīgs kā mimoza un vari būt ļoti atskabargains, savukārt nodarīdams sāpes tam, kas Tev tuvojas ar sirsniību. Es zinu un jūtu, cik bieži Tu esi vientuļš, un man gribas pārvest liktenim (piedod, ka lietoju šo vecmodīgo vārdu, bet Tu sapratīsi, kā es to domāju), ka tas ir pret Tevi netaisns.

(..) Mīlais draugs, man pat vēstulē ir grūti atrast vārdus, ar kādiem Tev tuvoties, lai Tu kā ezis neierautos

savās adatās. Bet es gribētu, lai Tu saprastu tikai vienu: man gribas būt Tev labai, man gribas, lai Tu mani atzītu par savu draugu, par tādu draugu, pie kura var pienākt kuru katru acumirkli ir ar savām bēdām, ir ar priekiem. Tu pats zini, ka mēs nevaram cits citam noņemt viņa smagumu, nevaram savu sirdi ielikt otra krūtīs un ciest viņa vietā, bet Tu pats teici, ka reizēm lielu atvieglojumu dod jau tas vien, ka tu vari otram izstāstīt to, kas tevi nomāc, zinādams, ka viņš tevi sapratīs. Zini, es gribētu Tev būt tāds cilvēks, jo es Tevi cienu. Tu esi man mīļš, un man sāp, ka Tu neesi tik laimīgs, kā to pelni (kaut gan — vai laimi var nopelnīt? Man bieži liekas, ka tā ir tikai dāvana un biežāk iekrīt klēpī tam, kas to nav pelnījis. Jeb varbūt tikai mēs šo pelnījumu neredzam?!).

Man gribētos zināt, kurp Tu domā pa vasaru aizbraukt? Un kur ir Tava vasarnīca? Ja zinātu, ka Tu tur būtu, labprāt aizbrauktu Tevi apciemot, jo cerību, ka Tu varētu atbraukt šurp paciemoties pie manis (te būšu līdz 20. jūnijam), man nav nekādu, jo Tu esi pārāk slinks un neuzņēmīgs.

Nedomā, ka Tev uz šo vēstuli katrā ziņā jāatbild. Iedomājies, ka esmu Tev aizsūtījusi zaļu, pavasarīgu lapu, virs kuŗas skanējušas putnu dziesmas, ap ko zuzinājis silts vējš un vijušās labas domas.

Elīna Zālīte

Kaut Tu zinātu, cik te brīnišķīgi svilpo vālodze!

Apē 1954. g. 7. VIII

Mīļais dzejniek,

sirsnīgs paldies par apsveikumu! Tavs apsveikums darīja tik lielu prieku, ka tādēļ vien bija vērts dabūt titulu.¹ Patiesībā es pret visāda veida godinājumiem esmu diezgan

¹ 1954. gada 14. jūlijā E. Zālītei piešķīra Latvijas PSR Nopelniem bagātās kultūras darbinieces nosaukumu.

vienaldzīga, bet, tā kā Nopelnu piešķiršana pauž valdības un partijas uzticību un atzinību, tad, protams, jūtos par tiem gaužām iepriecināta. Tikai man nepatīk pats nosaukums «kultūras darbiniece» — tā vien šķiet, ka esmu pēkšņi izsvītrotā no rakstnieku saimes un ierindota kultūras namu vai citu kultūras iestāžu darbiniekos. Ja pirms apskaužamā Tautas mākslinieka nosaukuma tiek piešķirts Nopelniem bagātais mākslinieks, kādēļ tad pirms Tautas rakstnieka — lūdzu nesaproti tā, ka es kandidēju uz šo lielo godu, runāju tikai principā — nevarētu būt Nopelniem bagātais rakstnieks? Teiksim, ka šinī gadījumā es esmu kultūras darbiniece, jo daudzi cilvēki, sevišķi rakstnieki, muzikālās komēdijas vai operetes tekstu nepieskaita pie rakstniecības¹, bet pie kaut kāda vieglāka resp. zemāka mākslas veida, tad visumā tomēr vajadzētu rakstniekam būt Nopelniem bagātajam rakstniekam un nevis «kultūras darbiniekam». Nu, piemēram, kā izklausās vai izskatās tāds teikums, kādu redzēju iespiestu «Cīņā»: «Zilo ezeru zeme — LPSR Nopeln. bag. mākslinieka A. Žilinska un kultūras darbinieces E. Zālītes muzikālā komēdija.» — Šķiet, māksliniecisks pieder Žilinskim, es varbūt vadu to kultūras namu, kurā komēdija iestudēta! Tiešām, vai Tev neliekas, ka vajadzētu ierosināt to «kultūras darbinieka» nosaukumu pārveidot. Tad būtu kāda konsekvence, bet tagad tās nav.

Vēlreiz lūdzu nepārprast, it kā es noniecinātu man piešķirto titulu.

Tu saki, ka esot pacelts tādos augstumos, ka kuru katru brīdi baidoties nogāzties bezdibenā. Šo sajūtu es saprotu, jo man arī liekas, ka tos Nopelnus es neesmu nopelnījusi, bet ka tie man ir zināms avanss, kas turpmāk jānomaksā, un ļoti baidos, vai spēšu to.

---

¹ Dekrētā bija pasvītrots, ka minētais goda nosaukums E. Zālītei piešķirts par panākumiem pirmās latviešu padomju muzikālās komēdijas «Zilo ezeru zemē» teksta radīšanā.

Arī es Tev rakstu no laukiem, no Apes — savas dzimtās puses, uz kurienu atbraucu ārstēt savu hipertoniju, kas mani neganti moka (260/145!).

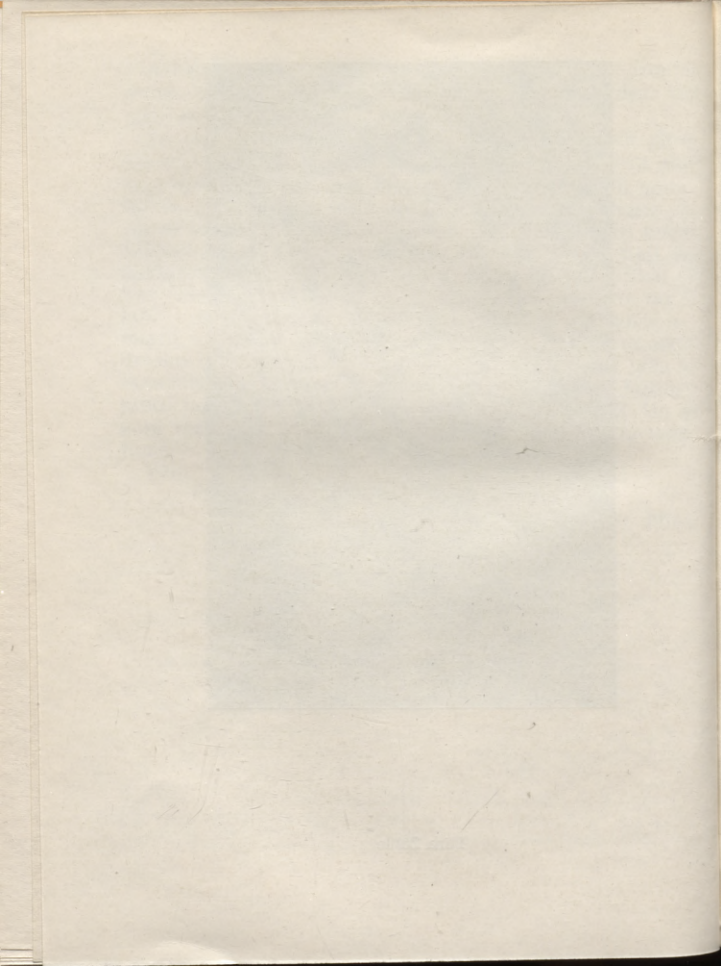
Te gan ir pilsētiņa, bet tai bruģēta tikai viena iela, pārējās aizaugušas ar zāli un tieši savienojas ar laukiem, mežiem un pļavām. Manas māsas mājiņa, kurā esmu apmetusies, atrodas meža malā un, liekas, [tas] nāk gandrīz pagalmā iekšā. Otrā pusē ir dārzs, kad guļu tajā, pāri liecas ābelzari, pilni sarkanu, zeltainu un zaļu ābolu tieši kā paradīzes dārzā. Esmu tikpat kā pirmmāte Ieva, tikai te nav Ādama, jo dzīvojam divas ar vecāko māsu. Un tas ir labi — proti, ka nav Ādama, — jo vīrieši visur ienes nemieru, un man vajadzīgs miers, miers bez gala, lai es atkal drusku tiktu uz pekām un varētu strādāt. Jo tas taču ir skandāls, ka kultūras darbinieces galva neņem kultūru pretī: tagadējā stāvoklī nevaru ne lasīt, ne rakstīt. Un šī garā vēstule uz ilgāku laiku būs mans lielākais gara ražojums.

Vēlu Tev atpūsties Tavā vientulībā!
Palieku Tava, Tevi mīlējama,

Elīna

Elina Zālīte

«AGRĀS RŪSAS» GAITA PIE LASĪTĀJIEM

Elīna Zālīte ienāca latviešu literatūrā kā liriska dzejniece, kas iejūtīgi prot ielūkoties cilvēka dvēseles pārdzīvojumos un atspoguļot tos vienkāršā, bet emocionāli piesātinātā dzejas formā. Šās prasmes dēļ viņas dzejoļu krājums «Sila ziedi» kļuva par vienu no visvairāk lasītajām latviešu pirmspadomju laika dzejoļu grāmatām.

Taču līdztekus dzejoļiem E. Zālīte jau 20.—30. gados rakstīja stāstus un lugas, kur tāpat bija daudz liriskas, bet bija arī reālistiski atspoguļoti sava laika dzīves vērojumi.

E. Zālīte bija enerģiska, rosīga, sabiedriska. Viņa daudz strādāja, daudz laika pavadīja pie rakstāmgalda, bet nenoslēdzās no dzīves aiz sava dzīvokļa četrām sienām. Viņa gāja cilvēkos, piedalījās literāros vakaros, kur ar labiem panākumiem pati lasīja savus dzejoļus. Viņa darbojās «Kultūras tuvināšanās biedrībā ar PSRS tautām», sešus gadus pildīja šīs biedrības sekretāres pienākumus. Kā tulko-tāja sarakstījās ar citu tautu — īpaši igauņu rakstniekiem. Strādādama Dailes teātrī par literārās daļas vadītāju, labi iepazīna skatuves mākslinieku pasauli. Ar dzīvesbiedru — aktieri Herbertu Zommeru labprāt gāja viesos, ar savu asprātību un omulību visur radīdama gaišu, dzīvespriecīgu atmosfēru.

Tā izveidojās plaši sakari ar visdažādāko aprindu, arī ar buržuāziskās Latvijas «labāko famīliju» ļaudīm. Gadu gaitā uzkrājās bagātīgi vērojumi par šo ļaužu tikumiem, par viņu centieniem un dzīves veidu.

Šos dzīves vērojumus un dažu labu kritisku piezīmi gan par buržuāzisko aprindu morālo divkosību, jūtu seklumu,

dzīves bezmērķību, gan mietpilsonisko gara trulumu sastopam jau 30. gados sarakstītajās E. Zālītes lugās.

30. gadu beigās dzīva doma izvērst šos vērojumus un pieredzējumus plašākā episkā formā — romānā. Kādreiz rakstniece stāstīja, ka visintensīvāk šī iecere viņu nodarbinājusi 1940./1941. gadā, kad izkristalizējušies romāna galvenie sižetiskie meti un darbojošos personu zīmīgākās raksturlīnijas. Ļoti iespējams, ka tieši padomju literatūras prasība pēc patiesa, neveltota dzīves īstenības atspoguļojuma pastiprināti pievērsa rakstnieces uzmanību latviešu buržuāzijas dīkdienības un garīgā sekluma atmaskojumam, kas blakus jaunatnes audzināšanas problēmai kļuva par iecerētā romāna otru vadošo tēmu.

E. Zālīte sāka rakstīt romānu «Agrā rūsa», kurā vispārinātā mākslas tēlu valodā it kā apkopoja visu to, ko jau kopš jaunības gadiem savā apkārtnē bija vērojusi un kas ilgus gadus bija nodarbinājis viņas prātu. Tā romānā ienāca arī autobiogrāfiski momenti. Vairākām romāna personām ierosmi devusi konkrēti rakstnieces dzīves ceļā sastapti cilvēki. Galvenās varones Elzas Ezernieces mātes tēlā dažas īpašības ir aizgūtas no pašas rakstnieces māmuļas.

Konkrēts pieredzes materiāls izmantots arī romāna sākuma daļā Latvijas mazpilsētu vides raksturojumā. Elzas Ezernieces dzimto Ziemeļvidzemes N. pilsētiņu ar mazām, pelēkām, pussabrukusām koka mājelēm un nebruģēto Garo ielu pa vidu palīdzēja konkretizēt kādreizējais Apes miests, kurā aizritējuši E. Zālītes bērnības gadi un kurā viņa palaikam dzīvojusi pie vecākiem arī vēlākos dzīves posmos. Savukārt tai pilsētai, kurā Elza Ezerniece apmeklēja ģimnāziju un ar Egles Jāni dodas romantiskajā izbraidumā pa ezeru, nepārprotams prototips ir Alūksne ar savu skaisto, salām bagāto ezeru. Alūksni rakstniece tāpat labi pazina, jo no 1919. gada līdz 1921. gadam strādāja te par skolotāju.

Tāpat Elzas un Ķikuļa ārzemju vērojumu aprakstos izmantota tā personīgā pieredze, ko E. Zālīte guva 30. gados,

kad ārstēšanās nolūkos apmeklēja vairākas Eiropas valstis.

Romāna uzrakstīšana prasīja vairāku gadu darbu. Klajā «Agrā rūsa» nāca 1944. gada vasarā, t. i., hitleriešu okupācijas pēdējā varas gadā. Gluži dabiski, ka atrašanās fašistu okupētajā teritorijā uzlika rakstniecei zināmus spaidus, kaut arī vācu varas vīriem nebija lielu iebildumu, ja diezgan nepievilcīgā gaismā parāda latviešu buržuāzijas morālo seju, turklāt ar itin spēcīgiem erotiskiem ietonējumiem. Romānu atļāva iespiest 5000 eksemplāru tirāžā.

Taču pietika arī ar šiem pieciem tūkstošiem, lai zināmās aprindās saceltu vētru ūdens glāzē. Atsevišķi latviešu «lielburžuāzijas» pārstāvji jutās šokēti. Rakstniece saņēma vairākas vēstules, kurās viņai tika pārmešta gan «latviešu tautas» kariķēšana, gan boļševiku gaidīšana ar viņu garā rakstītu sacerējumu. Sevišķi sašutis bija kāds bijušais Latvijas zīda rūpnieks, kas romānā notēlotajā Ķīkulī bija saskatījis savu seju un līdzību un draudēja rakstnieci iesūdzēt tiesā par goda laupīšanu. Draudu realizēšanu izjauca hitleriskās Vācijas un reizē ar to arī latviešu buržuāzisko nacionālistu vēsturiskā sagrāve.

1946. gadā E. Zālīte kārtoja dokumentus, lai kļūtu par Latvijas Padomju rakstnieku savienības biedra kandidāti (tolaik, lai uzņemtu Rakstnieku savienībā, bija jāziet zināms kandidāta stāžs), radās nepieciešamība romānu kvalitatīvi novērtēt, noskaidrot, no kādām pozīcijām un cik patiesi tajā attēlota dzīves īstenība un vai tas var kalpot mūsdienu cilvēku audzināšanai.

Uzskati par «Agro rūsu» bija dažādi, pat radikāli pretēji. Kā šo aizvadīto pēckara dienu liecinieces vēl šodien Latvijas Padomju rakstnieku savienības arhīvā glabājas divas autoritatīvas, bet pilnīgi atšķirīgas recenzijas.

Pirmo recenziju, kas datēta ar 1946. gada 6. aprīli, uzrakstīja Anna Sakse. Tās teksts bija sekojošs.

«Romānā «Agrā rūsa» risināta ļoti svarīga problēma — pilsoniskā jaunatnes audzināšana buržuāziskajā Latvijā.

Romānā reālistiski parādīts buržuāziskās jaunatnes tukšums, greznošanās un izdzīves kāre, sabiedrisku mērķu trūkums. Romāna centrā strādnieku šķiras meitene, kas buržuāziskajā skolā nonāk provinces pilsonības bagātāko aprindu «zelta jaunatnes» ietekmē. Vecāku nabadzība viņai sāka likties nepanesama, par dzīves mērķi kļūst nauda resp. bagātība, gleznas drēbes, skaists dzīvoklis, kafējnīcas utt. Tomēr dzīve pret trūcīgo aprindu inteligēntiem ir ļoti skarba, Latvijā ir desmitiem tūkstošu inteligēnto bezdarbnieku, starp tiem arī romāna varone, kas par nabadzīgiem grašiem kvern dažādu iestāžu kancelejās. Skola viņus uzaudzinājusi trulus pret sabiedriskām problēmām, dzīvē viņi saskata tikai ērtību meklēšanu. Jaunās meitenes par savu mērķi uzskata bagāta vīra zvejošanu, un arī romāna varone apprecas ar vecu, bagātu izvirtuli — veikalnieku. Ar to augstākais «ideāls» it kā sasniegts, bet tukšā dzīvīte prasa ar kaut ko to piepildīt, un tas ir flirts ar sava vīra pieaugušo dēlu — arī izvirtuli. Vīrs greizsirdībā jauno sievieti noved pie slepkavības. Tikai pēc tam viņa atklāj, kāds atbaidošs riebigums slēpjas aiz viņas iemīļotā spožās ārienes. Notiesāta uz vairākiem gadiem cietumā, viņa dzemdē bērnu, un bērns, ko agrāk tā uzskatījusi par mocību un sodību, kļūst viņas dzīves saturs.

Romānā «Agrā rūsa» visā kailumā atsegta pilsoniskās sabiedrības izvirtība, veikalniecība, ģimenes attiecības, kur noteicošais ir bauda, nevis raksturu saskaņa vai laulāto biedriskas attiecības. Romāns uzrakstīts kritiskā reālisma garā un vēl tagad izsauc buržuāzisko nacionālistu sašutumu. Svītrojot dažas naturālistiskas vietas un pārveidojot noslēgumu, romāns pelna, ka to izdotu pat no jauna!» (..)

Līdzīgos uzskatos par «Agro rūsu» bija arī rakstnieks Jūlijs Vanags. Zem Annas Sakses atsauksmes uz tās pašas lapas viņš uzraktījis: «Pievienojos A. Sakses domām. Jūlijs Vanags.»

Pilnīgi citāds bija Andreja Upīša vērtējums. Savā re-

cenzijā, kas rakstīta uz LPSR Augstākās Padomes deputāta blankas un datēta ar tā paša gada 30. aprīli, viņš oponē A. Saksei un J. Vanagam. «Labi, labi,» raksta A. Upīts, «viņa (t. i., E. Zālīte. — B. G.) tēlo buržujiskās sievietes kļūmīgo likteni samaitātā apkārtnē un itin kā gribētu parādīt šīs pasaules demoralizējošo ietekmi. Bet viņa ar tādu patiku attēlo šo pašu demoralizējošo, ka sabiedriskais aspekts pilnīgi pazūd, paliek tikai tā otrā puse, kurai vairs nav nekāda sakara ar sievieti kā cilvēcisku būtņi, bet paliek tikai fizioloģisks fenomens, puskustonis, pilnīgs pretstats tai cēlai sievietībai, kāda ir pastāvējusi arī kapitālistiskajos laikos.»

Savu domu ilustrēšanai A. Upīts min romāna 72. lappuses divas pēdējās rindkopas, piemetinādams, ka tādu vietu recenzējamā darbā esot daudz.

Lūk, šīs A. Upīša atzīmētās rindkopas, citētas no «Agrās rūsas» 1944. gada izdevuma:

«Cik labi, ka es uzvilku plāno blūzīti, es domāju, citādi caur biezā formas kleitas drānu es nejestu uz krūtīm viņa lūpu siltumu. Krūtis gan nav istā vieta, kur jākrīt skūpstam, bet, ja tas uz krūtīm ir tik patīkams, tad lai krīt vien!

Un es pat pagriezos tā, lai Jāņa lūpām būtu ērtāk. Bet tagad tām laikam bija pārāk ērti, jo Jāņa galva palika guļam uz manām krūtīm. Es to gribēju nobīdīt nost, bet jutos līdz nāvei nogurusi. Kad Jānis pats pēc kāda laiciņa pacēla galvu, arī viņš izskatījās noguris vai piedzēries, acīs viņam bija dīvains spožums, un lūpas drebēja, drebēja arī roka, kad viņš ar to saņēma manus pirkstus.»

Tālāk recenzents raksta, ka šīs rindkopas viņam «atgādina Marsela Prevo romānu desmitus, kuros šis rakstnieks dēvējas tēlojam tik sīki buržujisko izvirtību tādēļ, lai to padarītu pretīgu lasītājam. Ne Prevo, ne Zālīte mani nepārlicina.»

Franču rakstnieka un Francijas Akadēmijas locekļa Marsela Prevo (1862—1941) galvenā tēma bija pilsonisko

aprinđu sievietes psiholoģijas un jūtu dzīves tēlojums. Krievu valodā izdotās Mazās literatūras enciklopēdijas 5. sējumā (Maskavā, 1968) teikts, ka Prevo «rakstija psiholoģiskus mīlestības romānus, kuros apvienoja laulības pār-kāpšanas nosodījumu un kristīgā pienākuma slavinājumu ar sīki detalizētām erotiskām ainām». Ar savu spēcīgo stilu, dzīvo izdomu, veiklo intrigu Prevo romāni savā laikā guva lielus panākumus franču buržuāziskajās aprindās. Vairāki Prevo romāni pirmspadomju laikā tulkoti arī latviešu valodā.

Savu atsauksmi A. Upīts nobeidz ar bargu atzinumu: «Es esmu kategoriski pret to, ka «Agro rūsu», kaut arī pārstrādātā veidā, atļautu izplatīt Padomju Latvijā. Lai viņa uzraksta jaunu, esmu pārliecināts, ka pret to mums iebildumu nevarēs būt.»

Turpmākajos gados E. Zālite uzrakstija daudzus jaunus darbus. Viņas lugas «Atgūtā dzimtene» un «Vārds sievietēm», tāpat vairāki sacerējumi bērniem ieņem paliekošu vietu latviešu padomju literatūras attīstības procesā. Un tomēr pēc astoņiem gadiem, pabeigusi darbu pie muzikālās komēdijas «Zilo ezeru zemē» teksta, viņa atkal atgriezās pie «Agrās rūsas».

Šoreiz romāna izdošanai šķēršļu nebija. Latvijas Valsts izdevniecības Daiļliteratūras redakcijas vadītājs Alberts Jansons bija tais ieskatos, ka «Agrā rūsa», izdarot tajā zināmus labojumus, ir izdodama. Romāna trūkumus un nepilnības labi saprata arī rakstniece pati un bija gatava savu darbu pārstrādāt. A. Jansons šai sakarā raksta: «Kļuvusi par padomju rakstnieci, par aizrautīgu mūsu literatūras darbinieci, Elīna Zālite saskatīja sava darba trūkumus. Buržuāziskās sabiedrības džungļi vairs nebija neatminama mīkla, arī katra cilvēka liktenī varēja skaidri apjaust sabiedrībā darbojošos spēkus. Ar citādām — padomju cilvēka un rakstnieka acīm viņa raudzījās uz visiem romānā notēlotiem ļaudīm un notikumiem, bet jauni radoši nodomi un slimība ilgi nedod iespēju atgriezties pie «Ag-

rās rūsas». Tikai 1954. gadā, kad pilnīgi pabeigta muzikālā komēdija «Zilo ezeru zemē», rakstniece sāk strādāt pie romāna. Darbs aizrauj, kad rodas šaubas, lūdz padomu biedriem. Elīna Zālīte vēlējas, lai viņas romāns, kas savā sākotnējā variantā izskanēja kā sīkburžuāziskas psiholoģijas piesātinātas meitenes individuāla traģēdija, iegūtu dziļāku un plašāku sabiedrisku nozīmi, lai tas kļūtu par īstu latviešu sīkburžuāziskās sievietes traģēdiju, par kaut ko līdzīgu T. Draizera «Amerikāņu traģēdijai.» (Priekšvārds «Agrās rūsas» 1956. gada izdevumam.)

Un tomēr bija cīņa arī šoreiz. Tā bija E. Zālītes cīņa pašai ar sevi, ar savām slimībām un to izraisīto laika trūkumu.

Par romāna jaunā izdevuma redaktori nozīmēja Mariju Šūmani. Viņai tad arī radās ciešāka saskare ar rakstnieci, un viņai rakstītās E. Zālītes vēstules (glabājas pie M. Šūmanes) sniedz interesantu ieskatu gan romāna pārstrādāšanas vēsturē, gan arī autores personībā un viņas dzīves pēdējā cēliena izskaņā.

1955. gada 3. martā redaktore saņem pārstrādāto «Agrās rūsas» sākumu (skolas dzīvi), tas ir, apmēram piekto daļu no visa romāna. Līdz ar manuskriptu viņa saņem vēstuli, kurā E. Zālīte raksta: «To esmu jau krietni labojusi, galvenām kārtām noņemot nost dažādus sīkumus (par meiteņu tualetēm — par ko jau tā daudz paliek —, Elzas «filozofiju» par dažādām dzīves parādībām, sevišķi par erotiskas dabas jautājumiem), to vietā pierakstidama klāt dažas sociāli nozīmīgākas lietas.» Tajā pašā vēstulē rakstniece piebilst: «Patiesībā es saviem spēkiem vairāk neko nevarēju un nezināju labot. Tagad nu sāktos Jūsu neatveramie padomi, t. i., labojumi un ierosinājumi.»

M. Šūmane ieskata, ka romānā «šis tas tur svītrojams un atmetams būtu gan, taču nekādi sevišķi lieli labojumi un pārveidojumi nav vajadzīgi. Šķita, ka no jauna pierakstītais var neiekļauties un izskatīsies pēc svešķermeņa.»

(M. Šūmanes atmiņas par «Agrās rūsas» rediģēšanas gaitu. Nepublicētas.)

E. Zālīte tomēr cītīgi turpina romānu no jauna uz rakstammašīnas pārrakstīt, atsevišķas vietas labojot un svītrojot. Taču rakstniece šai laikā ir stipri slima, viņa moka augsts asinsspiediens. Darbs neveicas tik ātri, kā gribētos. Un 7. martā, atteikusies no romāna tālākas pārrakstīšanas, viņa sūta redaktorei grāmatas pirmizdevuma tekstu, kurā atmetamās vietas ir vienkārši izsvītrojusi tāpat ar roku. Svītrojumu ir diezgan daudz, tāpēc viņa baiļojas, vai nav svasvītrojusi romānu par daudz. Pavadvēstulē viņa aizrāda: «Ne gluži viss, kas svītrots, ir pilnīgi izmests — daļa pārveidota un ielikta citur.» Un vēstules beigās vēl piebilst: «Ticiet, mīļā Marij, nekas svarīgs nav nosvītrots. Tikai atkārtojumi un dažas banalitātes.»

Manuskripta turpinājumu redaktore saņem tikai pēc deviņām dienām — 16. martā, kad E. Zālīte raksta: «Gribēju šodien aiziet pie Jums pati un par šo to parunāties, bet atkal jūtos ļoti, ļoti slikti, un jāpaliek gultā. Strādāt arī varu tikai pa brītiņam, tādēļ Jums vajadzēja tik ilgi gaidīt uz romāna turpinājumu. Negribas Jums dot ar tiem grūžiem, kas noteikti izmetami vai pārveidojami, tādēļ darbs nopietni pārskatāms. Žēl, ka to daru saraustīti, tas nav labi, zūd kopiespaids. Bet gan jau, kad viss būs pārrakstīts, centīšos izlasīt uzreiz, un tad varbūt Jūs man varēsīt pasacīt arī savas piezīmes. Tagad pie Jums ir puse romāna.»

Tajā pašā vēstulē rakstniece izsaka šaubas, vai viņa spēš līdz manuskripta nodošanas termiņam — 5. aprīlim visu romānu caurskatīt un paveikt, kas nodomāts.

E. Zālītei jau no laika gala bija ieradums asprātīgi apspēlēt savu uzvārdu. Kādreiz, 20.—30. gados, viņa dažus savus darbus publicēja ar pseidonīmu Nezālīte. Iepriekšējo — 7. martā M. Šūmanei sūtīto vēstuli viņa bija parakstījusi: «Ar mīļu sveicienu Jūsu vēl aizvien vīstošā Zālīte.» Bet šo, 16. marta vēstuli, — «Jūsu savītusi Zālīte».

Taču šoreiz aiz rakstnieces humora slēpās dziļa, tragiska patiesība. Rakstnieces dzīvība vīta šā vārda vistiešākajā nozīmē.

31. martā viņa M. Šūmanei raksta: «Mīļā Marij, piedodiet, ka tikai tagad varu Jums nosūtīt «Agrās rūsas» turpinājumu: manām vecajām kaitēm piesitās plaušu karsonis, kas kavēja jebkuru darbu. Tomēr mēģināju kaut ko paknibināt.

No romāna man palicis vēl ko labot 50 lappuses (ap 100 lpp. ir patlaban pie mašīnrakstītājas). Tās es ceru izmociēt kādu 5—6 dienu laikā. Bez tam jāuzraksta kādas 3—4 nelielas papildnodaļiņas (kur, to esmu atzīmējusi manuskriptā), un tad darbs lielumā būtu padarīts. Tas varētu notikt pēc 2—3 nedēļām, ja vien man atkal nepiesitīsies kāda dizentērija, kolera vai vēl kāda sērga, jo liktenis laikam nolēmis mani galīgi nospīdzināt.

Patlaban lielā temperatūra ir nodzīta, klepoju samērā maz, bet šī jaunā slimība atkal ļoti kritusi uz galvu: tā reibst tik lielā mērā, ka pat gultā grūti pagrozīt. Kaut taču es varētu pabeigt to «Rūsu», tad nevienu rindu vairs nerakstīšu, varbūt ka tad reiboņi mitēsies!

Aizrakstīju pēc Jūsu padoma Baugim vēstuli ar lūgumu izmaksāt 25% jau tagad. Būtu jau labi, ja viņš to ievērotu. Man jau vēl kādas nedēļas divas būs jānoguļ. Tad ļoti gribēšu satīties ar Jums un pārrunāt par «Rūsu» (protams, man būtu arī tāpat prieks ar Jums satīties, bet baidos aizņemt Jūsu dārgo laiku). Ja nevarēšu vēl staigāt, tad lūgšu Jūs atnākt pie manis.»

Vēstulē rakstniece ieminas, vai nevajadzētu mainīt romāna nosaukumu. Viņu moka arī doma par romāna recenzēšanu.

Taču vislielākā raize, kas māc rakstnieci, ir tā, ka viņa nespēs romānu līdz termiņam — 5. aprīlim pabeigt. Lai kam būšot jālūdz redakcijas vadītājam A. Jansonam dažas nedēļas pagarinājuma.

Vēstules nobeigumā E. Zālīte raksta: «Pa logu spīd iekšā jauka saulīte, bet tai vēl esot «zobi». Ļoti gribas tikt ārā!»

Arī paraksts šoreiz vienkāršs — «Ar sirsniņu sveicienu Jūsu Elīna».

Saņēmusi manuskriptu, M. Šūmane tajā pašā 31. martā raksta vēstuli E. Zālītei, kurā cenšas rakstnieci nomierināt, ka romāns būs labs. Viņa uzskata, ka virsraksts nav jāmaina. Tāpat paskaidro, ka recenzēt romānu redakcija nav domājusi nevienam dot. Romānu esot solījies izlasīt A. Jansons. Varbūt iedošot to izlasīt vēl kādam redaktoram, varbūt arī A. Saksei.

Tā bija pēdējā rakstnieces un redaktora sarakste. Romāna nodošanas termiņu varēja pagarināt, bet nāves termiņu nebija spēkos pagarināt pat ārstiem. Pēc nedēļas — 1955. gada 7. aprīlī rakstniece aizvēra acis uz mūžu, romāna iecerēto pārstrādāšanu tā arī līdz galam nepaveikusi.

Rakstnieces dzīvesbiedrs Herberts Zommers stāsta, ka gandrīz visus «Agrās rūsas» pārstrādāšanas darbus E. Zālīte darījusi slimības gultā (viņai pie gultas bijis speciāli pierīkots galds) ar lielu fizisku un garīgu piepūli. It kā nojauzdama beigu cēliena tuvošanos, viņa ne ar labu, ne ar draudiem neesot bijusi pārliecināma sevi pietaupt. Aizgājis pat tik tālu, ka H. Zommers nakts vidū atvienojis elektrības drošinātājus, lai kaut vai dažas stundas rakstnieci atrautu no darba. H. Zommers neatceras, ka viņa tik neatlaidīgi būtu nodevusies kādam citam savam darbam, ka tik ļoti būtu alkusi kādu savu sacerējumu redzēt iespiestu kā «Agro rūsu». Termiņus un redakcijas prasības E. Zālīte gan arī agrāk vienmēr centusies ar lielu atbildības sajūtu ievērot, bet «Agrā rūsā» bijis viņai kā sāpju bērns un laikam tāpēc vismīļākais.

Nodomātos isinājumus un svītrojumus E. Zālīte romānā izdarīja. Nerealizēti palika daži papildinājumi. Tā, piemēram, 3. marta vēstulē viņa redaktorei stāstīja: «Vēl pierakstīšu klāt nodaļu par Egles Jāņa vecākiem un māsu, kas dzīvo celmainā jaunsaimniecībā. Ar to gribu pasvītrot

stāvokli, kāds ļoti bieži gadījās Latvijā, — apdāvinātai meitenei bija jāatpaliek no skolas, jo izglītība pirmajām kārtām bija jādod dēlam, kas meitas sarūgtināja uz visu mūžu.»

M. Šūmane savukārt atceras, ka E. Zālīte vēl gribējusi kaut ko pierakstīt par streikiem toreizējā Latvijā.

Romānu recenzēt izdevniecība tā arī nevienam nedeļa. Cik tālu rakstniece pati bija tikusi ar tā pārstrādāšanu, tāds tas arī iznāca 1956. gadā ar Alberta Jansona priekšvārdu ««Agro rūsu» lasot».

Romāna galveno vērtību priekšvārda autors saskata spilgti uzzīmētajā buržuāziskās Latvijas dzīves ainā un mietpilsoniskās psiholoģijas atmaskojumā, kas savu aktualitāti saglabā vēl joprojām. Priekšvārda nobeigumā A. Jansons šai sakarā raksta:

«Elzas Ezernieces dzīves stāstu varētu uzskatīt par nobeigtu līdz ar buržuāziskās sabiedrības bojā eju, tas ir, līdz ar to apstākļu izbeigšanos, kuros viņa auga un veidojās. Taču, to apgalvodami, mēs pārsteigtos, mietpilsoniskai psiholoģijai ir dziļas saknes, un tā nebūt neizbeidzas līdz ar apstākļiem, kas to objektīvi radījuši. Arī šodien mēs vēl sastapsim jaunietes, kam derdzas darbs, kam viss dzīves saturs ir izteikts lepnās tualetēs un izpriešanās. Mēs vēl sastopam mātes, kas izaudzina savas meitas par baltrocēm un dikdienēm, kuras it kā neaizskar mūsu dzīves diženā elpa. Tādi ļaudis E. Zālītes romānā «Agrā rūsa» arī šodien var sevi saskatīt visai spilgtā gaismā un var no tā mācīties, lai atrastu vietu dzīvē ar savām spējām, ar savu darbu.»

Pārstrādātais romāna izdevums nāca klajā 10 000 eksemplāru tirāžā un tūlīt pēc izdošanas kļuva par bibliogrāfisku retumu. Tāpēc, paklausot lasītāju vairākkārtējiem lūgumiem, 1966. gadā izdevniecība laida to atkārtoti klajā, šoreiz jau 30 000 eksemplāru metienā. Bet arī tas tikpat ātri pazuda no grāmatnīcu plauktiem.

1970. gadā «Agrā rūsa» Jurija Kappes tulkojumā iznāca

krievu valodā 45 000 eksemplāru tirāžā. Nelielu priekšvārdu bija uzrakstījis šā izdevuma redaktors G. Gorskis. Vērtējot romānu, G. Gorskis īpaši uzsver tā atmaskojošo raksturu. Agrā rūsa, kas jau kopš bērnības saēd nabadzīgās Elzas Ezernieces apziņu, — tā ir kāre pēc bagātības, pēc naudas, pēc greznības kā vienīgā dzīves mērķa. Un, kad ar apprecēšanos Elza kļūst par «augstākās sabiedrības» tipisku modeli», raksta G. Gorskis, viņa redz, kā aiz «skaitās dzīves» ārējā spožuma slēpjas atbaidoša pirkšana-pārdošana, alkatība, meli, cietsirdīga vienaldzība, skaudība, naidis un neuzticība. «Tā pēc pirmā acu uzmetiena personīgā drāma izrādās tikai par epizodi mūsu gadsimta trīsdesmito gadu buržuāziskās Latvijas sabiedrības daudzējumu asiņainajā tragēdijā.»

1965. gadā H. Zommera dramatisējumā «Agro rūsus» Liepājas teātrī iestudēja režisore I. Mitrēvice. Par uzvedumu neparādījās neviena recenzija, bet skatītājos tas guva dzīvu atsaucību. Trijās sezonās «Agrās rūsas» skatuves variants piedzīvoja 117 izrādes.

«Agrā rūsas» ir darbs ar paliekošu nozīmi. Un tā spēks, kā norādīja Arvīds Grigulis rakstnieces 75. dzimšanas dienas atceres vakarā, ir Elīnas Zālītes aktīvajā attieksmē pret dzīves īstenību, viņas kritizētāja reālisma metodē.

FRICIS RŪMNIĒKS

JAUNAIS GĀJUMS

(Valda Rūmnieka ievads un publikācija)

Frici Rūmnieku (1919. g. 21. IV — 1960. g. 2. V) pazīstam kā žurnālistu («Padomju Jaunatne», «Karogs», «Dadzis»); kāds varbūt būs lasījis viņa atdzejoto Bairona «Korsāru» vai kādu citu tulkojumu, bet pavisam maz būs tādu, kuri pazina Frici Rūmnieku kā dzejnieku. Tas arī saprotami — 40. un 50. gados «Karogā», «Cīņā» un «Padomju Jaunatnē» parādījās tikai pa retam dzejojīm. Mūžīgā nevaļa, kas nu es par dzejnieku, gan jau vēl paspēšu . . . Bet traģiskā nāve atceļā no Somijas pārrāva visu.

F. Rūmnieka pirmais dzejojis rodas sešpadsmit gadu vecumā. Romantiska jūsmā par senatni, prieks par dabu («Rudens jūrmalā») — tas raksturīgs pirmajiem dzejojīem, arī labsirdīgs humors («Man mask»). Ar 1938. gadu — pirmās publikācijas. Jūsmība arvien vairāk un vairāk izzūd, ieskanas dramatiski toņi («Jaunais gājums»). Tad īss priekšvilnis 1940.—1941. gadā, un atkal dramatisma pilna ir F. Rūmnieka dzeja, tikai šoreiz tā cīņā pārbaudīta un izsāpēta («Tas sniegs . . . »).

1948. gadā kāds kluss un kautrīgs dzejnieks uzdāvina savai dzīvesbiedrei paša rakstītu un paša iesietu krājumiņu ar 48 dzejojīem. Varbūt vajadzēja izveidot īstu krājumu?

Bet krājuma nebija. Radās jauni dzejojī. Gan jau vēl paspēs, gan jau. Vēl divas dienas pirms nāves Fricis Rūmnieks, braucot no Somijas, sacer savu pēdējo dzejojī, kas tā arī palika nepabeigts.

Varbūt būtu dzimis jauns dzejnieks.

NAKTS DĀRŽĀ

Līganos kātos skumst naktsvijoles.
Smaržainas vēsmas no magonēm vāri
Ceļas kā dūjas pret zvaigžņoto āri —
Sapņainiem zvaniem lilijas zvana:
Trīsošām zvaigznēm sveicienu nes.
Mulsi ver rozes tumšsarkanus ziedus,
Un no narcisu reibīgā tvana
Zvaigžņotā pusnaktī noreibstu es.
Teiksmoti sapņi kā milzīgi spāri
Klejo starp vasaras ziediem. Man pāri
Līganos kātos skumst naktsvijoles.

1938

UGUNSGREKS

Dzen joņains vējš tumšsmagus debešus
Un aukains skrej
Caur melno tumsu saltām peļķēm pāri,
Līdz, smagi šņācot, iekrīt koku gūstā.

Ar skaudru skaņu
Smagas lāses pil no zariem kailajiem,
Kas marta vēja joņos
Sitas cits pie cita.

Vēl ausmas stunda tālu.

Bet pēkšņi vakaros
Kāds ātri skrejošs padebess
Sāk tumsā asiņot.

Lūk, nu jau liesmo tas!

Un tālāk vēl viens —

Vēl un vēl . . .

Un nu viss apvārsnis uz rieta pusi

Deg tumšsarkans,

Kā mirktu trejgalvaina pūķa asinīs.

Vai saule pēkšņi
Ceļu mainījusi?

Tur liesmo
Tāla ugunsgrēka atspīdums:
Deg šķūnis kāds,
Klēts,
Stallis,
Varbūt — dzīvojamā ēka . . .

Un sadeg līdz
Tur daudzu gadu sviedri,
Kāds darbā rūdīts mūžs —
Un kāda cerība . . .

Caur dūmu mutuļiem
Un liesmām rijīgām un ļaunām līdz
Pret nosarkušiem padebešiem ceļas
Melnis izmisums.

1938

JAUNAIS GĀJUMS

Lai sadeg visi tilti, kas aiz tevis:
Vairs atkāpšanās nav, ceļš kalnup ved
Uz jauno mērķi, ko sev esi devis.
Lai sadeg visi tilti, kas aiz tevis, —
Vairs nedrīksti tu novērsties no sevis;
Viss bijušais uz mūžu jāapbed.
Lai sadeg visi tilti, kas aiz tevis:
Pret gaišu apvārsni ceļš kalnup ved.

1938

MAN MASK

(Perš ventīņ mēle)

Vells le sper vis būsen kope —
Klāt bus atkal gōžam drīz
Maskball kaimiņpagste Pope!
Tur man mask ņems pierme prīz.

Kažaks stāv man diže lāde,
Tam es griezis vill uz ār,
Kājs sov iešus ōneļāde,
Kas man klēte kalst āz spār,

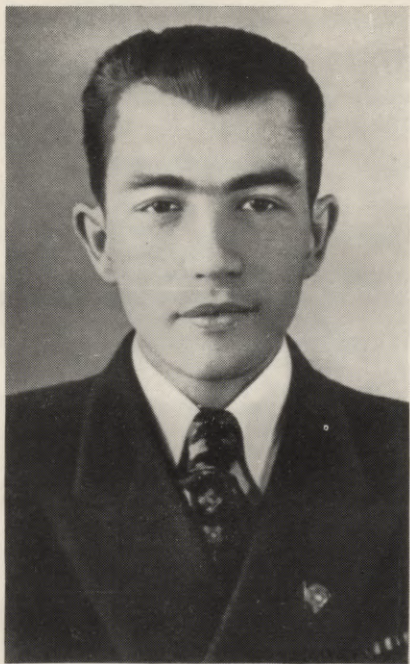
Pieliks ast un vel kād krikam,
Āzpēr kōte tekeļ rags,
Le but menčigs ōns pēc likam —
Un ta gaidis, tā ball ka nāks.

Tad es sove tekeļāde
Palēks popnikem pa priek,
Un bez jokem — maskerāde
Paņems pierme prīz ka niek.

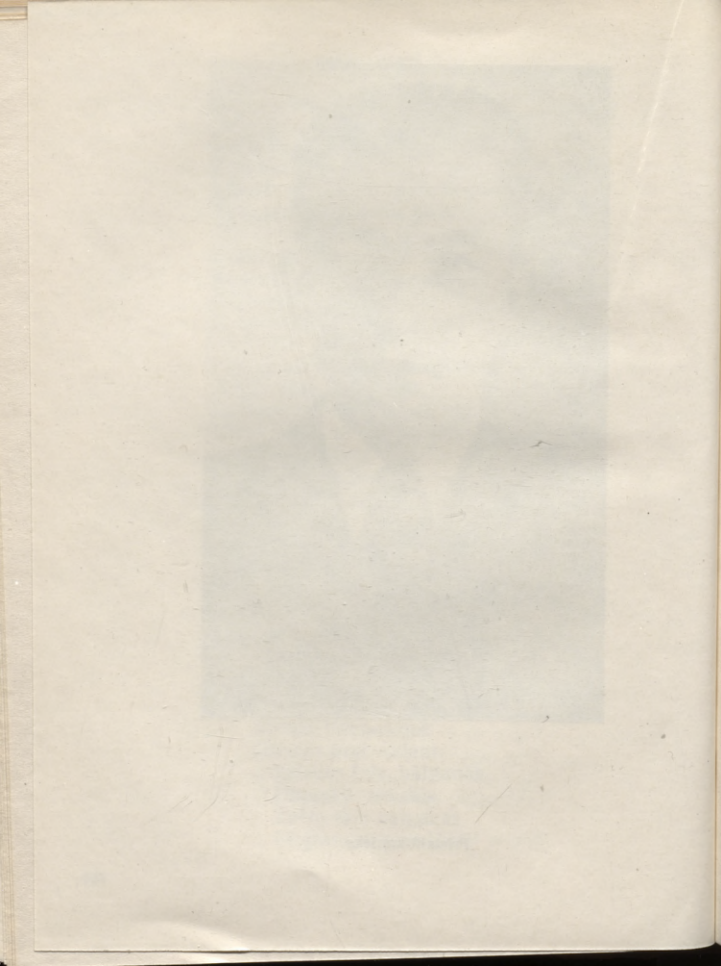
1939

RUDENS JŪRMALĀ

Ūdeņiem skalojot,
Oļi top gludeni.
Dienas jau balojot
Griežas pret rudeni.
Priedes šalc, bālganās
Dūmakās tinušās;
Zaros tām valganās
Miglas jau pinušās.

Fricis Rūmnieks

Nemanot asara
Vaigā gulst dzēlīga:
Projām iet vasara
Krāšņa un vēlīga.

1939

MEITENE AR PŪPOLIEM

Uz jūru straumes urdzot lokas,
Pret sauli zemes elpa tvan.
Tev pūpolzaru pilnas rokas,
Tu pati — zeltains brīnums man.
Kāds gaišums lējies tavā sejā!
Tur atviz saules bērna sirds.
Zūd mirklis dzīves gadu skrejā,
Vēl redzu — tavas acis mirdz.
Kaut pati tu sen aizgājusi,
Vēl jūtu tavus soļus es:
Viss pagriežas uz saules pusi, —
Tu rokās pūpolzarus nes.

1939

* * *

Tas sniegs, kas šodien baltām
pārslām krīt,
Vairs nespēj aizslēpt rētas zemes sejā,
Ko ierauj granātu un bumbu lietus, —
Un velti ilgojies tu naktī sniegu
sagaidīt,
Kad apvārsnis deg baismu atspīdumu
dejā,
Un dienu sūrumš vaibstus dara cietus.

1943

VĒSTULE

... Un mirkli skrien, un dienas steidz pēc dienas —
Jau atkal jūnijs zied, tvan smaržās gaiss.
Bet kāpēc manā domu dzijā sienas
Tāds sastingums un nāves tukšums baiss?

Vai gan tik maz es dzīvē saldmes guvis,
Ka tukša sirds kā izdzerts vīna trauks?
Vai jūtu strauts, kas sīks un duļķains kļuvis,
Vēl kādreiz uzbangodams spēkā augs?

Visapkārt ziedi, dziesmas, saule, smaidi ...
Es vidū — apsvilušām lapām zars.
Tu velti sauc, tu velti mani gaidi:
Tik vienreiz mūžā uzplaukst pavasars.

Tik vienreiz skati acu dzilēs veras,
Kur mīlas dzidrā gaisma strūklām līst;
Tik vienreiz dvēse dzer un neatdzeras
Un vecuma un nāves neatzīst.

Par vienu cildenu un lielu mirkli
Vērts garus gadus vientulību ciest;
Bet, ja tas aiziries ar zelta irkli,
Pat tev to atpakaļ vairs neatgriez.

Draugs, piedod man, ja diena steidz pēc dienas,
Bet mīlas nav — tik skumju ēnots vaigs.
Kā maigi mezgli domu dzijā sienas
Vien aizgājušo dienu mirdzums zaigs.

1944.

Maskavas universitātes lektorijā

JĀNIM SUDRABKALNAM

17. V 1954

Mūsu dzīve rit uz saules pusi,
Un Tu, dzejniek, laimīgs justies vari:
Tava dzeja allaž mācījusi
Mīlēt sauli, brīvi, pavasari.

Un ik sirdī, paužot dziļu laimi,
Ieskanēsies labas, dzidras stīgas,
Sveiks kad jaunām dziesmām brāļu saimi
Tavi cīruļi un bezdelīgas.

* * *

Lai gan dārzā šodien
Atkal sarma zied,
Tomēr sala kodiens
Tiri draudzīgs šķiet.

Saule kāriem zobiem
Sniega vālus grauž;
Cauri ledus robiem
Palu straumes glauž.

1956

* * *

Dziesma, dziesma! Vistrauslākās stīgas
Dziļi krūtīs tā aizskart prot,
Balss no dzimtenes, balss no Rīgas
Somu krastā kad atbalsi rod.

Mūsu dzēves sen jau ir projām,
Atmiņas sirdī vietu tām vij.

Dziesma skanēs un neaizies bojā,
Kas pirms gadiem dziedāta bij.

Saulē un vējā nobālē krāsas,
Vārdi, kas runāti, aizmirsti būs.
Tikai dziesma, dziesma no Rīgas
Dzidrāka, skaistāka, mīlāka kļūs.

Somijā 1960. gada aprīļa beigās

ATMIŅU RINDAS

Izdegušu, sagrautu vecpilsētas namu drupas. Šķiet, ar gigantisku arklu uzarta Daugavas krastmala. Kā palīdzību lūdzošas rokas izstiepti pirksti no upes ūdeņiem rēgojas sagrauto tiltu saplosītās metāla konstrukcijas. Pilsēta bez gaismas, siltuma, ūdens.

Tāda 1944. gada rudenī savus atbrīvotājus sagaidīja Rīga. Tādu to ieraudzīja tie, kas pēc garajiem kara ceļiem jau bija novilkuši karavīra šineli, lai sāktu dzīves atjaunošanu. Garām darba stundām uzņēmumos un iestādēs sekoja garas darba talku stundas, novācot drupas, atjaunojot tramvaja sliežu ceļus, būvējot jaunus tiltus, jaunu Daugavas krastmalu. Bet tam visam pāri bija vārdos grūti izsakāms prieks par katru pat vismazāko veikumu, kas apliecināja mierīgas, ritmiskas darba dzīves sākumu. Pirmā glāze ūdens no tikko atjaunotā ūdensvada, gaiši iegaismojusies spuldzīte, pirmais tramvaja vagoniņš, atjaunotās rūpnīcas pirmā produkcija, pirmajā miera pavasarī pirmais apsētais lauks — tas viss rosināja dzīvot, strādāt, līdz sāpīgumam izjust darba dzīves vērtību.

Visi šie jaunumi, atnesdami līdz jauncelsmes nemieru, ieplūda arī laikraksta «Padomju Jaunatne» redakcijā, kur no bijušajiem karavīriem, studentiem, skolniekiem veidojās darbīgs, zināšanas alku pārņemts kolektīvs. Topošo žurnālistu vidū vienmēr norūpējies un darbīgs rosījās viens no pirmajiem šī laikraksta veidotājiem — Fricis Rūmnieks. Domāju, ka ne tikai mani, bet arī daudzus citus, kas tanī laikā vēra «Padomju Jaunatnes» redakcijas durvis, viņš rosināja rakstīt un kuplināt laikraksta ārštata korespondentu saimi. Viņa ierosmē tapa manas pirmās informācijas,

pirmie avīžu rakstiņi. Reiz kādā sarunā noskaidrojās, ka abi esam kaislīgi makšķerēšanas sporta cienītāji. Turpmākajās vasarās mūs vienoja kopīgas makšķerēšanas gaitas gan uz Friča Rūmnieka dzimto pusi — Puzi, gan manu bērniības dienu zemi — Ziemeļvidzemi. Atceros, kā saulainā vasaras rītā mēs Vaidavā makšķerējām foreles, bet jau pēc nedēļas vai divām Stendes upē ķērām sapalus. Ālatas ķerot, mēs izbradājām Braslas krāces, vēžojām Pēterupē un Rideļu ezeros, makšķerējām foreles Lojā un Desupītē, daudzus kilometrus nostaiģājām pa Gaujas kraujām, medījot uzmanīgos sapalus. Kopā pavadītajās stundās un dienās, vasaras nakšu krēslā sēžot pie makšķerēšanas vai vēžotāju uguns kuriem, runājot par dzīvi, cilvēkiem un iecerētajiem darbiem, iepazīnu Frici Rūmnieku kā interesantu sarunu biedru, lielu dziesmu mīļotāju, bezgala godīgu cilvēku. Šķiet, viņam bija viena pieeja līdz cilvēkiem, darba biedriem un kolēģiem — vispirms katrā cilvēkā meklēt labo, vērtīgo, ticēt cilvēkam arī tad, ja viņš kļūdījies vai rīkojies nepareizi. Ikdienas dzīvē viņš pats šķita pārāk kluss, pat nevajadzīgi bikls. Bet aiz šī ārējā bikluma slēpās viņa aktīvā līdzdalība dzīvē, kas neļāva ne mirkli ieslīgt bezdarbībā, bet vienmēr un visur sekot straujajam pēckara gadu dzīves ritmam.

No «Padomju Jaunatnes» redakcijas Fricis Rūmnieks aizgāja strādāt uz žurnāla «Karogs» redakciju, vēlāk — uz Latvijas Padomju rakstnieku savienību. 1954. gada vasarā, satiekoties rakstnieku kongresa laikā, viņš man piedāvāja darbu Rakstnieku savienībā. Es šo piedāvājumu pieņēmu un uzskatu, ka tam bija izšķiroša nozīme manā turpmākajā dzīvē.

Rakstnieku savienībā mūsu kopējā darbošanās nebija ilga, jo, kad sāka organizēties žurnāls «Dadzis», Fricis Rūmnieks kļuva tā pirmais redaktors.

No kopīgajām darba gaitām Rakstnieku savienībā spilgti saglabāties atmiņā kāds izbraukums uz Aizputi un Kazdangu. Pēc tikšanās ar lasītājiem Aizputē mums tās pašas

dienas vakarā vajadzēja piedalīties sarīkojumā Kazdangas sovhoztehnikumā, bet, kā noskaidrojām, nekāda satiksmes līdzekļa, ko mēs varētu izmantot, tai dienā vairs nebija. Turklāt bija ziema un pēdējās dienās plosījies krietns putenis. Kaut arī ar lielām grūtībām, mums tomēr izdevās sameklēt automašīnu, kas veda preces kāda tuvējā ciema sarīkojuma bufetei. Spītējot krietnajam salam, mēs uztrausāmies uz dzērienu pudeļu kastēm un itin cerīgi sākām ceļojumu. Tomēr, neraugoties uz šofera pūliņiem, apmēram pēc kilometriem četriem mašīna galīgi iegrima sniega kupenā. Šoferis, paziņojis, ka tālāk nebrauks, aizgāja meklēt kādu vilcēju. Pirmajā brīdī mēs gribējām doties atpakaļ uz Aizputi pa tikko iebrauktajām automašīnas sliedēm, bet pēc īsām pārdomām nolēmām ceļu turpināt. Nav grūti iedomāties, cik patīkama bija brišana pa aizputināto ceļu, pie tam cīnoties ar sniega pītēm, ko vējš nemitīgi svieda sejā. Pēkšņi, pārspējot puteņa svelpoņu, Fricis Rūmnieks sāka skaļā balsī skaitīt dzejas rindas, kā viņš paskaidroja, kuras tapušas līdzīgā situācijā. Man no šī dzejoļa saglabājušās atmiņā tikai divas rindiņas

Apkārt mums sniegi palsi,
Gaišām ugunīm aicina Talsi.

Kad vēlā nakts stundā nobridušies un piekusuši sasniedzām ceļamērķi, izrādījās, ka mūs gaida pārpildīta klausītāju zāle. Tas bija labākais atalgojums par pūliņiem.

Fricis Rūmnieks rakstīja dzejoļus, literatūrkritiskus rakstus, tēlojumus, kā arī daudz atdzejoja un tulkoja, bet bieži, pat pārāk bieži viņu no radošā darba atrāva daudzie sabiedriskie pienākumi.

Būdams liels dabas draugs — tās skaistuma un klusuma cienītājs, viņš sev un ģimenei Jūrmalas vietā par vasaras mītni izvēlējās Murjāņus, sākumā nomājot nelielu vieniistabas namiņu Lojas krastā, vēlāk uz gleznainās Gaujas senlejas nogāzes būvējot vasarnīcu. Šo vasarnīcu viņš

neiespēja pabeigt, tāpat kā palika nerealizētas arī daudzās literārās ieceres, par kurām tikām runājuši, bet kurām dienu nerimtīgajā steigā pietrūka laika.

Friča Rūmnieka saslimšana izbraukuma laikā Somijā, viņa traģiskā nāve 1960. gada 2. maijā bija tik pārsteidzoša, tik bezgala netaisna, ka vēl visu 1960. gada vasaru, staigājot ar makšķeri pa Gaujas krastiem Murjānos, man šķita — tūlīt, tūlīt viņš parādīsies aiz upes likuma, aiz kuplā ievu cera vai kārkļu pudura. Pēc skaļa sveiciena, zobgalības par manu aizgulēšanos viņš pacels tikliņu ar pāris krietniem sapaliem. Mēs aizsmēķēsim, mirkli pastāvēsim, raugoties upes ūdeņu vizmā, tad dosimies tālāk, lai pēc stundas vai divām atkal satiktos citā upes liekumā.

Plūst Gaujas ūdeņi, kā plūda tanīs vasarās, ik pavasari Gaujas krastā uzied Friča Rūmnieka stādītās ābeles, iet citi makšķernieki pa viņa staigātajām krastmalas takām, bet viņam šogad būtu bijuši tikai 55 gadi. Tas sāp, kā sāp katra neizdzīvota dzīve, katra nepiepildīta iecere.

ATIS ĶĒNIŅŠ

Ilgonis Bērsons

PIRMIE SOĻI PADOMJU RAKSTNIECĪBĀ

Atis Ķēniņš (A. Ķēniņš) darbojās literatūrā ar nelieliem pārtraukumiem vairāk nekā sešdesmit gadus — kopš pagājušā gadsimta sākuma. Tas bija sabiedriski politisku pārvērtību laiks, kurā demokrātiskais dzejnieks un pedagogs ne vienmēr prata orientēties, tādējādi nokļūdams pretrunu un nekonsekvenču lokā.

A. Ķēniņa pirmajā dzejoļu grāmatā «Potrimpa zemē» (1914) ir diezgan daudz tādu sociālu dzejoļu, kas iekļaujas progresīvajā literatūrā. Autors runā par «darbājušu spēka cilti». Ne velti Andrejs Upīts viņu raksturoja kā «īstu tautisku dzejnieku».

Dažus gadus A. Ķēniņš bija buržuāziskās Latvijas diplomāts, izglītības un tieslietu ministrs. Pēc 1934. gada fašistiskā apvērsuma viņš strādāja tikai par advokātu un rakstnieku. Politiskā darbība uzspieda zīmogu viņa dzejai, un agrāko tautiskumu nomāca pseidotautiska jūsma par tautu kā gara vienojumu, dievības elpu.

Mūža beigu posmā Atis Ķēniņš atgriezās pie savas jaunrades un sabiedriskās darbības demokrātiskajiem avotiem — pie tautas interesēm. Viņš strādāja par Rīgas Pedagoģiskā institūta dekānu un profesoru, par Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta sektora vadītāju. Nodeva presei publicēšanai daudzus jaunus dzejoļus.

Pavērosim, kā Atis Ķēniņš Lielā Tēvijas kara laikā nonāca līdz padomju rakstniecībai.

1943. GADĀ

Sajā laikā Atis Ķēniņš strādā Kazahijas PSR par angļu valodas skolotāju.

Viņš sarakstās ar Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāju rakstnieku Vili Lāci un LPSR Augstākās

Padomes Prezidija sekretāru rakstnieku Jāni Niedri, kuri strādā Maskavā.

Laikā, kad visa padomju tauta cīnās pret vācu fašismu, arī A. Ķēniņš grib dot savu daļu uzvaras kaldināšanā. 31. jūlijā un 6. augustā viņš nosūta J. Niedrem divus lielus rakstus.

12. septembrī A. Ķēniņš saņem vēstuli no J. Niedres, kurš nosauc viņu par «lielu un spējīgu kultūras darbinieku». Tajā starp citu teikts: «Jūsu tulkošanas piedāvājumi ir ļoti patīkami.»

Jau nākamajā dienā A. Ķēniņš aizraksta atbildi. Drīz nosūta vēl vienu vēstuli ar dzejoli «Latvju strēlnieku gvardu divīzijai», kas radies Imantavā 24. septembrī divīzijas divu gadu cīņu atcerē.

No tālienes jums mīlas sveikas sūtu,
Jūs, latvju gvardu varonīgais spēks,
Jo jūsos rīta blāzmojumu jūtu,
No kura Latvijai drīz brīves saule lēks.

Jau sirms un sniega balts — es ilgojos kā dēliem
Jums acīs lūkot, cietās rokas spiest
Un sekmes vēlēt cīņu rītiem kvēliem,
Lai slavas mirdzums jums nemūžam nenodziest.

Kad sārto karogu pār Latviju drīz celsiet,
Lai katrs laimīgs viņa liesmu redz,
Un, avotos kad miera veldzi smelsiet,
Pie jūsu varoņguns ik sirds lai savu dedz!

(«Ķarogs», 1945, Nr. 1./2.)

28. oktobrī J. Niedre raksta vēl vienu vēstuli.

«Ļoti cienījamais rakstniek!

Jūsu vēstuli saņēmu. Esmu tādā pārliecībā, ka drīzumā varēsāt lasīt savu dzeju iespiestā veidā «CĪŅĀ». Ceru, ka Jūs neatteiksaties atļaut to izlietot arī citos mūsu preses orgānos.

Kas attiecas uz tulkojumu darbiem, mēs labprāt vēlētos Jūs izmantot kā atdzejojātāju un klasiķu tulkotāju. Ja tas Jūs apmierinātu, varat tulkot Sergejeva-Censka romānu

«Брусловский прорыв» vai Jana «Čingishans», vai arī Puškina dzejas.

Attiecībā uz skolas grāmatu tulkošanu jāpaskaidro, ka mūsu pedagogiskās literatūras izdevniecības vadītājs K. Pētersons, kas pašlaik gan atrodas Kuibiševā, tuvākā laikā nosūtīs Jums konkrētu piedāvājumu. Ja Jūsu rīcībā nebūtu kara laikā iznākušo latviešu grāmatu, esmu ar mieru tās apgādāt.

Pielieku līguma tekstu izpildīšanai. Varat atzīmēt tādu prozas vai dzejas darbu (protams, grāmatas apmērā) no augstāk minētiem, kuru Jūs izvēlētos tulkošanai.

Lūdzu paziņot, vai Prezidija priekšsēdētāja prof. Kirhenšteina sūtīto naudas summu esat saņēmuši.

Gaidu Jūsu vēstules.»

A. Ķēniņš šo vēstuli saņēma 12. novembrī un pēc trim dienām atbild ar telegrammu, atklātņi un vēstuli.

1944. GADĀ

20. februārī A. Ķēniņš saraksta dzejoli «Uz Rīgu! Uz Tallinu!» ciklam par Sarkano Armiju.

20. martā Maskavā Latvijas Padomju rakstnieku savienībā Fricis Rokpelnis raksta šādu vēstuli:

«Godājamais biedri Ķēniņ!

Raksta Jums šo vēstuli Fricis Rokpelnis — Rakstnieku savienības valdes sekretārs. Personīgi mēs neesam pazīstami, bet, protams, Jūs un Jūsu darbu zinu jau garus gadus. Būsiet droši vien arī dzirdējuši manu vārdu. Par Jūsu pēdējā laika gaitām man vairākkārt teikuši gan Niedre, ar ko Jūs sarakstāties, gan Vilis Lācis. Esmu lasījis arī dzeju, ko Jūs atsūtījuši. Mani tas ļoti iepriecēja, ka Jūs negribat palikt malā, ka gribat piedalīties tautas lielajā cīņā pret vācu varmākām. Pats svarīgākais tas, ka Jūs — kā to spriežu no Jūsu dzejām — to gribat darīt ar visu sirdi. Mums ir svarīgs ikviens cīnītājs.

Turpmāk lūkosim uzturēt ciešākus sakarus. Rakstiet lite-

rāros jautājumos turpmāk man. Atsūtiet arī savas dzejas. Jums droši vien būs noraksts dzejolim, kas veltīts gvardu divīzijai. Tas bija labs, izjūsts dzejolis, taču, no rokas rokā staigādams, tas kaut kur arī aizstaigājis un nav pašreiz manā rīcībā. Atsūtiet man to, mēs to nodrukāsim «Cīņā». Tāpat atsūtiet vēl citus savus jaunākos darbus («Tautas karš» man ir). Uzrakstiet arī, kā Jūs dzīvojat un strādājat.

No sirds Jūs sveicinu un vēl labu veselību.

Fr. Rokpelnis

PS. Aizsūtu Jums arī jaunāko «Karogu» u. c. mūsu izdevumus.»

Vēstuli A. Ķēniņš saņēma 19. aprīlī un pēc trim dienām atbild.

Rakstnieku aicina darbā uz Maskavu, un viņš drīz vien aizbrauc no Kazahijas, bet tā paliks ilgā atmiņā. Vēlāk viņš nodos publicēšanai liriskas ciklus «Kazahijas stepju atmoda» («Zvaigzne», 1959, № 13) un «Ziema Kazahstanā» («Karogs», 1961, № 2).

«Kazahstanas dziesmā» sacīts:

Lūk, kazahs tumšu seju,
Lapsādas dūraiņos

Un galvā malaheju, —
To sveikdams, apstājos.

Tik satvert man tā sauju,
Tik acīs lūkoties,
Es sirdij vaļu ļauju
Ar viņu runāties.

Nāk otrais, smaida trešais.
— Sveiks, tēv! — teic invalids ...
Un tā es, kādreiz svešais,
Tiem tapu tuvnieks līdz.

(«Literatūra un Māksla», 1962, 31. martā)

1. jūnijā laikrakstā «Latviešu Strēlnieks» iespiests A. Ķēniņa dzejolis «Latvju gvardu vienībai».

Iebraucis Kirovas apgabalā, A. Ķēniņš tiekas ar Andreju

Upīti, ar kuru ir sena draudzība. Dzejolī «Apciemojums Kstiņinā» (žurnāla «Karogs» 1947. gada 11. numurā; sarakstīts 1944. un 1947. g.), kas veltīts Tautas rakstniekam, viņš saka:

Ir vērties laiks un vērtis arī mūs
Šais četros gados. Kad es tālēs gāju,
Viņš cēlās valsti līdzveidot par māju,
Kur darba vīrs pats saulains valdnieks būs, —
Nu redzu visur padomjlaika stāju.

A. Upīts jautā, vai viņa gars «laika ritmā pilnam deras». Dzejnieks atbild:

Es steidzos, rokas sniedzot, solīties,
Ka gribu vēl ar darba tautas dzīvi
Iet soli soli droši, gaiši, brīvi.
Tā sapratušies, runāt sēstamies
Par uzvarām un cīnītāju spīvi ...

A. Kēniņu iekārto darbā grāmatu izdevniecībā Maskavā par pedagoģisko izdevumu redaktoru.

«Kādu laiku Atis Kēniņš pavadīja sanatorijā. Viņš teica arī vairākas radorunas vācu okupētajai Latvijai un aicināja latviešus neatstāt Latviju, kad tajā ienāks Padomju Armija.» (Austras Dāles «Atmiņas»; rokraksts glabājas pie «Varavīksnes» sakārtotāja.)

13. oktobra naktī Udeļnajā ar dzejoli «Ir Rīga brīva» A. Kēniņš atsauca uz vēsturisko notikumu, kuru cieši gaidījis.

Tā gandarīts es rokas augšup ceļu
Un gaismu svētu, ko pār Rīgu redzu.

Nākamajā dienā turpat A. Kēniņš uzraksta dzejoli «Mana milas daļa».

3. novembrī viņš atgriežas Rīgā.

20. novembrī Rakstnieku savienība nozīmē Ati Kēniņu par savu pārstāvi Rīgas pilsētas Izpildu komitejas skolu komisijā, Annu Brodeli — kultūras komisijā.

Nākamajā dienā A. Ķēniņš raksta iesniegumu Rakstnieku savienības valdei:

«Pievienojot attiecīgu anketu ar bb. galvojumu par mani, Savienības valdi lūdzu ieskaitīt mani savu biedru kandidātos. Apsolos savus rakstnieka pienākumus pildīt pēc vislabākās apziņas kā Padomju Latvijas pilsonis. Ceru, ka mana 50 gadus ilgā darbība rakstniecībā un latv. kultūras darbā noderēs par pietiekošu pamatojumu manam lūgumam.»

Kā galvotāji šo lūgumu parakstījuši Arvīds Grigulis un Andrejs Balodis.

10. decembrī laikraksts «Cīņa» lappusē «Rakstniecība un māksla» zem kopvirsraksta «Latviešu rakstnieku uzdevumi cīņā par vācu fašisma galīgu sakāvi» publicē saīsinātas rakstnieku 6. decembra darba sanāksmes runas. Izteikušies Edgars Damburs, Rūdolfs Egle, Jānis Niedre, Atis Ķēniņš, Meinhards Rudzītis un Indriķis Lēmanis. A. Ķēniņš starp citu saka:

«Man ir tiešām liels, pat neizsakāms prieks, ka varu atkal atrasties latviešu padomju rakstnieku vidū. Man ir dziļš gandarījums, ka varu kopā ar jums spriest par to, kas mums darāms, — spriest par latviešu rakstnieku uzdevumiem šai brīdī, šai lielajā laikmetā. Padomju rakstnieki šos gadus ir labi zinājuši un izjutuši savu uzdevumu. Viņi nav to aprakstījuši no malas, bet ir paši, cīnīdamies kopā ar varonīgo Sarkanā Armiju, latviešu strēlnieku slavenajā gvardu divīzijā gājuši dienu un nakti cīņās par savu Dzimteni, par Padomju Latviju, par Padomju Savienību. Šais cīņās viņi ir kaldinājuši savu pantu noteiktību, asumu un arī diženumu. Vai jūs visi nupat nedzirdējāt, cik spalgi izskanēja citreiz diezgan maigā, pat rotaļīgā Griguļa vārdi, kad viņš deklarēja savus uzskatus par rakstnieku cīnītāju. Bet viņš nav vienīgais. Tāda ir visa mūsu jauno rakstnieku paaudze. Viņiem uznākot, redzam kareivjus, dzirdam it kā zobenu cirtienus vai rokas granātu sviedienus (...)

Man šie dzejoļi un jaunie dzejnieki ir tapuši sevišķi mīļi arī tātēc, ka tos esmu lasījis ne Latvijā, pat ne frontes tuvumā, bet viens un kluss tālā aizmugurē, tālā tuksneša malā. Kad saņēmu almanahu «Karogs», Andreja Upīša «Spartaku» vai nodaļas no viņa jaukā romāna «Zaļā zeme» reizē ar Sudrabkalna, Luksa un te klātesošo dzejnieku darbiem, tad sajutu īpašas svētku dienas, līdz izlasīju tos no viena gala līdz otram. Tad kauju ainām līdzās redzēju verdam arī dzīvus gara avotus, no kuriem atspirga sirds kā izslāpušajam no vēsa, dzidra ūdens malka. Mūsu padomju rakstnieki un dzejnieki, kā vecākie, tā arī jaunākie un visjaunākie, ir manī stiprinājuši ticību Padomju Savienības labāko ideālu uzvarai un mūsu tautas laimīgai nākotnei.

Es noteikti pievienojos visam tam, ko te šovakar tik skaidri un apzinīgi deklarēja latviešu rakstnieki par to, ka cīņa pret fašismu ir jāved līdz galam, līdz tādām galam, kas mums un visai cilvēcei dos iespēju mierīgi strādāt. Ir jāturpina arī iekšējā cīņa, lai sadragātu un izmestu no lētticīgo ļaužu galvām visu to piemēslpojumu, kas tur vēl varētu būt palicis no vācu fašisma riebīgās propagandas (...)

Domāju, ka jau tagad reizē ar cīņām pret ienaidnieku rakstniekam jāiet tautā un jāvēro, kur ir tie pozitīvie spēki, kas liks mūsu samītai zemei atkal dziedēt, kas liks atjaunoties diženumā arī mūsu celtniecībai, kas liks mūsu garam smaidīt. Un, lai velti mēs nenestu pilntiesīgas Savienības republikas vārdu, mums jārada ne vien gaišas sirsnības pilna dzeja, bet jāceļas pāri pār ikdienu episkā cildenumā. Es vēlētos, lai no šī lielā pasaules un tautu cīņu laikmeta mūsu literatūrā izceltos mūsu zemes horizontā tādi milzu tēli, ko var saredzēt visu citu 15 padomju republiku tālākos horizontos. Tik tad būsīm lielās tautu sadraudzības cienīgi un pilntiesīgi dalībnieki.»

18. decembrī Ati Kēniņu uzņem Rakstnieku Savienībā par biedra kandidātu.

30. decembrī viņš uzraksta dzejoli «Atkal tēvzemē». Ienaidnieks atstājis gruvešus, bet dzejnieks ir optimists:

Es tomēr ticu cilvēcei
Un savas tautas plauksmei,
Kā ticu dailes dvēselei
Un gaiša gara sauksmei.

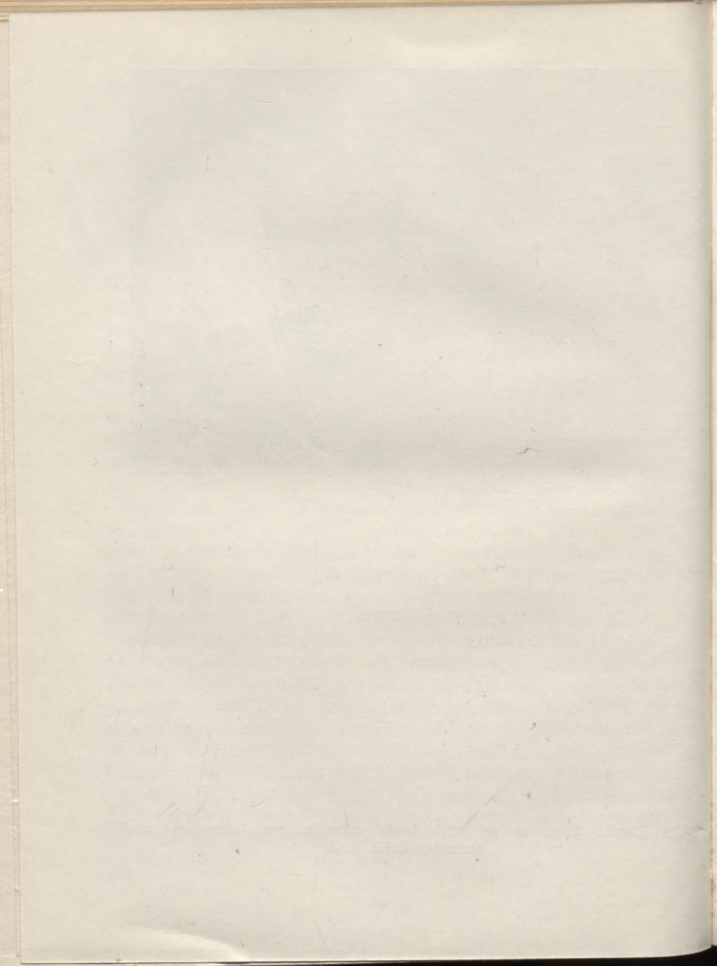
(«Karogs», 1945, Nr. 1./2.)

1945. GADĀ

5. janvārī «Cīņa» ievieto Latvijas PSR Pedagoģiskā valodu institūta Latviešu valodas un literatūras fakultātes dekāna A. Ķēniņa rakstu «Latviešu valodas skolotājiem un kas par tiem grib kļūt». Tajā sacīts: «Piedzīvojumi skolu darbā rāda, ka par rakstniecību un mākslu vislabāk audzēkņus ir ieinteresējuši skolotāji rakstnieki, skolotāji mākslinieki. Jaunā Latviešu valodas un literatūras fakultāte tāpēc centīsies ar savu mācību iekārtu un mācīšanas metodēm veicināt dzīvu gara ierosmi, apzinātu un izjustu mīlestību uz mūsu valodu un literatūru. Bet vai tāda pieeja literatūrai, kurā vispilnīgāk attēlojas tautas dzīve, nav vēlama arī vienai daļai žurnālistu, skatuves un tēlotājiem māksliniekiem, ne pēdējā vietā — arī daudz citiem sabiedrisku darbu darītājiem un tautas inteliģencei vispār? Tāpat apzināties valodu kā galveno gara dzīves izpausmes līdzekli, tā apzināties arī literatūru par bagātāko tautas dzīves spoguļi un noskaidrotāju. Mīlēsīm to un kopsim, tad augs un plauks mūsu kultūras apziņa, mūsu gara kultūra pati. Ne tikai zināt, arī iemīlēt vajag mūsu senso un mūžam daiļo, tagad no jauna plaukstošo latvju valodu; ne tikai zināt — arī iemīlēt vajag mūsu klasiskos tautas rakstnieku darbus un mūsu vecos, jaunus un visjaunākos sabiedrisko cīņu rakstniekus — dziļi nacionālus pēc formas un izjūtas, patiesi sociālistiskus pēc satura un apziņas. Tādu garu mūsu skolotāju, mākslinieku un sabiedrisku darbinieku izjūtā un apziņā attīstīt — tas būs jaunās fakultātes īpatnējais uzdevums.»

Atis Kēniņš kopā ar padomju tautu rakstniekiem Jaunrades namā
Dubultos 1960. gadā

Žurnāls «Karogs» 1./2. numurā ievieto A. Ķēniņa dzejoļus «Ir Rīga brīva!», «Latvju strēlnieku gvardu divīzijai» un «Atkal dzimtenē», 3./4. numurā — dzejoli «Varoņu māte».

Kārlis Egle rakstā «Grāmatas vajāšana vācu okupācijas laikā» («Literatūrā un Mākslā», 16. martā) min faktu, ka kara gados aizliegto, no apgrozības izņemamo grāmatu sarakstā bijis iekļauts arī A. Ķēniņa dzejoļu krājums «Rudens un zvaigznes» (1936).

3. aprīlī «Kurzemes katlā» — Liepājā izdotajā fašistiskajā avīzē «Par Latviju» kāds anonīms tautas ienaidnieks izsaka savu sašutumu par to, ka «Rīgas raidītājā jau pāris reizes runājis rakstnieks Atis Ķēniņš», kurš lasījis «kaut kādu rakstu par visādiem labumiem un jaukumiem Padomju Savienībā».

Sakarā ar Sarkanās Armijas ieiešanu Berlīnē laikraksts «Cīņa» 28. aprīlī publicē pedagogiskā institūta dekāna A. Ķēniņa atsaukšanos. «Vēl pirms pirmā pasaules kara, apmeklējot Parīzi un atgriežoties dzimtenē caur Berlīni, šo abu galvaspilsētu atklātības pieminekļi prasīt prasījās pēc salīdzinājuma. Tur gara lidojums un trauksme pēc brīvības, te smaga, kļiedzoša brutalitāte un varas griba, bet apkārt — tautas trulums, gara nomāktība un kareiviski policejiska dresūra. Bija ir kauns, ir bailes no šādas Berlīnes Vācijas «kultūras». Tā draudēt draudēja Eiropu nomākt.

Tagad, kad šī vācu varmācības kaltuve sagrauta, visa cilvēce, bet it sevišķi mazās vācu kaimiņu tautas, brīvas no pastāvīgā uzmācības drauda, varēs atviegloti elpot un strādāt (..) Lai augstu paceļam uzvaras 1. Maija saulainos karogus!»

Jūnijā Ķēniņu apbalvo ar medaļu «Par varonīgu darbu Lielajā Tēvijas karā».

«Karogs» 9./10. numurā publicē A. Ķēniņa dzejoli «Pie Raiņa kapa. Laikos, kad «varenie» centās to aizmirst», kas sacerēts 1938. gada maijā.

Nāk iedomības laiks. Jel paceļaties, vārti,
Lai drikst viņš galvu celt un izslieties no tiesas,
Jo gars tam iemūžots iekš varenīgas miesas. —
Bet Rainis paliek viens. Ar tumšo dienu varām
Tam iedomības laiks un sardze paiet garām.

20. oktobrī LVU lielajā aulā pulcējas Rīgas augstskolu mācību spēki, lai pārsriestu darba rezultātus un izvirzītu jaunus uzdevumus. «Doc. Atis Ķēniņš (no LV Pedagoģiskā valodu un literatūras institūta) pasvītro, ka pašreiz institūta vadība par vienu no vissvarīgākiem uzdevumiem ieskata institūta iekšējo pārkārtošanu no buržuāziskās svešvalodu mācības iestādes par sociālistisku padomju pedagoģijas augstskolu». (A. Zvaigzne. Ko gaida no mums latviešu darba tauta? — «Cīņa», 23. oktobrī.)

25. decembrī notiek pirmā «Cīņas» redakcijas rīkotā mākslinieciskā pēcpusdiena — Alfrēda Kalniņa skaņdarbu koncerts. Speciālizdevumā A. Kalniņš, J. Sudrabkalns, A. Sakse, A. Ķēniņš un A. Balodis devuši īsus rakstus par darbiem, kas ietverti programmā. A. Ķēniņš pastāsta par Annas Brigaderes un paša dziesmu tekstiem:

«Visi šīvakara koncerta dzejoļi sacerēti laikā no 1898. līdz 1913. g., tātad no paša manas dzejas sākuma līdz pirmā krājuma iznākšanai. Ar tā nosaukumu «Potrimpa zemē» gribēju uzsvērt manas tā laika dzejas romantisko raksturu, identificējot Potrimpu kā latviskas iedvesmas simbolu ar sengrieķu Dionīsu un Apolonu. Šī romantika aptver kā sirds un sabiedriski patriotiska nemiera, tā arī gara apskaidrotības un gaiša miera jūsmas. Dzejas pārdzīvojumos mani arvienu valdzinājusi tīri estētiska lietu skatīšana, vienota ar ritmu un vārdu mūziku, pie tam iegrimstot dabā kā savā dziļākā esībā. Kādas noskaņas motīva ierosināts, cenšos dzejoļa izveidošanā visu pakļaut šīs noskaņas vienībai un novešanai līdz galam.

«Nāc!» (1898) tēlo līdz ar vasarīgo tvīksmi dabā mīlas tvīksmi jaunās sirdis kā vienlīdz skaistu un visas citas jūtas pārvaldošu jūsmu. Ritma un vārsmu iekārtojuma centrā

ir tauriņa lidināšanās pa krastu, smaržainu dienvidu ziedošā pļavā, atkal un atkal krītot kādā ziedā. «Man sirds ir atkal jauna, jauna» (1900) izteic pēc sirds negaisiem apskaidrotu dzīves izjūtu, kad arī nenovēršamās sāpes un skumjas noved pie dzīves vērtības apziņas. «Iesniegot» (1912). Klusas lauku rudens dienas iesnīgšana ar lēnu pārslojumu un sapņainu mājību ir simbols tādām gara līdzsvaram, kad «dzīvot labi, aiziet ar» — kad dzīvībai un nāvei it kā zūd robežas un pretstats. «Sirds novakares» (1913) — novakara aina lauku mājās ar krēslā klusinātu, eremītisku pasaules aizmiršanu, kad ir sirds sāk sevi jautāt, vai tāda iegrimšana dabas niānsēs un tik pilnīga vakara noskaņas estētiskā baudīšana nav jau līdzīga aiziešanai no dzīvās dzīves.

Bet, protams, tie visi ir tikai jūsmu vai noskaņu momenti, gara atpūta no dzīves trokšņa. To estētiski ētiskā pārdzīvojuma patiesais attēlojums ir bijis šo dzejoļu sacerešanas stimul. Protams, ka dzīvei patāla noskaņu dzeja nav mans plašākais reģistrs, kuros atskan ir cīņas drosme, ir ticība tautas nākotnei.»

28. decembrī avīzē «Literatūra un Māksla» publicēts A. Ķēniņa apskats «Dekabristi». Autors aplūko 1825. gada revolucionārus, viņu cīņas nozīmi, sakāves iemeslus. Par tiem sajūsminājies N. Nekrasovs un «divās lielās poēmās «Kņaziene Trubecka» un «Kņaziene Volkonska» ir radījis brīnišķīgu oreolu ap dekabristu sievu galvām». Rakstu A. Ķēniņš noslēdz ar Ļeņina vārdiem: «Protestē muižniecības sīks, bezspēcīgs mazākums bez tautas atbalsta. Bet šie labākie ļaudis no muižniecības ir palīdzējuši tautu modināt.»

1946. GADĀ

«Literatūras gada grāmatā» ievietoti A. Ķēniņa dzejoļi «Mana mīlas daļa» un «Pilādzis».

23. februārī «Cīņā» — dzejolis «Uz Rīgu! Uz Tallinu!»

Martā rakstnieku rītā A. Ķēniņš lasa dzejoļus «Dziesma par Volgu», «Uzvaras rītā» un «Blaumanis putenī».

«Karoga» 4./5. numurā ievietota «Kuršu kāpu poēma». A. Ķēniņš atgādina senos laikus, kad «smagā vācu vara ik tautu nomāca». Un laikmetīgais slēdziens ir šāds:

Jel skatieties, kas laikus vērot zināt
Un nākotni caur cīņu naktīm minat:
Kā rītā tumša nakts, tā nozūd varmācība
Un spoža, silta lec sārtgaiša cilvēcība.
Tā jānes austrumiem pret vācu varas rietiem,
Tā jānes padomēm kā siltiem bišu spietiem.

Izskanā akcentēta doma, ka šinī karā uzvarēja «tautu draudzība ar stipro padomjspēku» un ka jauna cilvēcība aicina «tautu grūtdieņus» celt dzīvi vienkopus.

13. augusta «Cīņā» publicēts prof. A. Ķēniņa raksts «Skolotāju augstskola» (par LVPI).

Žurnāla «Karogs» 11./12. numurā ievietoti N. Nekrasova dzejoļi «Pie Volgas» un «Vectētiņš» A. Ķēniņa tulkojumā.

Tā dažu gadu laikā vecās paaudzes dzejnieks Atis Ķēniņš ar savu rosīgo literāro darbību un aktīvo attieksmi pret laikmetu, darba biedru atbalstīts, nostājās padomju rakstnieka pozīcijās — piedalījās fašisma graušānā un atjaunotās miera dzīves celšanā.

PIRMS 30 GADIEM

1944. GADA VĒSTULES

(Ulda Ausekļa ievads, publikācija un piezīmes)

Mēdz reizēm sacīt, ka rakstnieki vienmēr un visur, visdažādākajos apstākļos domā, runā, strīdas par literatūru. Šais vārdos ir daudz taisnības. Vismaz to rāda arī rakstnieku 1944. gada sarakste, tās vēstules, kas saglabājušās līdz mūsdienām un tagad atrodas muzeju fondos, arhīvos un citās kolekcijās. Šais vēstulēs līdzās frontes apstākļu raksturojumam, personiskajiem pārdzīvojumiem un izjūtām sastopam domas par uzrakstītiem un iecerētiem stāstiem un dzejoļiem, tikko iznākušas vai lasītas grāmatas vērtējumu. Tā, piemēram, par Jāņa Sudrabkalna 1944. gadā izdoto dzejoļu krājumu «Ceļa maize» atzinīgu atsauksmi sniedz Arvīds Grigulis vēstulē Fricim Rokpelnim (1944. g. 7. II): «Kulturāla grāmata ar klasisku piesitienu. Man būs jāraksta recenzija «Strēlniekam».»

1944. gada sākumā rakstniekus uzaicina atdzejojot PSRS himnu, kuras izpildīšana oficiāli sākās ar 1944. gada 15. martu, un uzrakstīt LPSR himnas tekstu. Tāpēc daudzās vēstulēs galvenokārt skarti praktiski un organizatoriski jautājumi; reizē arī atklājas uzskati par literatūru, piemēram, Andrejs Upīts vēstulē Jānim Sudrabkalnam izsaka domas par tulkošanu, par tautas folkloru, par savu attieksmi pret dzeju utt.

Literatūrpētniekiem, arī lasītājiem palaikam ir interesanti uzzināt, kad rakstniekam radusies darba iecere, kā viņš pats uzrakstīšanas brīdī vai pēc kāda laika vērtējis savu gara bērnu. Arī to atsedz šī laika vēstules. Gada sākumā frontes laikraksta «Padomju Strēlnieks» redaktors Evalds Sokols labprāt publicē literārus darbus, un redakcijas darbinieki, kuru lielākā daļa ir literāti, to arī izmanto; tā avīzē biežāk parādās dzejoļi un stāsti. Kādā no janvāra

numuriem ievieto arī Pētera Pijola (Sila) dzejoli «Caur sidraba birzi» — vienu no viņa labākajiem kara laika dzejoļiem. Pēc dienām desmit vēstulē Jānim Grantam (1944. g. 27. I) Pēteris Sils ar nedaudz slēptu, bet acīm redzamu gandarījumu un prieku stāsta: «Kādu laiku atpakaļ man izdevās uzrakstīt dzejoli, kuru parādīju Fricim, kad viņš te atbrauca. Fricis teica, ka «perša» esot izdevusies, paņēma līdz ievietošanai «Karogā».» Domas par literatūras jautājumiem, par saviem darbiem un iecerēm atrodamas Jāņa Granta, Indriķa Lēmaņa, Arvīda Griguļa, Annas Sakses, Jāņa Sudrabkalna vēstulēs.

Andrejs Upīts gada sākumā pabeidz «Zaļās zemes» rokrakstu. Kā zināms, 1943. gada vasarā mājiņa egļu silā pie Kirovas, Kstiņinā, kurā rakstnieks dzīvoja un strādāja, no dega un gāja bojā arī daļēji uzrakstītā romāna manuskripts. Viss bija jāsāk no jauna. Zinot šo rūgto faktu, kļūst saprotamas rakstnieka rūpes par manuskripta tālāko likteni, par nogādāšanu drošā vietā; tāpat arī sava darba vērtējums izskan vēstulē Fricim Rokpelnim (1944. g. 18. III): «Savu «Zaļo zemi» es gribētu gan nosūtīt Tev uz Maskavu — arī tāpēc, ka drusku baidos to aprakstītā papīra blāķi te glabāt, — pie Tevis viņš būtu labākā drošībā. Bet kur lai atrod cilvēku, kas viņu aizvedīs, jo vedama tikpat kā mana paša galva.»

Saglabājušās tās vēstules, kas rakstītas 1944. gada sākumā, kad rakstnieki vēl strādāja frontes laikrakstu redakcijās, daļa atradās Maskavā, daļa Kirovā, kolēģis ar kolēģi, draugs ar draugu sastapās reti, visbiežāk sazinājās ar steigā rakstītām un sūtītām vēstulēm. Publicējam dažas no tām.

Fricis Rokpelnis — Arvīdam Grigulim un Jānim Grantam

Maskavā 19. II 44.

Esiet sveicināti un apsveikti, cēlie ordeņeši,

1) ar Sarkanās Armijas gadadienu;

2) ar Staraja Rusu, ar mūsu purviem, ar Sokolovu un

Bainovu, ko vakar pavēstīja «svodka»¹. Klausoties izlikās, it kā būtu ieņemta Madona vai Grobiņa, — tās sādžas laikam uz mūžu neaizmirst. Droši vien mūsu Kudrovā jau gatavojas pavasara sējai — lai viņai veselība, tai sādžai, kur mēs kādreiz visi bijām kopā. Kad karš būs beidzies, mēs noteikti katra pavasara pirmajā dienā sanāksim kopā un pacelsim savus katliņus, kā Arvīds² izsakās, par tām naktīm un dienām. Rakstu ansamblim³ vienu spēlējamu gabalu par latviešu strēlniekiem pie Lovates («Latvieši iet kaujā», 3. daļu)⁴, nu man bija daudz par to jādodomā. Istā dzīve šodien ir tur, pie jums;

3) ar izvārīto vāciešu zupas katlu pie Dņepras;

4) ar jaunu uzdevumu, kas dots mūsu rakstniekiem un ar kura palīdzību var ieskrāpēt savus vārdus vēsturē. Jāsacer Padomju Latvijas himna. Tādas būs katrai nacionālai republikai. Ir tūliņ jāķeras pie darba un viesiem, kas vien prot rakstīt. Jums abiem. Vēl citiem, kas tur divīzijā ar mieru to darīt. Termiņi nav gari, tekstam jābūt gatavam marta beigās (galīgi pieņemtam 15. aprīlī). Noteikumi šādi: himnas pamatā jābūt tām pašām idejām, kādas Padomju Savienības himnā, izsakot tās latviešu tautas skatījumā (Padomju Latvija kā lielās Savienības republika; padomju tautu draudzība; Ļeņins un Staļins; Sarkanā Armija; krievu tautas loma un palīdzība latviešiem brīvības izcīnīšanā; vienīgi padomju vara deva un nodrošina latviešu tautas īstu brīvību). Jābūt izteiktai latviešu tautas gadsimtu cīņai ar vācu iebrucējiem, apspiedējiem. Neminot, protams, vārdu «vācietis», izsakot to nepārprotamos simbolos vai nu par nakti, tumsu un postu, kas nāca no rietumiem, par Melno bruņinieku, vai vēl citādi un

¹ «Svodka» — Padomju Informācijas biroja ziņojums.

² Arvīds — Arvīds Grigulis.

³ Domāts Latvijas PSR Valsts mākslas ansamblis, ko noorganizēja 1942. gada jūnijā.

⁴ Dziesmu spēle «Latvieši iet kaujā», 2. cēliens publicēts «Karogā» 1945. gadā.

labāki (manuprāt, noteikti jāizsaka citādi). Var būt (pat ļoti vēlama) tēma — latv. zemes skaistums, Daugava, jūra. Himnas garums apmēram tāds kā Padomju Savienības himnai ar vai bez piedziedājuma, paša autora izraudzītā pantmērā, par mūziku daudz nedomājot. Taču netaisiet dzejas, jābūt politiskai precizitātei. Padomju Savienības himna lai būtu paraugs. Ir tāds plāns — ja vien frontes apstākļi atļaus, marta beigās sapulcēties visiem Maskavā — apspriest tekstus, izstrādāt galīgo variantu.¹ Šo gadījumu tad mēs varētu izmantot arī sava plēnuma sasaukšanai.² Tas pagaidām gan vēl plāns, bet darīsim iespējamo, lai tas realizētos.

Ir taisni nepieciešami, lai mēs sanāktu kopā. Lielajā RS plēnumā daudz un svarīgi jautājumi tika kustināti — arī mums tiem jāatsaucas. Šajā vēstulē vēl nepagūšu, kā nākas, par to uzrakstīt. Avotiņš drīz dodas ceļā, bet ar nākošo braucēju (varbūt ar Indriķi³, kas pašreiz Maskavā) aizsūtīšu Jums īpašu vēstuli par plēnumu. Pats svarīgākais gan pasakāms pāris vārdos — vajag rakstīt un labi rakstīt; vajag pazīt dzīvi — ar pilnu elpu to dzīvot līdz, jo vienīgi tad kaut ko vari pateikt. Veca gudrība, kas nekad nenovecos. Plēnums bija spoža krievu literātu parāde, patiesi izcilis notikums.⁴

Sveicieni Jums abiem — no Sudraba⁵ (viņa grāmatas pielieku klāt)⁶, no Kupšes, Vanaga, Meinharda⁷. Un jo īpaši no Profesora. Viņš Jums apgādāja nedaudz vitamīnu

---

¹ Himnas tekstu uzrakstīja F. Rokpelnis un J. Vanags 1944. gadā. Tekstu un A. Liepiņa mūziku apstiprina gadu vēlāk.

² RS valdes 3. plēnums notiek 1944. gada 4.—6. aprīlī.

³ Indriķis — Indriķis Lēmanis.

⁴ PSRS RS valdes plēnums.

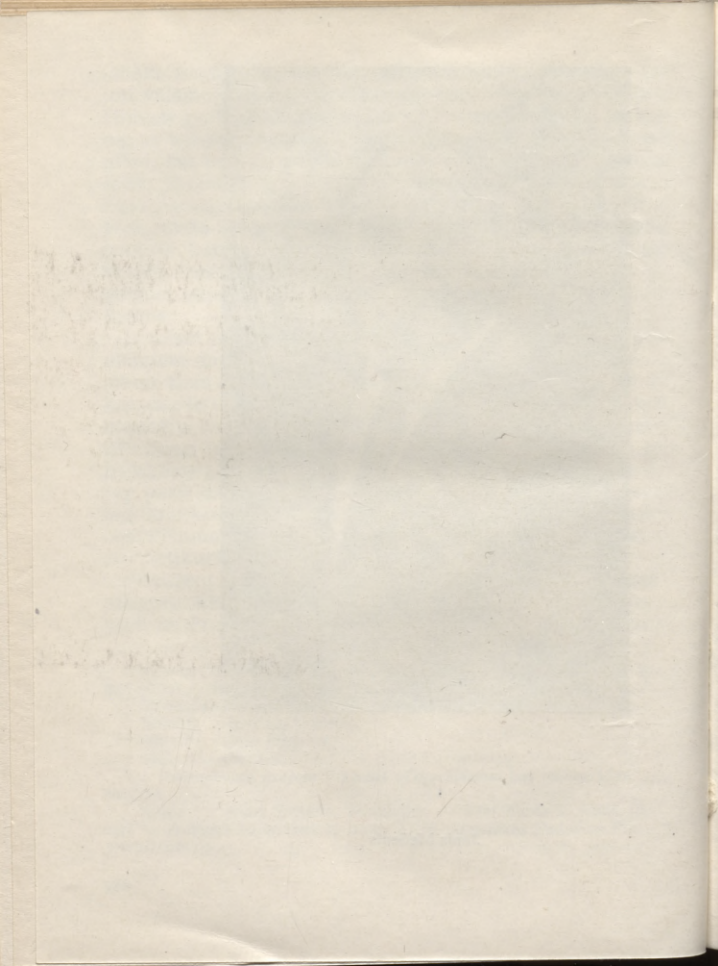
⁵ Jānis Sudrabkalns.

⁶ J. Sudrabkalna dzejoļu krājums «Ceļa maize», kas iznāca 1944. gada sākumā.

⁷ Kupše — Anna Brodele, Meinhards — Meinhards Rudzītis, Profesors — Augusts Kirhenšteins, toreiz LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs.

Jānis Medenis

(pa 2 tabletēm dienā), un arī klātpieliktās zeķes viņa sūtītas. Divu vienādu pāru viņam nebija — tāpēc nospriedām, ka Arvīdam, par cik viņš sācis rakstīt mīlestības dzejoļus, pienākas sieviešu zeķes, otrās — Jēkaupam. Vēl lūkošu Jums apgādāt pa pāris vilnas zeķu. Cigaretēs arī caur Profesora roku — no Amerikas latviešiem. Pīpējiet un pacienājiet arī citus redakcijas kājnieku un motorizētos spēkus. (Divīzijai aiziet diezgan liels cigarešu sūtījums, bet nezinu, cik no tā tiks Jums. Būtu labi atzīmēt avīzē šo dāvanu latviešu cīnītājiem — aprunājieties ar Avotiņu.) No manas puses — katram pa bloknotam un pierakstītam ziņojumam — vairāk pašreiz nevarēju izraut.

Lai Jums veselība, dārgie zaldāti! Rakstiet stāstus un vēstules! Sveicam visus, kas zem Jūsu jumta.

Fricis Rokpelnis

ANDREJS UPĪTS — JĀNIM SUDRABKALNAM

Kstiņinā 14. III 1944.

Mīlais draugs!

Kas ar Tevi ir noticis? Kā Tu nāc uz tādām — taisnību sakot, apvainojošām — domām, ka es varētu turēt uz Tevi ļaunu prātu? Aiz kāda tad iemesla? Es Tev noteikti pasaku, ka manās attiecībās un manās jūtās pret Tevi nekas nav grozījies. Tu man vienmēr esi bijis tas tuvākais no visiem maniēm darba biedriem, laikam arī tāpēc, ka mūsu draudzība ir daudz, daudz vecāka un pārdzīvojusi dažādus laikus un laikmetus (. .)

No Tavām pēdējām vēstulēm nepārprotami nojaušams, ka Tu esi stipri nospiestā jutoņā. Sākumā es domāju, ka man taču būtu daudz vairāk iemesla būt pesimistam, sevišķi pēc tās nelaimīgās apdegšanas, kad visu ziemu stai-

gāju tādā vatniecībā, kas tikko sniedzas līdz bikšu dibenam, un sievai nav lāga brunču, palikusi balta kā ābele. Bet es arokos savā darbā, viņa augu dienu ņemas saimniecībā, mazgā veļu, šuj puikam kādu krekleli, tā paiet laiks. Lasām avīzes, spriežam par tagadni un prātojam par atgriešanos Latvijā. Un tad man ienāca prātā, ka Tu tiešām esi liels vientulis, un vientulība tad ir jo smagāka, ja viņa uzgulstas taisni tādā burzmā un tādā kņadā, kas ir ap Tevi. Man šķiet, es ļoti labi zinu arī tos tuvākos apstākļus, kas Tev sirdi padara grūtu, — bet pacieties! Dzimtenes vēji tiešām pūš, arī Vjatkas mežos tie atšalc. Tur parādīsim, ko Padomju Savienībā esam uzkrājuši un ko mēs vēl spējam.

Ar to himnu patiešām ir ērmīgas lietas. Tu man jau agrāk rakstīji par savu nemieru ar kolektīvo tulkojumu. Tad februāra sākumā man šo tulkojumu atsūtīja līdz ar Pelšes¹ vēstuli, kurā bij aizrādīts, ka tulkojumā nepieciešami vārdi «Sovetskij Sojuz» un «Sojuz Respublik» un vispār varbūt iespējami labojumi. Tu nu neņemi ļaunā, uz Tevi tas vismazāk zīmēts, bet tulkojums man likās pavisam slihts. Es aizsūtīju atpakaļ Pelšem garu, garu vēstuli, kur kolektīva tulkojumu pēc sava gudrā prāta izanalizēju sīki, sīki, pantu pa pantam, gandrīz rindu pa rindai, mēģinādam aprādīt, kāpēc viņš liekas man nelietojams. Cik atceros, pa jokam ierakstīju arī tādu teikumu, ka kolektīvs būtu pat saucams pie dzejiskas kriminālatbildības par to, ka tur izlaists, ka Savienību radījusi tautu grība, kam taču vissvarīgākā principiālā nozīme. Tā kā dzeja vispār nav labojama, tad es to arī nevarēju darīt. Aizvedējs mina uz papēžiem, tāpēc es 5 stundās pārdzejoju himnu uz savu roku un aizsūtīju kopā ar vēstuli. Protams, ne tāpēc, lai parādītu, kā himnas tulkojamas, — romānā un varbūt arī tragēdijā es ar jums labprāt sacenstos, bet lirikā neturu sevi ne par kādu meistarū. Bet domāju, ka jums tur ir vesela komisija, tā jau gan redzēs, vai kaut ko no mana at-

---

¹ Arvīds Pelše, toreiz LK(b)P CK propagandas daļas vadītājs.

dzejojuma nevar ievietot tajā kopdarbā. Tā kā Pelše rakstīja, pēdējais termiņš esot 9. februāris un vedējs tikai tai dienā no šejienes izbrauca, ne Tu, ne Fricis par šo lietu neko neieminējāties, tad domāju — kol. tulkojums ir pieņemts un apstiprināts — un vairāk par šo lietu neinteresējos. Bet, ja es pareizi saprotu, ne mana vēstule, ne tulkojums nav komisijā nemaz, kā saka, priekšā celti, kas tomēr būtu bijis noderīgi. Protams, mans tulkojums ir vājš un atmests, bet arī Tev kā komisijas loceklim to vajadzēja zināt. Negribas un, taisnību sakot, arī vairs nevaru atkārtot, ko garajā vēstulē Pelšem rakstīju. Pieminēšu tikai to, ka kolektīva tulkojums stipri atšķiras no oriģināla, kamēr, pēc manām domām, tulkojama rinda pa rindai. Jau tāpēc vien, ka mums, latviešiem, Latvijā bieži iznāks himnu dziedāt kopā ar krieviem, lai tad tikai valoda būtu cita, bet saturs tas pats, citādi iznāk liels juceklis. Tā es to mēģināju darīt. Intereses pēc pielieku klāt savu meistarojumu — protams, tikai Tavai zināšanai.

Esmu ļoti vecmodīgs, tāpēc man šķiet, ka dzeja vispārī nav ne kolektīvi dzejojama, ne tulkojama. Pat viskolektīvākā no visām dzejām, proti, tautas dzeja, pēc manas saprašanas, nav radusies kopdarbā, bet katrs pants ir radies atsevišķas vērpejas, atsevišķa kūlēja un atsevišķa ganiņa pakausī. Uz to jau norāda varianti, kur cits to pašu pateicis «savā vizē». Ja himnu likuši Tev vienam atdzejot un tad nākuši ar saviem aizrādījumiem un Tu pats sevi labotu, tad iznākums būtu pavisam citāds. Visu laiku biju pārliecībā, ka tiešām tā arī top darīts.

Tagad nu nāk mūsu Padomju Latvijas himna — dzeja, kurai tiešām būtu jāatskaņo mūsu jaunās, mūsu strēlnieku asinīm atkarotās brīvas Latvijas dvēsele. Saņēmis uzaicinājumu, arī es sēdos un uzrakstīju dažus pantus, protams, tikai lai neatteiktos no kopējā jaunā un lielā darba. Himnu uzrakstīs kāds no jums, kaut tikai viņa izdotos tiešām mūsu skaistās zemes un mūsu varonīgās tautas cienīga! (..)

Prof. mani atkārtoti aicina pārcelties uz Maskavu. Tādi,

kādi mēs tagad esam, gan labāk iekāptum kādā ķepļuškā un braukstum reizē ar citiem atceļotājiem. Bet, kad būs sil-tāks un sausāks laiks, tiešām jāpadomā.

Ar sirsnīgām labdienām

Tavs Andrejs Upīts

INDRIĶIS LĒMANIS — FRICIM ROKPELŅIM

23. aprīlī 1944.

Sveicinul!

Vakar ieradās b. Lukss. Gaidīju daudzas vēstules, bet viņš man atveda knapi vienu. Vai tiešām no manas sievas Vorovska ielā nebija nevienas vēstules? Es jau vairāk kā mēnesi neesmu neko no savas ģimenes saņēmis.

Nosūtu Tev atkal vienu stāstiņu. Nesen nosūtīju b. Kaln-bērziņam un liku Tev nodot stāstiņu «Saša»¹. Tātad tagad Tev ir trīs mani stāstiņi: «Mārīte», «Saša», «Lakstīgala». Es domāju, ka tos vajadzētu ievietot grāmatā, par kuru es Tev, Maskavā būdams, runāju. Es tomēr ļoti uzturu domu, ka vajag izdot grāmatu². Vai tiešām tas nebūtu iespējams? Visiem kaut kas ir, par visiem runā, bet par Indriķi Lēmani neko, kaut gan viņš nav uzrakstījis mazāk un arī sliktāk kā citi. Kāpēc tāda netaisnība, kad mūsu rakstniecībai tik ļoti vajag auglīgas zemes zelšanai un ziedēšanai?

Esmu sadomājis un pasācis vairākus lielākus darbus. Grāmatu par divīzijas cīņām es gribu dot, es to pamazām rakstu, bet apstākļi tik saraustīti un neizdevīgi, ka grūti. Tad man ir padomā kāds garāks stāsts vai varbūt pat ro-

¹ Stāsts publicēts «Cīņas» literārajā pielikumā 1944. gada jūnijā, 7. numurā.

² I. Lēmaņa stāstu grāmatas iznāk 1945. gadā: «Klusie varoņi» un «Gaišais logs».

māns. Tas viss būtu veicams, bet, liekas, ne šejienes apstākļos.

Gaidu atbildi uz savu priekšlikumu.

Visu labu.

I. Lēmanis

JĀNIS GRANTS — JĀNIM SUDRABKALNAM

2. Baltijas frontē 10. VI 44.

Miļais draugs!

Šīs rindas Tu saņemsi pirms savas vārda dienas, bet, tā kā maz ticams, vai līdz svētkiem man iznāks otru vēstuli nosūtīt, tad ar šo sūtu Tev sirsnīgu sveicienu Jāņu svētkos.

Ja Tev galdā kāda lāse, neatsakies vienu malku iedzert par mani, jo šī būs man trešā vārda diena, kas paies secen, t. i., sausā. Gribu gan piebilst un izteikt ciešu pārliecību, ka nākošos Jāņos uzklāsim galdu kaut kur Rīgas jūrmalā. To gan esam viens otram solījuši no gada gadā, bet tas nav piepildījies. Bet šoreiz tāds pesimisms būtu nevietā. Kas tas būs par reibumu!

Par Taviem 50 gadiem rakstīju «Latv. Strēlniekā»¹. Avīzīte maza, un pusi no uzrakstītā nācās pašam nostrīpot, avīznieku valodā runājot, negāja iekšā. Neiznāca rakstīt par Tevi, miniaturistu, smalku mūzikas pazinēju, humoristu, tulkotāju. Tas Tev, kas saproti mūsu apstākļus, jāpiedod.

Arī Maskavā tagad galvenās uzmanības centrā, liekas, sabiedroto izkāpšana Eiropā, Ziemeļfrancijā. Tas dabīgi, jo par to šais gados tik daudz runāts, domāts, tas tik ilgi gaidīts. Nu tas noticis. Pieradušiem pie Sarkanās Armijas

¹ J. Granta raksts saucas «Jānis Sudrabkalns piecdesmitgadnieks», ievietots «Latviešu Strēlniekā» 1944. gada 16. maijā, 68. numurā.

triecieniem un tempiem, daudz kas jau no pirmām dienām varbūt neliekas tā. Uzkrīt milzīgais tehnikas daudzums, bet samērā mazie panākumi, pārāk lielā runāšana, bet maz īstās skaidrības. Lai no sākuma kā, tas tomēr liels pagrieziens notikums, kas strauji tuvinās hitlerisko Vāciju kampam un atvieglos mūsu stāvokli.

Tik skaistu vietu un apkārtni kā šī, kur patreiz atrodamies, man nav nācies redzēt šais kara gados. Priežu, egļu noauguši vai tīrumu segti kalni, lejas, kurās vizmo ezeri un vijas mazas upes. Ja Tu iedomās skati Vidzemi ap Ērgļiem, tad zini, ka es dzīvoju tādā apkārtņē.

Ap šī mēneša beigām beigšu stāstu par kādas augstienes aizstāvēšanu. Notikums ņemts no divīzijas ziemas kaujām. Stāsts būs ap divi iespiedloksnes, un patreiz tas galvenais, ko strādāju.¹

Tava vēstule, ko atveda man Grigulis, mani ļoti iepriecināja. Es nemaz, miļais Jāni, nespēju iedomāties tādu stāvokli, ka es nebūtu Tavs patiešs draugs. Man gan tāds cūcīgs raksturs, nevajadzīgs asums, kas reizēm sakaitina pat tādus cilvēkus kā Tevi. Tu man piedod un tici, ka patiesībā es ne pret vienu neesmu ļauns. Par Tevi vienmēr esmu domājis un domāšu tikai labu, lepodamies, ka mans draugs ir tāds ievērojams cilvēks kā Tu,

Ar sirsnīgu sveicienu

Tavs Jēkaups

---

¹ Stāsts «Kalna sādžas aizstāvēšana» publicēts tāda paša nosaukuma stāstu krājumā 1947. gadā; stāsta fragments pirmoreiz ievietots «Latviešu Strēlniekā» 1944. gada 7. jūnijā, 79. numurā, ar virsrakstu «Augstienes 117 aizstāvēšana». Redakcijas ievadā atzīmēts, ka Dambrāna tēla prototips bijis Padomju Savienības Varonis Jānis Rainbergs.

JĀNIS MEDENIS

Skaidrīte Sirsone

DIVI MANUSKRIPTI

Starp citiem nelaikā aizgājušā dzejnieka rokrakstiem, piezīmēm, uzmetumiem un pabeigtiem dzejoļiem atrodas divi viņa paša sakārtoti krājumi — «Ugunis naktī» un «Putnu ceļš» (glabājas pie Leas Davidovas-Medenes). Pirmajam uz titullapas doti tajā ietilpstošo sacerējumu žanru apzīmējumi — «Balādes, cikli, poēmas». Krājums «Ugunis naktī» bijis iecerēts ļoti plašs un tematiski vienots, attēlojot revolūcijas notikumus 1905. un 1906. gadā, kas saistīti ar atsevišķu kaujinieku varonību un cara patvaldības un muižnieku nežēlīgo izrēķināšanos. Manuskriptā ietilpst četrdesmit astoņi samērā prāva apjoma dzejas darbi uz divi simti četrdesmit mašīnraksta lappusēm. Tie uzrakstīti galvenokārt piecdesmito gadu otrajā pusē.

Sadarbībā ar redakciju 1961. gadā paguva iznākt tikai piecu poēmu izlase ar tādu pašu nosaukumu («Ugunis naktī»); balādes «Saucēja un atbalss», «Mārtiņproze» un «Dievkociņš» ievietotas izlasē «Dienu krāšņums» (1958), daži darbi publicēti arī periodikā, bet vairums palicis manuskriptā.

Manuskriptā «Ugunis naktī» ievietotie dzejas darbi dažādus revolūcijas gadu notikumus attēlo zināmā pakāpenībā; tie nav tikai individuāli gadījumi, tiem cauri aužas revolūcijas masveida raksturs. Gandrīz katras poēmas, balādes vai cikla pamatā ir konkrēts īstenības fakts, ko autors sacerējuma ievadā komentē; diemžēl šādi skaidrojumi rodami tikai pie manuskripta otrās daļas darbiem.

Ka Jānis Medenis ir viens no spēcīgākajiem latviešu balādistiem, to liecina arī manuskriptā lasāmie šā žanra dzejas darbi — tādi kā «Spreidīšis Madlienas baznīcā»,

«Lubāna laivinieks», «Bēru diena Jelgavā», «Balāde par kara zirgu», «Saucēja un atbalss», «Drustu asins lietus», «Klāvs Spēks» un vēl citi. Dramatiski kāpinātā tēlojumā te redzam šo balāžu varoņus, kuri nebaidās nāves, kuri pat mirstot apliecina dzīvi un dzīvību. Viņu vārdi un viņu paveiktais darbs nezūd, bet paliek tautas atmiņā, par viņiem stāsta arhīva dokumenti un runā dzejnieki.

Tā, piemēram, iepazīnīes vēstures materiālos ar kazaku komandiera Krasnova ziņojumu par eksekūciju Drustos 1906. gada 11. augustā, Jānis Medenis guvis ierosmi balādei «Drustu asins lietus». Dzejnieka iztēlē drūmā, lietainā diena, kad pie baznīcas sadzīti divu pagastu iedzīvotāji, lai viņu acu priekšā par biedinājumu visiem nošautu aktīvākos cīnītājus, kad lietus lāses sarīt kopā ar nonāvēto asinīm, rada šo asociāciju, it kā no pašām debesīm lītu asins lietus. Balāde veidota ļoti kompakti un mērķtiecīgi, tajā nav nekā lieka. Ir trīs personāžu grupas: sodāmie revolucionāri, lielais ļaužu pūlis un jauns kazaku jesauls ar savien kazakiem. Darbības norisē katra grupa tiek attiecīgi izgaismota un tās domas un pārdzīvojumus izsaka kāds no tās pārstāvjiem. Arvien straujāk un dramatiskāk kāpinās darbība, kad pēc jesaula pavēles kazaki sāk ar pletnēm daudzīt visus sadzītos cilvēkus — gan mazos bērnus, gan vecos un slimos. Bet velti jesauls gaida žēlošanos un vaidus, laukam pāri «spēji nāk klusums tik milzīgs kā naid». Arī tad, kad eksekūcija beigusies, kad sadauzītie un izmocītie, cits citam palīdzēdami, sāk izklist, redzams, ka viņu iekšējo spēku nekas nav spējis salauzt, un uz lauka paliek viens pats jesauls, raudzīdamies, kā zeme izmirkusi asiņu lietū.

Arhīvu materiāli ierosinājuši arī balādi «Klāvs Spēks». Drosmīgo un vāronīgo Kurzemes puisī soda ekspedīcija nošāvusi Priekulē 1906. gadā. Balādē attēlots, kā saltā puķeņa naktī savu tiesātāju atnācis tiesāt nomocītais Klāvs Spēks; cauri vētras brāzmām liekas, ka viņš dauza pie durvīm un prasa atmaksu. Balādes kompozīcijā izmantots

dialogs: vienu strofas pusi veido jautājums, kas ierosina atcerēties traģisko notikumu gaitu, otrā pusē dota atbilde, resp., apstiprināts jautājumā minētais fakts.

Kas daudzās pie durvīm, kad putenis kauc? . . .

Vai atgriezies trakais Klāvs Spēks?!

— Jā, pārnāk viņš naktī, prom miegu tev trauc, —
Laid iekšā! — tev saka Klāvs Spēks!

Kam saistīja rokas, kas saļima šauts?

Vai nebiji tu tas — Klāvs Spēks?

— Jā, kritu pie zemes, vai divkārt es laužts,
Bet diezgan nu pūties Klāvs Spēks!

Žurnāla «Karogs» 1962. gada 6. numurā, rakstot par balādēm, esmu analizējusi arī Jāņa Medeņa šā žanra darbus «Saucēja un atbalss» un «Klāvs Spēks», kas līdz tam bija publicēti periodikā. Nezinādama dzejnieka pārējās padomju laikā sarakstītās balādes un balstīdamās tikai uz šīm publicētajām, esmu devusi nepareizu vispārinājumu. Abas šīs balādes parādīja, ka dzejnieks sižetiskajam risinājumam izmantojis citus paņēmienus nekā agrāk, proti, šeit darbība vairs nav attēlota tieši (kā tas bija viņa priekšpadomju laika balādēs), bet tā atklājas caur nostāstu vai atmiņu prizmu. Manuskripts «Ugunis naktī» tādu vispārinājumu nerada.

Šeit izmantoti dažādi sižeta veidošanas paņēmieni — tiklab poēmās, kā arī balādēs. Daudzos šā krājuma dzejas darbos attēlots kāds cīņas brīdis, nereti arī izvērsta kaujas norise, kur redzam Jāņa Medeņa veiksmi šādu masu ainu veidošanā. Tādas, piemēram, ir poēmā «Grautiņi» attēlotās ainas, kad sievietes ielaužas policijas iecirknī, prasīdamas atbrīvot viņu vīrus. Un tālāk uzbrukumi atklātajiem namiem un krogiem kā sava veida strādnieku grūti nopelnītās iztikas piesavinātājiem. Šiem uzbrukumiem ir stihisks raksturs, un to izteiksmīgi pasvītro stūrainais, it kā sasteigts ritms, apcirstās vārsmas. Neliels piemērs:

Tāds naidis
Un niknums
kā šaustītu lāceņu rēciens!
Dobjš, aizelsies vaids —
Un plosīgs un izmisīgs lēciens, —
Pagalam ir salauzts, kas lūst,
Un graužamais grūst.
Pazib liesma — un ugunis šaudās,
Ceļas vējš — drīz uzpūst tās debešos jaudās! . . .

Mazāk mākslinieciska spēka dažām krājumā ievietotajām satīrām — «Pastalnieks», «Gana lūgšana», «Filistru bailes», «Prātnieku sarunas». Te dzejniekam nav izdevies iecerēto aso sabiedrisko domu pateikt trāpīgi un koncentrēti, tā lielākoties izplūst un pazūd garos pārspriedumos.

No lirikas krājuma «Putnu ceļš» septiņdesmit deviņiem dzejoļiem divdesmit seši publicēti izlasē «Dienu krāšņums» (1958). Kā rāda atzīmes uz manuskripta pirmās lapas, tas tapis no 1955. gada marta līdz oktobrim. Pirmajā variantā tam apakšvirsraksts dots «Mīlas dzeja», tad autors to svītrojis un uzrakstījis «Dzeja». Galvenokārt šeit ir patiešām neatkārtojami skaistas vārsmas par dziļām izjūtām bagātu mīlestību, kuru neuzveic ne tālums, ne atšķirtība. Gluži otrādi, šais pārdzīvojumos liriskā varoņa mīlas spēks kļūst arvien stiprāks, viņa iekšējā tuvība ar iemīļoto vēl vairāk pieaug.

Tūkstošiem jūdžu es gājis un sajutis tevi tik tuvu,
Itin kā neredzams gars mijkrēslī sekotu man, —

saka dzejnieks divdesmit četrus dzejoļu ciklā «Ziemeļu elējijas». Vai arī ciklā «Sapņojot»:

Tev atbild sirds: kļūs dzižs, kas tevi milēs,
Augs laikiem pāri, tumsu uzvarot,
Jo — mīļa spēks, kas tavu acu zilēs!

Jāņa Medeņa krājumi palaikam tematiski vienoti, un, tāpat kā ikvienu viņa dzejoli saista kopā tā stingrā stro-

fiskā forma, tā arī visam krājumam ir sava mērķtiecīga kompozīcija. Manuskripts «Putnu ceļš» sadalās vairākos ciklos. Pirmais cikls ir ar tādu pašu nosaukumu, un tāpat saucas arī šā cikla pirmais dzejolis. Tas ietver galvenās tematiskās līnijas, kuras tālāk zarojas citos ciklos un citos dzejoļos.

Pirmā cikla dzejoļi attēlo liriskā varoņa drūmumu un nospiešību atšķirtībā no mīlotā cilvēka; taču nekur nejūt ne izmisumu, ne bezcerību, toties vārsnām cauri skan gatavība pārvarēt visas grūtības.

Otrs cikls — «Sapņojot» — sniedz skaistas, emocijām bagātas atmiņu ainas, kas vietumis savijas ar tiešajām izjūtām. Visi septiņpadsmit cikla dzejoļi uzrakstīti kā Raiņa soneti ar kodu, strofas ritmiski un kompozicionāli veidotas nevainojami. Forma ar saturu šeit tik labi saplūdusi, ka šķiet — vienīgi tādā veidā dzejnieks varējis paust savas domas un pārdzīvojumus. No šā cikla arī visvairāk publicēts izlasē «Dienu krāšņums» — pavisam deviņi dzejoļi.

Ne tik vienots ir nākamais cikls «Aprīlis — Sulu mēnesis» ar apakšvirsrakstu «Trīsdesmit dienas». Šais trīsdesmit dienās, respektīvi, trīsdesmit trīs dzejoļos (jo divdesmit pirmajai dienai veltīts vesels četru dzejoļu cikls «Vainagi») dzejnieks izstaigā visus gadalaikus, sākot ar pirmo pureņu ziedēšanu un beidzot ar skumjām rudens vakara pārdomām. Gandrīz katrā dzejolī vairāk vai mazāk pavīd arī mīlotā cilvēka tēls, vairāk nekā iepriekš te valda daba ar tās norisēm, kuras vērojot nereti rodas asociācijas ar paša pārdzīvojumiem. Katrs no šo trīsdesmit dienu dzejoļiem rakstīts citā formā, kuras kaldinājumā jūt meistara roku, klasisko strofu stingrajā ritmā nav nevienas liekas zilbes.

Un beidzot — ceturtais cikls «Ziemeļu elēģijas», kurā ietilpst divdesmit četri dzejoļi. Nenoliedzami te jūtama Johana Volfganga Gētes «Romas elēģiju» un Jāņa Sudrabkalna elēģiju cikla «Klodijai» ietekme. Gluži tāpat kā Gētem Roma, tā šeit Jānim Medenim Ziemeļi ir tā vieta, kur

norit elēģiju ārējā darbība, bet visa to iekšējā būtība, visu pārdzīvojumu centrs ir dzimtene, tur piedzīvotais un izjustais, no turienes nāk un uz turieni iet visas liriskā varoņa domas. Un tās visas vijas ap iemīļoto cilvēku, atmiņu ainām vijoties un mijoties ar tagadību.

Lasot Jāņa Medeņa «Ziemeļu elēģijas», šo radniecību ar Gētes un Sudrabkalna darbiem izjūtam spēcīgi, taču nekur nevar runāt par kādu motīvu vai tēlu mehānisku pārman-tošanu. Šis ir viens no tiem literatūrvēsturē atzīmējamiem radošas ietekmes gadījumiem, kad viena liela talanta meistariski paveiktais darbs ir devis impulsu otram talantīgam vārda māksliniekam.

Mākslinieciskā veidojuma ziņā krājums «Putnu ceļš» ir uz augsta līmeņa, ik vārsmā skan kā labi izliets zvans. Strofu un dzejoļu formas te ļoti dažādas. Turklāt tādas, kam nepieciešama izcila dzejas tehnikas prasme (elēģiskais distihs, soneti, Raiņa soneti, tercīnas, rondo, rondeles, villanele, franču balāde). Dzejnieka augsto poētisko meistarību parāda arī tas, ka viņš spējis katru dzejoli sniegt kā vienreizēju parādību, kaut arī tēlu un gleznu klāsts ir visai parasts, tās pat atkārtojas. Taču šo atkārtosanos nemanām, arī jau iepriekš teiktais nākamā reizē skan kā nupat dzirdēts.

Aplūkojot minētos divus Jāņa Medeņa manuskriptus un atceroties arī tos darbus, kas publicēti agrāk, rodas secinājums, ka visspilgtāk viņa talants ir izpaudies spēcīga emocionāla pārdzīvojuma radītajā liriskajā dzejā un liroepikas sacerējumos, kad autors attēlo kāda notikuma norisi un ar to saistītās izjūtas un pārdomas. Bet, tiklīdz dzejnieks grib teikt zināmus filozofiskus vispārinājumus, tā rodas sarežģītas vai virspusīgas frāzes. Reizēm, kad šādu pārspriedumu ir vairāk, tie aizvirza lasītāju projām no galvenās sižeta līnijas vai centrālā pārdzīvojuma, un, kad autors atkal mūs atved atpakaļ, iepriekšējo pacēlumu nav tik viegli vairs noturēt. Un tad notiek arī tā, ka tā pati dzejoļa forma, kas nesen vēl šķitusi kā visatbilstošākais

šās tēmas izpausmes veids, sāk traucēt. Šķiet, it kā domai pietrūkst vietas, un rodas vai nu pārāk aprauta izteiksme, vai arī liekvārdība.

Tā diemžēl noticis manuskriptā «Ugunis naktī», un šai ziņā, protams, nekādus labojumus vairs nevaram sagaidīt. Taču šādu mazāk izdevušos vietu nav daudz, un krājuma kopējo vērtību tās nespēj jūtami ietekmēt. No manuskripta nepublicētajiem darbiem būtu vēlams vienkopus redzēt Jāņa Medeņa balādes, tāpat kā 1961. gadā iepazīnām labākās poēmas.

DRUSTU ASINS LIETUS

*Man liekas, ka iespaids no eksekūcijas
bija milzīgs. Neganti pūta vējš, un lija
bezgalīgais drūmais rudens lietus.*

(No kazaku simta komandiera Krasnova ziņojuma par eksekūciju Drustos 11. augustā 1906. gadā.)

Dokumenti un materiāli, 420. lpp. (1956. g.)

Trīs vadi. Trīs zalves. Un asinis skalo
Prom lietus, ko rausta drūms, rudenīgs vējš.
Aiz bedres pie stabiem — trīs sejas tur balo,
Līst lāses pār acīm un spozmi tais dzēš.

No stinguma zirgu rauj jesauls jaunais,
Un gaisu bez mitas tā nagaika sit,
Jo šķiet viņam pēkšņi, ka piere mulst kaunā,
Un asiņu piles pār vaigu tam rit.

Ai, lietus un skumjas, un pretī kā miglā
Šie tūkstoši ļaužu, pie zemes kas krīt,
Un pati šī zeme kā receklis miklā,
Un — kliedzieni vakar un šodien, un rīt!

Ir pagasti divi pie dievnama dzīti
Ar sievām un bērniem, un — kas vien tik kust:
Ar slimiem un kropliem, un — nāvei par spīti —
Ar mirējiem ratos, lai beidzot tie klust.

Un jesauls zirgā sauc skaļi kā lasot:
— Nu uzklausies, tauta, kurp vedīs tavs ceļš! —

Un paceļ viņš skatu kā pātagu aso,
Kas apziņā cērtas un drumslās to šķeļ.

— Trīs galvas tev — pūķim — es nocirtu šodien,
Bet deviņas — redzu — uz stimbēniem aug!
Tik ilgi tev pērties pa šausmām un sodiem,
Kamēr mani pirksti ir cerības žņaugš!

— No smadzenēm trulām tev padzīšu domu,
Ka brīvs vari celties, kas piedzimis — vergš;
Pats tēlosi — pūli — sev rakstīto lomu,
Līdz kropluma sava tev dvēsele derš!

— Vai, izgājis cīņā, vēl kaujies ar miegu
Tu — riebekli glumais? . . . Tad samani pats:
Cik tumsība dzemdēt var lišķu un spiegu,
Tik redz jūsu vidū mans mulsušais skats.

— Es nodrebu — brīvais, es nodrebu — kazaks —
No šausmām, kas acīs kā sunim tev gail!
Ar drosmīgo līdzīgs — es sistu to mazāk,
Bet glēvuli taupīt — no dieva man bail! . . .

Un māj viņš par zīmi, ka beidzis ir tiesāt,
Un spriedums ir sacīts, un soda laiks klāt,
Un uzvijas pletnes un iecērtas miesās,
Ar kurām kā kūļiem viss klājiens te klāts.

Kaist jesauls drebās; kā lēmis — viss sācies,
Nu — labdares jūsmā — sirds atveldzi gūs:
— Ē, vīri un sievas, ar lūgšanām nāciet,
Ar nožēlām, gaudām, — es žēlošu jūs! . . .

Tik vēji ar lietu brāž pāri un šaudās;
Smok sitēji elsās, kas laužas kā vaidš.
Dreb sievas pie sētas, bērns iekunkstas raudās, —
Un spēji nāk klusums tik milzīgs kā naidš.

— Ē, jaunekli bālais, celts mocekļa godā, —
Sauc jesauls īgni, — kas raudāt tev liedz?
— Ej tālāk — lai lišķis pie kājām tev lodā,
Lai vergs rāpo gaudās un nodevējs klieudz!

Un stāj viņš, kur galva trīc asinīs sirmā.
— Šurp nožēlā acis pret glābiņu vērs! . . .
— Kas pacēlis roku — lai mieru lūdz pirmais,
Vai — smiltis uz šķirsta šī sauja tam bērs! —

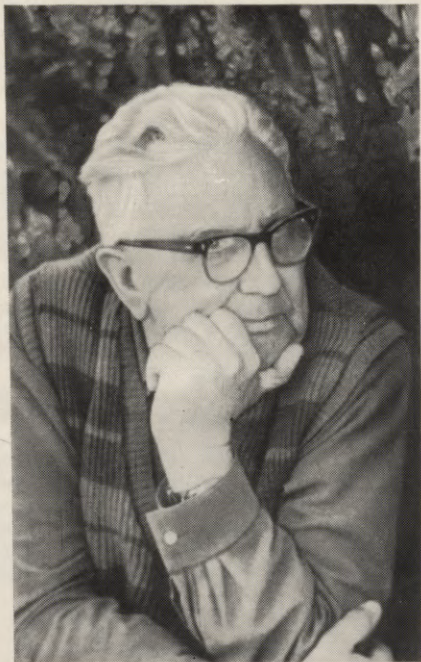
Pie zēna viņš piejāj: — Kas mīlēdams šķiros
Še avis no vilkiem, — grib piedot tev, dēls!
— Kā neveikts te mira mans skolotājs Širons,
Tā mirstu par tevi, tāls saullēkta kvēls!

Un blakus — lūk — sieva kā maida tur lokās . . .
No cirtiena sānos zirgs salecās straujš,
Jo jātniekam pēkšņi šļūd pletne no rokām,
Un sviedrus no pieres viņš aumaļām rauš.

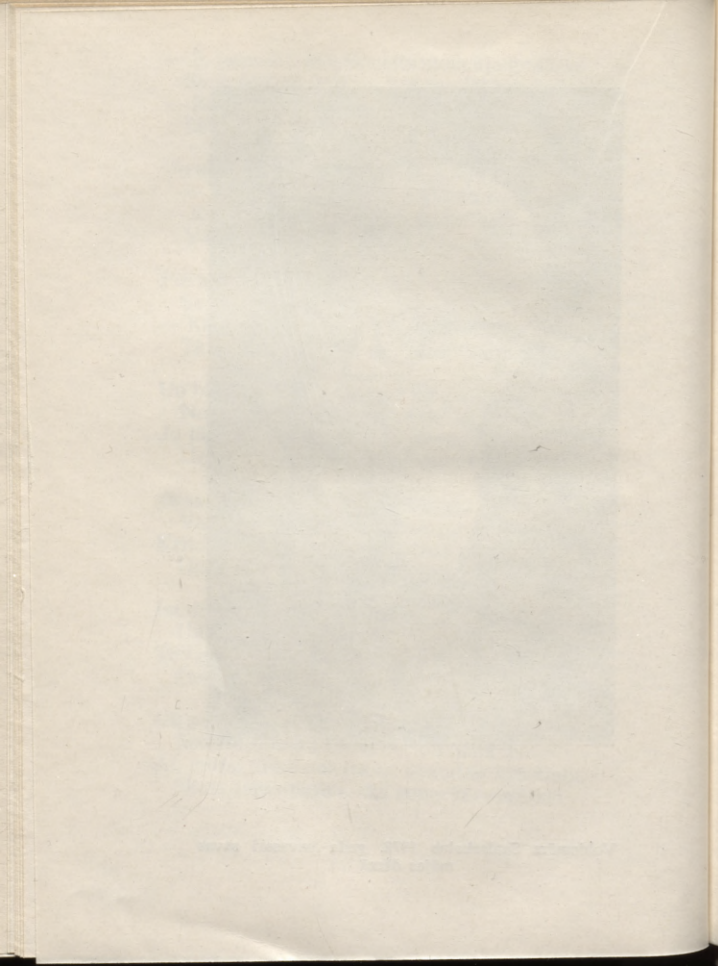
«Kas vērās man pretī? . . . Vai māte, vai māsa?
Vai līgava kaila aiz kauna tur mulst?»
Krīt līmenā kausā tā — pēdējā lāsa,
Un mokas uz pleciem kā lietuvēns gulst . . .

Iet diena uz galu . . . Pie zemes dreb stāvi,
Un sievas tur — liekas — no kapiem tos ceļ;
Tad aizslīd tie rietā, kā — uzveicot nāvi —
Pret uzvaru vestu tos krēslainais ceļš.

Un pēdējo skatu laiž jātnieks pār Drustiem,
Bet nezib tais acis ne cerību dzirksts.
Ai, mūžs, tu kā vakars šis apaudzis krustiem,
Skats asiņu lietū — kā zeme šī — mirkst . . .

Voldemārs Sauleskalns 1972. gada pavasarī savas
mājas dārzā

KĀ PURENES ZIEDS

(Valdemāra Anciša ievads un publikācija)

Krietna daļa Jāņa Medeņa dzejas palikusi neizdota — ārpus septiņiem viņa dzejas krājumiem. Lielākoties tā ir četrdesmito gadu vidū, bet pēc tam piecdesmito gadu vidū un beigās uzrakstītā lirika un liroepika, kas nav iekļauta nedz izlasē «Dienu krāšņums» (1958), nedz arī poēmu krājumā «Ugunis naktī» (1961).

Žanru un tematikas ziņā tas ir visai daudzveidīgs materiāls. Samērā bieži dzejnieks te lieto jambisku desmitrindu strofu, kas izkārtota četros pantos (četras, trīs, divas un viena rinda) un stipri atgādina Raiņa sonetu — ar to atšķirību, ka šeit viena rinda vairāk nekā Rainim. Toties dzejnieks šais gados pavisam šķiet aizmirsis savus Medeņa metrus, par kuriem jau to rašanās laikā kāds tolaik ietekmīgs recenzents bija iedzēlis: «Medenis savus metrus varēja nepatentēt, tos viņam nezags.» Šie metri tad arī jāuzlūko par tīkamu, bet izolētu literāru parādību, kas palikusi bez manāmākām sekām un sekotājiem. Un tomēr dažam labam no jaunajiem gribētos ieteikt: pacīnieties ar šīm grūtajām, bet skaistajām formām! Tāpat vien — pašaudzināšanas nolūkos. Lai pierastu disciplinēt domu.

SARKANAIS ĀBOLIŅŠ

Tik koši āboliņš tev uzdzied vaigos,
Ka viņa smaržā pašai noreibst sirds
Un skarbums rimst un vijas vārdos maigos.

Tik tikko vējiņš karsto elpu spirdz.
Iet laukiem pāri krāšņā pēcpusdiena,
Un viņas vēlīgs smaids tev acīs mirdz.

Laiks ēnās nākt pie medus un pie piena . . .
Bet liksmi klausās mīlās soļos viņš:
— Tu — spēcīgais, un es šai kvēlē viena —

Tavs launags salds un svētais vakariņš!

ROZES

Cik šodien plaucis tumšsarkano rožu,
Tik vēlīns vakars tev pie krūtīm glauž
Un izdzēsrieta pēd'jo staru spožu.

Miers acīs līst, un gurdie plaksti snauz,
Bet drebot zina sirds, ka klusums — maldi,
Un soļu tuvošanos tumsā jauž . . .

Ak, gainīgā! Kā valdniece tu valdi!
Viņš reibis smaržās, elpu aizurot, —
Un nomods apņem jūs kā miegs tik saldi,

Par rozēm vienu sapni sapņojot.

MEŽA LILJA

Ai, dzidrais zieds, ko sarga smarža šķīstā,
Ka domās drosmes nav tev pieskarties!
Kā Laimes elpa rīta spozmē līst tā
Ap lūdzēju, kas ceļos nometies.

Tu — mīlās smaids tai mirklī mīlā istā,
Kad krīt no acīm viss, kas nepatiess,

Un lepnā priekā aizmirst sirds, ko nīst tā,
Par nebijušo sapnim ļaujoties.

Tu — puķē burta meža lauma skaistā!
Tev pāri slīdot, melna bite dūc
Un, redzot tevi, savā kārē kaist tā.

Bez sāta, gausa — skaidro medu sūc
Tā ilgi, pati apreibdama salkās, —
Un asins lāse rit no baltās krūts

Teв, sviestai dabas atjaunotnes alkās.

VECAIS PUĶU DĀRZS

Starp drupām piesaulē zeļ puķu dārzs
Kā dzejnieks vecs — viens, aizmirsts, savā rosmē —
Un gaida, kad to silta roka skārs,
Un ziedos krāsas šķiļ tas senā rosmē —
No Jurģa līdz pat salnam Miķelim,
Kad ziema ķeras grožos rudenim.

Te smaržas dzidrumā kā lietņš liņā,
Pie lupstājiem stāv draugos bišķrēsliņš,
Ar apiņiem iet miķelnīca cīņā,
Un saldi-skumji dvašo dievkociņš:
Te pulksteņu un mežrozīšu ģintis
Slēpj sevī seno mīlestību zintis.

Tik flokse vien no visām jaunajām
Ar prieku uzņemta šai veco draudzē,
Un skumjām bārenītēm — gājējām —
Ceļ lupstājs telti, lai tās gadi saudzē,
Starp saimniecēm, kas tik stipras cilts,
Ka nespēj nāvēt tās ne karš, ne vilts.

Zel' vecais puķu dārzs — viens, savā rosmē —
Un zina, ka pēc gadiem līdumnieks
Nāks cirvi plecos, jauns un varens drosmē,
Jo mūžīgs ir zem saules dzīves prieks.
Un jaunā puķu kopēja tam blakus
Pa krēslu ravēs aizaugušos takus.

Tik smalku trīsu vērpts būs viņas gars,
Ka sadzirdēs tā seno audžu stāstus,
Un ziedu smaržu pilnais novakars
Tai nēsīs puķu stādītāju glāstus.
Tad, dievkociņam galvu pieglaužot,
Tā jutīs senatni to svētījot.

MEŽINIECE

Vientulīgā meža sētā
Nācis pavasaris auksts;
Asnu vietā vagā sētā
Ausmā salnas ziedi plaukst.

Gainot salnu, miglas vāli
Smagi zemā logā gulst.
Jaunās sievas vaigi bāli
Krēslas vientulībā mulst.

Kam te nāci posta vietā,
Vientulīgo mežinieci?
Kādā apņēmībā cietā
Darbā viena stāvu lieci?

Vai tev bērna dienu zeme
Atmiņās kā puķe tvīkst?
Gadiem vagā rūsē lemess,
Pāri tam jau ieva līkst.

Vai te tautas veda tevi
Laimes vietā dzīvi sākt?
Un tu solījumu devi
Mūžam atpakaļ šurp nākt?

Drupu kaudzes, dadži, oļi . . .
Zemā rūts kā mānot zib.
Bet tik liksmi tavi soļi —
Zina sirds, ko lolot grib!

Saldē salna, pieviļ migla,
Bet kas dzīvei sacīs «nē»,
Kad jau bezdelīga žigla
Jautri vijas paspārnē!

Minot saimīniecei veco,
Jaunai priekus uzticot,
Tā tev lizdu vītu plecā,
Ausīs jauki vidžinot.

Vientulīgi miglas rīti . . .
Kas lai krēslā stigas cērt?
Dzird jau gaisos cīrulīti —
Nāk viņš saulei vārtus vērt!

DZELTENĀS PĪPENES

Stāv saule augstu pusdienā pār laukiem,
Kad zviļā pīpenīšu vainagā
Tu pārnāc, skanot izkaptim un traukiem.

Zuz dārzā ēnas balsī glaimīgā:
Nu dusēt nāc, kas teci te un strādā,
Un neej garām solī gainīgā! . . .

Bet dienvids sauc, kur upē veldzi gādā,
Un krastā — zālē gulot — smaržās rīst
Pie kājām vilnis silts, un zelta ādā

Ar debess stariem skūpstu kvēle list.

LABDARĪGAS DIENAS

Šīs divi dienas smiltainē un priedēs,
Kas dienvidvējos šalc pie ūdeņiem,
Zan ausīs: smilgas skara tevi dziedēs,
Tev spēka tiks vēl daudziem rudenim.

Pie viršu kājām zaļā ēnā gulu,
Un smilgas trīsdeksnis tik līksmi zuz
Par citu vasaru, par laiku bulu.

Un saule rotā rasas pilienus,
Kas pazarēs kā glezni augļi dus, —

Tiem lūpām pieskaros un sūcu spēka sulu.

VOLDEMĀRS SAULESKALNS

(1905—1973)

PIE PUĶES NOLIECIES

(Jāņa Liepiņa ievads un publikācija)

Pat tie, kas labi pazina Sauleskalnu dārzu, nezināja, ka V. Sauleskalnam atvilktnē guļ liriski dzejoļi. Tik viengabalains bija mūsu viedoklis par Sauleskalnu kā dramaturgu, ka pat prozas darbi stāvēja kaut kur sānis no viņa literārās darbības. Taisnība, daudzās lugās ir dziesmu teksti un atsevišķi dzejoļi, dažādi bērniem domāta ludziņa sacerēta saistītā valodā, un tomēr atrastās dzejas rindas ir itin kā pavisam jauna Voldemāra Sauleskalna dzīves un darba puse. Taču tikai nosacīti; Sauleskalna dzejiskā pašizteikšanās ir Sauleskalnu dārzs. No četrdesmitajos gados rakstītajām dzejas rindām, kas te publicētas kopā ar 1960. gadā sacerēto «Kad jūti pats...», ir tiešs ceļš uz Sauleskalnu dārzu. Kuldīdznieki šo dārzu, jebšu tas administratīvi atrodas Kurmāles ciemā, pieskaita pie savas pilsētas brīnumiem. «Kas slinks pieliekties, lai pasmaržotu rozi pilsētas apstādījumos, tam ir īstā vieta pie Sauleskalna rozēm: tās ikviens var smaržot, muguru nesaliecis.» Tā par Sauleskalnu dārzu citkārt rakstīja Velta Grimma. Jā, Sauleskalnam rozes auga raženi. Ne velti arī dzejā viņš par tām tik daudz domājis. Sauleskalnam kupli auga it viss, ko viņš stādīja. Jo viņš bija dārznieks *par excellence*. Sauleskalnu dārzu atzinīgi novērtējuši LPSR Zinātņu akadēmijas Botāniskā dārza speciālisti.

«Sauleskalnu māju apstādījumus vairāk nekā desmit gadu laikā ar lielu neatlaidību, profesionālu prasmī un gaumi veidojusi Sauleskalnu ģimene (..) Kolekcija iekārtota un kopta atbilstoši tajā ievietoto augu ekoloģiskajām prasībām, viss labi aug, daudzi augi bagātīgi zied un ražo sēklas. Pašlaik kolekcijā ir ap 550 ziemciešu,

sīpolaugu un cildeno rožu sugu, varietātu un šķirņu. Sevišķi jāatzīmē plašā laimiņu, pīmulu un dažādo sīpolaugu kolekcija. Starp ziemcietēm ir virkne botānisku retumu, kam sarežģīta ekoloģija un audzēšana (. .) Vairākas kokaugu un lakstaugu sugas dod pirmo reizi sēkļu reprodukciju republikā. Stādījumiem arī liela audzinoša un estētiska nozīme. Tāpēc Sauleskalnu māju dārzs ieslēgts jaun-sagatavotajā republikas aizsargājamo parku un dārzu sarakstā.»

Dārzu kopdams, Voldemārs Sauleskalns padomju laikā uzrakstījis 13 vairākcēlienu lugas, 9 viencēlienus, 10 dramtizējumus un 5 kinoscenārijus. No 1926. gada līdz 1940. gadam ir uzrakstīti 32 dramtizējumi un lugas.

MEŽA ROZES

Ai, jūnijs gleznainais, cik ziedoša tev sega,
Pat celmos degušos ir brīnums skatāms jauks —
Tur ziediem vārīgiem nu plaucis rožu lauks,
Un krēslā aizsmaržo no rozēm visa dega.

Kas jaukāks tam var būt, kas rožu ziedus milē —
Viens tālos ziemēlos tas meža rozes redz,
Par jaunu priecāties nu liesmu krūtīs dedz
Un rožu kuplumu sev nākamībā zilē.

Nav skaita ziediem tiem, ko citiem esi devis,
Viens otrs rožu zieds tev pašam ticis dots,
Ar smaidu vēlīgu kā velti apstarots, —
To visu klusībā tu atceries pie sevis.

Bet rozes jaukākās šis jūnijs man ir nesis.
Kur dega pelnos bij starp saknēm izstieptām,
Tur naktīm bulām, dienām saulainām
Pats mazais rožu dievs ir savu elpu dvesis.

Jūs, tumši rožainie, kā sarma vārie ziedi
Starp lapām košajām: lai sirdis priecātos
Un justu dzīvību pat žogu dzeloņos,
Kur ziemas atmiņas vēl guļ kā tumši biedi.

* * *

Ko vēji tālē nes ar savu vilni liegu —
Tā rožu dvēsele, kas maigā smaržā kaist.
Tā pazūd dzīvība, kas dziedēt steidz un gaist,
Nevienam nemanot, iet pretī nāves miegam.

Kas tevi, roze, zin pa celmiem ziedot klusi,
Tas kāri sagaida, kad tavi ziedi plauks.
Tev pašai priecāties ar sevi — brīdis jauks,
Kā sirdij vientuļai, kas ilgās norimusi.

* * *

Ja būtu iespējams, es joztu dārzu plašu,
Lai meža rozēm šim tur būtu vaļa zelt
Un bāri augušām pret sauli zarus celt,
Un āri piesmaržot ar savu košo dvašu.

Un ziedu laikā tad es savā dārzā ietu,
Par ziediem vārajiem no sirds lai priecātos:
No saules lēkšanas zildzidros austrumos
Līdz kvēlai ugunij ap pašu saules rietu.

ZEME UN ES

Īk cilvēkam un zemes stūrim dzīves gaita dota,
To vienai paaudzei ir grūti saredzēt.

Ko īsti skatīt grib, to vajag iemīlēt,
Pirms dzīves jūra rij, bez gala sabangota.

Pār pļavām acis laid un jautrām birzēm pāri
Līdz pašai pamalei, kur meži smagi zilst.
Pie puķes noliecies, tai medus rasa pil,
Pats stādam līdzinies ar traku dzīvot kāri.

Koks izstiepj galotni — tu stiep pret sauli rokas,
Un saules siltumā viss tevī salapo.
Ne spēj vairs izskaidrot, nedz kādam izteikt to —
Tik lielā bijībā tev ceļi lūgsmē lokās.

Pie zemes plakušam — tad acis pēkšņi veras,
Spiets domu klīdušu nu tavā stropā lied,
Acs cauri paaudzēm pār zemes pēdu iet,
Un jausmās brīnišķās sirds dzer un neatdzeras.

* * *

Kad jūti pats, ka mūžs uz rietu iet,
Tev katru stundu gribas turēt ciet,
Kā dārgu pārli gribas plaukstā aplūkot —
Ko spēj tā tava mūža gaitai dot.
Un žēl jau stundas miegā pavadīt,
Cik dzīvot atlicis — tu jautā sev ikrīt.
Nē, tās nav bailes, kas tev sirdī iesāpas,
Tu skaidri zini — drīz vairs nebūs it nekas.
Bet dzīvē soļo vēl, un viss tev viņā rūp,
Jo vairāk, skaudrāk rūp, kad tavas dienas drūp.
Jā, tā kā mazliet pašam sevis žēl —
Bez tevis sniegi krīt, bez tevis saule kvēl.
Bez tevis dārzā kuplos paša stādīts koks,
Būs citu acīm pavērts mirdzošs debess loks.
Vai tāpēc sūroties, ka mūžs mums mūžīgs nav,

Ka dziesma krāšņi skan, bet jāapklost tai jau?
Tu sevī paveries, un prāts sāk rēķināt,
Cik vēl pie paveiktā nu vari pieveikt klāt.
Kas tev to pasacīs, kas nomierināt spēs,
Ka liesma stipra vēl, ka ogles neplēnēs?
Kad jūti pats, ka mūžs uz rietu iet,
Tad katru stundu turi stipru roku ciet.

1960. g. 6. janv.

VOLDEMĀRS BRANKS

(1897—1973)

LĀČU DUNCIS

(Edgara Dambura ievads un publikācija)

Rakstnieka aiziešana bija pēkšņa, negaidīta tiklab pierīgajiem, kā viņa draugiem. Zinājām gan, ka Voldemāra Branka veselības stāvoklis nav nekāds spožais, bet viņš pats par to nekad nesūdzējās: visiem spēkiem turējās pretim slimībām un neatlaidīgi strādāja. Tieši pēdējos gados sarakstīja virkni interesantu darbu.

Man ar Voldemāru Branku iznāca satīties itin bieži, visvairāk klusajā Lībagu ielā Pārdaugavā. Pavasaros un vasarās rakstnieku varēja redzēt rosāmies dārzā. Tas bija iekopts paša rokām; ķirši, ābeles, visdažādāko puķu dobes prasīja neatlaidīgu pūliņu, jo sausā, nabadzīgā smiltainē nekas no sevis nezaļo.

Un kur tad jaukās sarunu stundas rakstnieka grāmatām mēbelētā darba istabā! Voldemārs Branks bija interesants stāstītājs. Cik netiku noklausījies visvisādu atgadījumu gan no strēlnieka, gan juveliera laikiem! Jo, redziet, viņš ilgus gadus bija darbojies zeltkaļa nozarē. Teica, ka pamazām topot grāmata par brillantiem, smaragdiem, rubīniem un pērlēm. Skubināju katrā ziņā šo darbu pēc iespējas drīzāk pabeigt. Kurš gan vēl no latviešu rakstniekiem pazīst dārglietu pasauli!

Bet allaž jau bija kaut kas neatliekamāk darāms: papildināms «Mazais cilvēks uz lielā ceļa», ko izdos no jauna latviešu un krievu valodā, jāsteidz strēlnieku romāns «Ar lodi sirdī». Iecerēts bija plašāks vēstījums, taču turpmākās daļas palika neuzrakstītas. Beidzamā grāmata, ko lasītājs saņēma, ir zēna gadu stāsti «Alūksnes puikas» — «Mazā cilvēka» tālākie piedzīvojumi.

Voldemārs Branks atstājis bagātīgu arhīvu. Starp uz-

metumiem virkne gatavu darbu — atmiņas par Raini un citi materiāli. Uzgāju arī itin pabežu manuskriptu ar nosaukumu «Juveliera stāsti». Pavisam trīsdesmit septiņas nodaļas. Pāris no tām jau izredīgētas, mašīnrakstā. Laikam gatavotas publicēšanai. Taču manuskripts ir labs pamats grāmatai. Tajā nav stingra sižeta, vienotas darbības līnijas. Darbs sastāv no atsevišķiem stāstiņiem, zināmā mērā kā mozaīka, ko veido gan kuriozi, gan anekdotiski, gan nopietni dramatiski atgadījumi. Kā jau palaikam savā daiļradē, arī šajā darbā rakstnieks izmantojis konkrētus, lielākoties paša pieredzētus notikumus. Voldemārs Branks pats reiz izteicās, ka viņam savās grāmatās nekas nav bijis jāsafantazē: faktiskā materiāla pa garajiem gadiem sakrājis tik daudz, ka pietiktu veseliem sējumiem. Vienīgās rūpes — tos literāri apstrādāt.

«Varavīksnē» publicējamais «Lāču duncis» attiecas uz Alūksnes laiku, agrīnās jaunības gadiem, kad Voldemārs Branks mācījās pie sava tēvoča — pulkstenmeistara. Tāds dunča īpašnieks patiešām dzīvojis.

* * *

Kā šodien atceros to vēlā rudens pievakari, kad sniegs ar lietu sitās darbnīcas logos un ļaudis pa ielu gāja, slēpdamies zem lietussargiem.

Mūsu pulkstenīdarbnīcā ienāca prāva auguma pusmūža vīrs, gērbies brezenta mētelī ar kapuci.

Atpogājis samirkušo mēteli, viņš ar sauju norausa lieko slapjumu gar vaigiem, tad no svārku kabatas izņēma suku, pārlaida pār izspūrušajām, kuplajām uzacīm un apcirptajām ūsām.

Tā vien mēle niezēja noprasīt, vai labdiena nepalika aiz durvīm, kad beidzot svešais ierunājās:

— Jums te Ziemeļvidzemē tāda pati purga kā Mandžūrijā pie Mukdenas!

Skat, kāds tāls ciemiņš! Es pamanīju nospiedumu, kur, acīm redzot, daudzus gadus dižojusies nozīme. Pēc iespieduma kontūrām varēja atšifrēt, ka tā bijusi dzelzceļnieku emblēma — āmurs ar rokas skrūvspīli.

Svešais visā nopietnībā mūs noskatīja, tad no iekškabatas izņēma lupatā savīkstītu pagaru, mazliet liku priekšmetu. Vēl pētošs mirklis no spuraino uzacu apakšas, un tad no lupatas izritinājās mednieku duncis. Mums, jaunajiem, acis vien iezalgotās. Maksts bija no iedzeltena metāla, izrotāta ar zaļganiem akmeņiem.

Svešais sacīja:

— Redziet, meistar, es gribētu jums lūgt paskatīt, no kātas daikts taisīts.

Tēvocis paņēma dunci, pasvārstīja uz plaukostas, tad ielika aci lupu un sāka pētīt.

— Tā man dāvana no Mandžūrijas. Vienu laiku stāvēja goda vietā uz skapja, pēc tam noliku uz krāsns, lai neap-rūs, bet bērneli bija paņēmuši spēlēties, beigās skatos — mētājas pagalmā pa zāli, pa dubļiem.

Vīrs bija kļuvis gluži runīgs. Nesagaidījis no tēvoča nekādu atbildi, viņš turpināja:

— Savādākais ir tas, ka maksts metāls neapsūbē, nepaliek zaļš kā misiņš. Kad dubļus noberzu, metāls tā savādi iespīdējās, man sametās jocīgi ap dūšu: ja nu patiesi būtu zelts!

Tēvocis kā tāds spīdzinātājs atkal nebilda ne vārda. Tikai ar zīd papīru ņemās slaucīt akmeņus.

Varēja redzēt, ka mūsu meistars kļūst nopietni domīgs. Viņš dunča maksts malā atgriezta mazu skaidiņu. Tad paņēma zem letes stāvošo «ķeizarūdens» pudelišu kastīti. Atgriezuma vietā uzpilināja reaktīvo skābi, noslaucīja un uzpilināja atkal.

Mēs visi vērojām tēvoča darbošanos. Tā bija gluži kā noslēpumains rituāls, kur viens zintnieks ņemas kā burvis, bet citi raugās viņā kā brīnumā. Kad ar dunča maksti tika

galā, tēvocis pievērsās asmenim un akmeņiem rotātajam, ornamentos veidotajam rokturim.

Kā neticēdams paskrāpēja arī maksts iekšpusi, tad iesvilpās un, it kā nule tikai svešo vīru pamanījis, sacīja:

— Tu, brāl, esi laimīgs un bagāts! Pat krietni bagāts cilvēks.

— Nevar būt. Un nevajag ļauni jokot. Man taču reiz viens zinātājs sacīja, ka tas derīgs tikai aunu kaušanai. Nemāniet mani!

— Dunča spals un arī masīvā maksts ir vislabākais zelts! Un izgreznojuma daudzie akmeņi, lai gan primitīvi apslīpēti, tomēr ir īsti smaragdi!

No dzirdētā plecīgajam vīram apsvīda piere, viņš pārsteigts paņēma krēslu un apsēdās, labu brīdi klusēja kā valodu zaudējis. Tad sameklēja kabatlakatu, apslaucīja pieri un izdvesa:

— To es nebiju cerējis!

Mēs, visi mācekļi, bijām pienākuši pie letes, apbrīnām gan dārgo dunci, gan laimīgo vīru.

Tēvocis, kā slēpdams dārgo mantu, steidzīgi uzmeta vīrsū drāniņu, no kuras duncis bija iztīstīts. Viņš pameta ar galvu un klusi teica:

— Tu aizskrej pie mūsu drauga, viņš akmeņos lielāks speciālists!

Man nebija divreiz jāsaka. Kad vēru durvis ciet, vēl dzirdēju pārsteigtā, laimīgā vīra vārdus:

— To nu gan es nebiju cerējis!

Mūžīgais Students bija grāmatu veikalā, viņš sarunājās ar savu tēvu, veco Sili, kurš tobrīd stāvēja aiz letes.

Es palūdzu Siļa dēlu uz brītiņu malā un pačukstēju viņam pie auss par savādo atgadījumu.

Mūžīgajam Studentam iegailējās acis, viņš mani sapurināja un uzslavēja:

— Tu esi malacis, ka atskrēji. Saki, lai maķenīt pagaida, tūlīt aiziešu uz jūsu darbnīcu!

Arī man gribējās ātrāk tikt atpakaļ, vēlreiz redzēt reto mantu un varbūt dzirdēt, kā tā iegūta.

Jā, ko tu neteiksi, gadās vēl šodien cilvēki, kurus ne par šo, ne par to apciemo laimesmāte . . .

Kā divi deviņi drīz vien biju atpakaļ tēvoča darbnīcā ar ziņu, ka Mūžīgais Students drīz būs klāt.

Tobrīd darbnīcā bija ienācis kāds klients, laimīgais vīrs pavirzījās tālāk un sev līdzī pavilka arī apsegto dunci.

Jutos neparasti pacilāts, ka esmu dabūjis redzēt tādu retu mantu, varbūt vēl pacilātāks nekā tad, ja man pašam kāds kriksītis no tās piederētu. Zināju, ka ar šo brīdi man atkal pavērsies kāds lodziņš noslēpumainajā dārgmetālu valstībā un ka savā burtnīcā varēšu pierakstīt vairākas lapas ar vērtīgām izziņām.

Mūžīgais Students nebija ilgi jāgaida. Tiklīdz klients bija projām, bijušais mineralogs paņēma dunci rokās, tāpat kā tēvocis, to pasvārstīja uz saujas un lietpratēja balsī secināja:

— Te būs krietni vairāk par mārciņu cēlmetāla. — Viņš pastūma brilles uz pieres un pielika dunci tuvu pie acīm.

— Nav nemazāko šaubu, tie visi ir smaragdi, kristālos tos dēvē par zaļo berilu. Ak, tu jau raksti savā špikeru burtnīcā! — Viņš pašķielēja uz manu pusi. — Nu, raksti, raksti. Pēc cietības skalas septiņarpus.

Viņš it kā diktēja man, un es cītīgi iegrāmatoju.

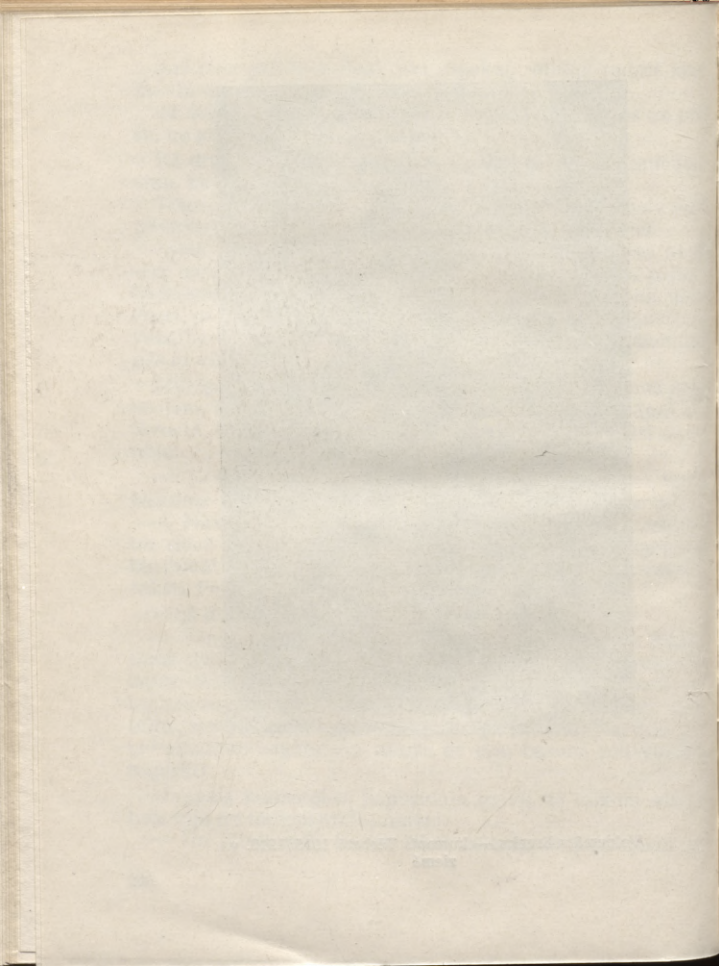
— Tas ir laimes akmens maija mēnesī dzimušiem. Slīpējums diezgan primitīvs, šo vidēji zaļo akmeņu struktūrā daudz dzisliņu, āderīšu, dārgakmeņi raibā iekrāsojumā, ar tumšākiem un gaišākiem plankumiem. Ja šie akmeņi visi būtu pirmklasīgi tīri, ar tumšu, tumīgu zaļumu, jūs, draugs, tad skaitītos bagātnieks, muižu ar visu barona pili varētu nopirkt!

«Jaunais muižnieks» papurināja galvu, tā laikam sareibusi bija no tādiem atklājumiem.

— Un jāteic vēl, ka ne tikai zeltam un akmeņiem ir

Voldemārs Branks — kursants Tērbatā 1915./1916. g.
ziemā

pamatīga cēna, bet arī pašam duncim kā tādām — kā izcilam veidojumam ir muzeja vērtība!

Kad arī pārējie bija reto mantu apskatījuši, duncis nonāca manās rokās. Smaragdi bija iestiprināti masīva zelta perēklišos ar uzlocījumu apmalēs.

Roktura apakšgalā iestrādāts lielākais dārgakmens, apmēram kā ikšķa nags. Visiem smaragdiem vienveidīgs slīpējums: ar mazu izcilnīti, ovālveidīgu virspusi, bez konusa šķautnēm apakšējā akmeņa daļā. Jā, patiešām, tuvāk apskatot, varēja jo labi redzēt, cik daudz dažādu plaisiņu, dzīslīņu, tumšāku un gaišāku plankumiņu . . .

Pat es apjautu, cik dārgakmeņi izskatītos skaisti, ja zālums būtu tumšāks, vienmērīgs un bez plaisājumiem. Roktura paplašinājumā pie maksts augšējās daļas akmeņi visapkārt veidoja raibu, pablīvu jostu. Arī maksts augšējā daļā apdare jostai līdzīga; tālāk masīvajā zeltā raibie mīrgulīši bija izkaisīti juku jukām.

— Cik es noprotu, tad smaragdi visi nākuši no vienas atradnes, arī viena un tā paša meistara rokas slīpēti. Tikai tas noticis tālos laikos. Slīpētājam droši vien nebija vēl zināmi šķautņu slīpējuma paņēmieni. — Bijušais mineraloģijas students vēl nelaida citus pie vārda.

— Pastāstiet nu, laimīgais cilvēks, — kā jūs pie tāda dārguma tikāt? — jautāja tēvocis.

Plecīgais vīrs atlaida vaļā krēsla malas, pie kurām visu laiku bija pieturējies, piecēlās, ar elkoni atspiedās uz letes un, zilās, labsirdīgās acis piemiedzis, kā nomoda sapnī iegrimis, sāka stāstīt:

— Mukdenas dzelzceļnieku kolonijā mēs vienā mājā dzīvojām vairāki latvieši. Dzīvojām un strādājām. Te vienā dienā padzirdējām, ka vietējais lielu zemju īpašnieks, vai pats bagātākais cilvēks visā Mandžūrijā, rīkošot tuvējos mūžamežos laču medības. Meklējot dūšīgus dzinējus. Vārot četri vīri pieteikties arī no dzelzceļniekiem. Ko nu tišā prātā skriesi lācim riklē! Bet, zinādami, ka pēc veiksmīgām medībām būs dzīres, mēs, četri draugi, tā ir pieteicāmies.

Zināms, mums šaujamo ieroču nebija, bet viens sibīrietis, kurš arī nāca līdzī, ieminējās, ka vajadzētu dzelzceļa mehāniskajā darbnīcā izkalt duncus un tad ielikt pagārā stīpra koka spalā.

Domāts — darīts; pēc darba sākām meistarot, nokalām asmeņus pēc visiem likumiem, norūdījām duncus eļļā, lai tie būtu lokani un cieti, nevis trausli. Kātiem izvēlējamies kārtīgas kadiķa bozes.

Sibīrietis mūs munsterēja kā zaldātus: mācīja, kā pielēkt lācim no sāniem, kad ievainotais zvērs saniknots pieceļas pakājkājās un grasās mesties virsū cilvēkam. Tad, lūk, duncis jāpagrūž zvēram zem krūtīm, lai spals atduras pret zemi un lai uzbrucējs pats uzmetas tam virsū ar krūtīm.

Pienāca noliktā diena, plāns sniedzīņš noklāja pliksalā stingušo zemi. Vietējie ļaudis stāstīja — šitādās dienās lāči meklējot ziemas guļu un krustām šķērsām pēdojot pa krūmainām piekalnēm.

Mežkungiem tās vietas labi zināmas, ilgi meža karaļi nebūšot jāmeklē.

Durvju zvaniņš nodžinkstēja, darbnīcā ienāca kāds vīrelis pēc sava pulksteņa. Ticis no klienta vaļā, tēvocis pieslēdza durvis, lai interesanto stāstījumu varētu noklausīties līdz galam.

— Visai prāvajai bagātnieka svītai bija sagādāti zirgi. Iesāka jājienu ārpus pilsētas kā uz karu, līdzī brauca ore, ar ko nomedītos zvērus vest, arī vezums ar dzērieniem un ēdieniem ligoja nopakaļ.

Ķīniešu bagātnieks pēc skata nebija nekāds izcilais: pasīka auguma, gari, apšūti tūbas zābaki kājās, ap zvērādas kažoku plata josta, pie kuras karājās duncis.

Mums no pirmā acu uzmetiena bagātnieks iepatikās: brūnās, šķībās acis jautri blisinājās, pāri lūpām nokārušās melnās ūsas un bārzdele smieklos kratījās. Laikam vīra sirds alka pēc pārmaiņām izpriecās.

Medību rīkotājs jāja pa priekšu, jau pa gabalu varēja

redzēt atšķirīgo, dižciltīgo melna samta turbāncepuri ar caunādas apmali.

«Tā bise viņam no Beļģijas.» Sibīrietis man piegrūda pie sāna un skaidroja, ka beļģi ražojot labākās un dārgākās medību bises:

Kad karavānas aizmugurē bija palikuši Mukdenas mūri, ceļš locījās vēl pāra stundu līdz lielo mežu klinšainiem, krūmiem apaugušiem uzkalniem. Tur uz zirgiem mūs jau gaidīja mežsargi ar saviem puisiem.

Laiks bija kā uz pasūtījumu: koki un akmeņi apsniguši, pinkaiņiem īstā reize izlūkgaitām. Saulīte rādīja ceļu, brīdi pa brīdim iznākot no mākuļu blāķiem.

Saņēmām rīkojumus. Mežsargi mūs pamācīja, kā jāiet, gar kādiem pauguriem jāpagriežas. Vienai daļai pavēlēja taisīt troksņus, sist klabatas, aurot.

Norādīja, kurā vietā stāvēs īstie lāču mednieki.

Man iznāca iešana pa vidu. Kad bijām nonākuši norādītajās vietās, sacēlām tādu jezgu, ka slavenie Jērikas mūri neizturētu.

Un tad jau arī pamanījām pirmās pēdas. Drīz vien dabūjām redzēt arī pašu pinkaini, īstu milzeni, tumši brūnu, ar baltu krūtažu; tas gorīdamies vienā mierā ļempatoja uz priekšu un tikai lāgiem atskatījās uz mūsu pusi.

Man un otram pulksteņmeistara māceklim acīs ieplaiksnījās iedomātās tālo dienu lāču cīņas uguntiņas, piemirsās pat slavenais duncis.

— Vienubrīd lācis, kaut ko pamanījis priekšā, atgriezās un gribēja mums pa vidu izlavīties cauri. Tad nu mēs, savus ieročus vicinādami, taisījām vēl ellīgāku troksni. — Bijušais mandžūrietis gremdējās varonības miņās. — Pagājām garām lieliem akmeņiem, kuriem muguras bija apsnigušas, bet sāni atgādināja teiksmainus, pelēki raibus nezvērus.

Kad jau tuvojāmies mednieku apmetnes vietai, tieši man priekšā no klinšu aizsega iznāca lācis, apstājās, pacēlās pakalķājās un ierēcās.

Nezin kur man, mierīgajam malēnietim, pēkšņi bija radusies tik liela dūša: es vicināju savu āvu virs galvas, blāvu pilnā rīklē un spēros uz priekšu. Lācis kļuva lēnāks, uzmanīgāks. Tirpuļi gan skrēja pār kauliem, bet man gribot negribot bija jātuvojas zvēram, jo citi dzinēji taisīja ielenkšanas loku. Vēl divi soļi akmeņu aizsegā — un noblikšķēja šāvieni. Lācis ierēcās. Šis skaņas kā pērkondārds aizsita ausis. Metos uz priekšu. Biju izskrējis taisni ievainotajam lācim aizmugurē. Nu redzēju, ka šāvējs bija medību rīkotājs. Viņš vēlreiz pacēla šauteni, tēmēja, bet beļģu bise klusēja. Ievainotais lācis pacēlās pakaļkājās un rēkdams gāzās savam vajātājam virsū.

Bagātnieks gan vēlreiz tvēra bisi, taču satracinātais zvērs jau savēzēja ķetnu. Tad es no sāniem pielēcu klāt un, kā biju apmācīts, pagrūdu dunci zvēram zem krūtīm.

Lācis pats, gāzoties virsū ķīniešu mandarīnam, sevi nodūra, bet krītošā ķetna, kā svētijot medību vadītāja galvu, norāva viņa caunādas cepuri.

Man, kuram ar lāciem bija iznākusi saķeršanās tikai pasaku lappusēs, iekņudējās sirds, klausoties svešā vīra stāstu.

— Jā, tas tik bija skatiņš — kā lielais zvērs ar asmeni krūtīs nogāzās sāniski tieši priekšā savam vajātājam. Un mandarīns arī, atrazdamies par naga platumu no nāves, tika sveikā ar nelielu švīku pār pieri.

Izbili pārvarējis, bāls, trīcošām kājām bagātnieks nosvieda bisi, atjoza jostu, nomauca dunci un vairāku mednieku acu priekšā pasniedza to man. Tad vēl apkampa mani, spieda roku un kaut ko savā valodā murmulēja. Esot uzteicis mani, slavinājis, sacījies mūžam atcerēties.

Tā, redziet, es šo dāvanu esmu godam nopelnījis.

— Un kā tad jūs tur aizkūlāties uz viņu pasaules malu? — tēvocis pajautāja.

— Biju aizbraucis uz Mandžūrijas dzelzceļu peļņā, toreiz gribējām no barona iepirkt rentes mājas. Bet necik ilgi jau nesabiju, saņēmu ziņu, ka tēvs, vezumu celdams, pār-

stiepies un nomiris, biju spiests braukt mājās. Dunci, zināms, paņēmu līdzī kā liecību par savu drošsirdību, spriedu — ja neticēs maniem vārdiem, būs ko parādīt. Bet vai tad es atjēdzu, ka ierocis no zelta? Domāju, ka no bronzas, izskaistināts ar krāsainiem stikliņiem. To pašu man draugi apgalvoja. Tikai šoruden iekrita prātā: kā būtu, ja novestu te pie jums uz Alūksni, tak gudri cilvēki, nemānīs jau... — Mandžūrijas dzelzceļnieks tomēr vēl, acīm redzot, šaubījās par savu lielo laimestu.

Labu laiku valdīja klusums.

— Jā, nekur jau nenotiekot tā kā dzīvē, — tēvocis tīri noplakušā balsī izteica atziņu.

Atvērām durvis, atkal apkalpojām klientus. Bet dunča īpašnieks negāja prom, gluži domīgs viņš mīņājās uz vietas un, nogaidījis klusāku brīdi, ierunājās:

— Tā sakot, esmu pie godīgiem un saprātīgiem cilvēkiem ienācis. Tad nu, lūdzami, vēl pasakiet — cik lielas mantas īpašnieks es skaitos? Un ko lai iesāku?

— Es domāju, ka vajadzētu griezties Pēterburgā pie Ermitāžas muzeja pārvaldnieka, — Mūžīgais Students ieminējās.

— Varētu jau, bet man nav nekādas īpašuma zīmes. Un diez vai pēc desmit gadiem vairs varēs lieciniekus sameklēt? Bez tam tādām braucienam uz Mandžūriju naidīga vajadzīga, biļete turp un atpakaļ maksās veselu bagātību. — Dunča īpašnieks atkal bija neziņā.

— Te jau iznāk gluži kā teicienā: atnāk laime, pietrūkst naudas. — Vecākais māceklis iespurdzās.

— Vislabāk salīdzinošu vērtību var aprēķināt pēc zelta rubļu svara. Kaut vai dunča maksti nosverot. — Tēvocis uzlika dunča maksti uz lielākajiem šķīvju svariem.

Masīvais zelta izstrādājums svēra vienu mārciņu.

— Nu raugiet, mēs tiekam pie aptuvenas skaidrības. Maksts, pārrēķinot zelta naudā, ir ap pieci simti rubļu vērtā, spalām vēl viens simtiņš klāt, iznāk seši simti. Tā, draugs, vesela bagātība! Var nopirkt turpat vai lauku

māju. Un, ja vēl šiem smaragdiem — cik īsti to bija, es skaitīju, ahā, trīsdesmit trīs, — ja tiem nebūtu plankumu un dzīsojumu, tad no nosauktās vērtības jums mati slietos gaisā. Raugiet, šis pats augšējais akmens, kurš ir savi septiņi astoņi karāti, maksātu tikpat kā tagad viss duncis, — tēvocis lēsa.

— Ak pasauldieniņ, man jau galva griežas riņķī! Visu mūžu esmu sities ar nabadzību, bet nu, kad jau kaulos reimatisms, izrādās — esmu stāvu bagāts. Nu pērciet to mantu sev, es uzrādišu pasi, parakstu lai došu, tad varēšu iemaksāt naudu baronam.

— Man tādas naudas nav pie rokas, ja arī ir nedaudz, tad tā vajadzīga apgrozībai, — mūsu meistars atrunājās.

— Es jums ieteiktu šodien ar muižnieku par zemes pirksanu nerunāt, jo, cik jūtams, baroni aus kājas ceļam uz savu Vāczemi. Man tāda nojauta, ka lieli vēsturiski notikumi tepat aiz durvīm, pietiks viņiem savu papēdi trīt uz mūsu galvām veselus septiņsimt gadus. — Mūžīgais Students atkal kārtējo reizi uzsāka politiskās situācijas izskaidrošanu.

— Ja nu patiesi kaut kas tāds jūtams, tad jūsu padoms būs pareizs.

Atkal nāca un gāja ļaudis, katrs ar savu vajadzību: te pulkstenim atspere pārtrūkusi, te stikla griežamajam dimantiņš izkritis. Dunča īpašnieks savu dārgo mantu saudzīgi ietīstīja drāniņā un noglabāja mēteļa kabatā. No sākotnēji drošā vīra vairs nebija ne miņas. Acīs bažīgs vaicājums, solis satraukts, roka bieži apstājās pie krūtīm, kur zem mēteļa bija paslēpts duncis.

Es klusībā nosmīkņāju: ehē, kā nu manta karsē, kad uz zināta vērtība, bet necik sen dārgā dāvana mētājās pa pagalmu . . .

Nogaidījis klientu aiziešanu, viņš atkal uzsāka sarunu:

— Es nezinu, kā pateikties. Bet varbūt jums tomēr padomā kāds bagāts cilvēks, es labprāt to dunci pārdošu. Šai stundā gan esmu laimīgs, bet nezinu, ko tālāk darīt.

— Ko lai iesakām? Ja jums neizdosies pārdot muzejam, tad duncis jāpārstrādā dārglietās, tādi zeltkaļi Rīgā ir vairāki, — tēvocis pamācīja.

— Nu iemaksājiet kaut daļu, izrakstiet parādzīmi par pārējo!

— Par to var padomāt, nākošreiz, kad iebrauksiet Alūksnē, pienāciet, — mūsu meistars aicināja.

— Žēl gan, ka nesanāca andele! Man tiri kauns, jūs sakāt, ka esmu bagāts, bet šobrīd nespēju pat pusrublīti sagrabināt, lai kaut mazdruciņ atlīdzinātu par labajiem padomiem. Ceru, kad vēl iegriezīšos, tad gan pratišos. Tencinu, no sirds tencinu! — Viņš sniedza roku mums visiem pēc kārtas, vispirms tēvocim un Studentam.

Man sametās žēl bijušā Mandžūrijas dzelzceļnieka, tēvocis taču varēja cilvēkam izpalīdzēt, pie tam pats iegūtu krietnu peļņu, uz ko viņš bija kārs. Izrādījās, ka es neesmu vienīgais, kurš tā domājis. Pat mūsu lielais gudrinieks — Mūžīgais Students, kurš allaž skaidroja, ka mantas krāšana pie laba gala nevarot novest, aizrādīja:

— Es skatos: jūs tomēr neesat īsts tirgotājs. Vajadzēja kaut kur naudu aizņemties, tāda izdevība dzīvē reti gadās! Turklāt vīrs būtu vaļā no bailēm, ka dārgumu kāds nenocīp. Apautu, apgērbtu bērņus...

Tēvocis kļuva pavisam domīgs, tad ar plaukstu iesita sev pa pieri un uzsauca man:

— Voldi, teci ātri, varbūt vēl panāksi viņu, ved atpakaļ!

Noliku izjauktā pulksteņa daļas zem stikla kupoliņa un metos pa durvīm laukā.

Ļoti gribējās sameklēt dunča īpašnieku, izdarīt cilvēkam ko labu. Aizgāja taču tāds sašļucis.

Lēkdams pār peļķēm, paskrēju uz tirgus laukuma pusi, kur parasti stāvēja iebraucēju pajūgi.

Salijuši slapji, pie slitām klanīja galvas ar tukšajām siena tarbām vairāki zirgi, ratos satuntuļojusies sēdēja večiņa ar izstīdzējušu zeperi, bet neviena vīrieša neredzēju.

Pavēru kroga durvis, bet arī tur pie galdiņiem mana meklējamā nemanīja. Paskraidīju pa tuvējiem veikaliem, taču Mandžūrijas dzelzceļnieks bija kā akā iekritis.

Smilāja sīks lietiņš, steidzinādams gājējus.

Izlijis un sabridies vēru mūsu darbnīcas durvis. Kad izstāstīju par neveiksmi, tēvocis sadrūma.

— Ak es neattapīgais lempis! Tādi lāču kāvēji taču pa pasauli nemētājas!

LITERĀRAIS KALENDĀRS 1975. GADAM

16. janvārī	paiet	70	gadi, kopš	dzimusi	Anna Sakse
28. "	"	90	"	dzimis	Alfreds Ziediņš
16. februārī	"	110	"	"	Jēkabs Janševskis
17. "	"	100	"	miris	Atis Kronvalds
17. "	"	70	"	dzimis	Vilis Āboltiņš
1. martā	"	60	"	"	Jānis Žīgurs
4. "	"	110	"	"	Kārlis Veidenbaums
4. "	"	100	"	"	Līvu Jurka
11. "	"	130	"	"	Juris Māters
12. "	"	75	"	"	Jānis Grīziņš
13. "	"	70	"	dzimusi	Anna Bauga
16. "	"	110	"	"	Aspazija
16. "	"	60	"	dzimis	Alberts Jansons
17. "	"	60	"	dzimusi	Ija Dzērve-Meldere
18. "	"	90	"	"	Elza Stērste
23. "	"	65	"	"	Alma Ancelāne
3. aprīlī	"	110	"	dzimis	Teodors Zeiferts
28. "	"	160	"	"	Ansis Leitāns
1. maijā	"	80	"	"	Voldemārs Jakobsons
9. "	"	80	"	"	Roberts Eidemanis
11. "	"	50	"	dzimusi	Elza Knope
28. "	"	100	"	dzimis	Vilis Dermanis
6. jūnijā	"	75	gadi, kopš	dzimis	Eduards Salenieks
9. "	"	75	"	dzimusi	Emma Andersone
12. "	"	50	"	"	Ingrīda Kiršentāle
21. "	"	70	"	dzimis	Valdis Lukss
29. "	"	65	"	"	Voldemārs Melnis
26. jūlijā	"	110	"	"	Pēteris Stučka
11. augustā	"	50	"	dzimusi	Ārija Silabriede

20. augustā	paiet 125	gadi, kopš dzimis	Kažoku Dāvis
23. "	" 65	" " "	Edgars Damburs
30. "	" 90	" " "	Dāvids Beika
11. septembrī	" 110	" " "	Rainis
14. "	" 120	" " "	Jēkabs Rozentāls-Krūmiņš
16. "	" 65	" " dzimusi	Anna Brodele
18. "	" 125	" " dzimis	Auseklis
23. "	" 50	" " dzimusi	Līvija Akurātere
26. "	" 80	" " dzimis	Valdis Grēviņš
28. "	" 110	" " "	Valdis
6. oktobrī	" 80	" " dzimusi	Elija Kliene
10. "	" 130	" " "	Marija Pēkšēna
23. "	" 65	" " "	Mirdza Bendrupe
31. "	" 140	" " dzimis	Krišjānis Barons
6. novembrī	" 60	" " "	Valdis Klivers
12. "	" 70	" " "	Voldemārs Sauleskalns
20. "	" 90	" " "	Jānis Gulbis
25. "	" 120	" " "	Jēkabs Velme
25. "	" 50	" " dzimusi	Valija Labrence
29. "	" 70	" " dzimis	Jānis Kauzens
2. decembrī	" 150	" " "	Krišjānis Valdemārs
7. "	" 65	" " "	Žanis Grīva
11. "	" 75	" " dzimusi	Lilija Auza
12. "	" 130	" " dzimis	Andrīvs Jurdžs
12. "	" 90	" " "	Augusts Ģintars
25. "	" 125	" " "	Piters Miglīniks

SATURS

Astotā «Varavīksne»	5
-------------------------------	---

PIRMS 100 GADIEM

S. Viese. 1874. gads	7
--------------------------------	---

MĀRTIŅŠ LIEPA

J. Veitners. Nepelnīti piemirsts rakstnieks	14
Viršajos (Fragments)	19

VILIS PLŪDONS

Šalc Bigauņciema priedes (O. Zandera ievads un publikācija)	33
R. Ādmidiņš. Ieskats Plūdoņa 20. un 30. gadu lirikā	50

PIRMS 50 GADIEM

I. Bērsons. 1924. gadā	80
----------------------------------	----

JĀNIS ZIEMEĻNIEKS

I. Kiršentāle. Nepierastais Jānis Ziemeļnieks	90
A. Eglīte. Atmiņas par brāli (A. Kursiņa ievads)	105

ELĪNA ZĀLĪTE

Gribas, lai kāds pie mums piedomā. Vēstules (B. Gudriķes ievads, publikācija un piezīmes)	114
B. Gudriķe. «Agrās rūsas» gaita pie lasītājiem	129

FRICIS RŪMNIĒKS

- Jaunais gājums (V. Rūmnieka ievads un publikācija) . . . 141
Jānis Anerauds. Atmiņu rindas 149

ATIS ĶĒNIŅŠ

- I. Bērons. Pirmie soļi padomju rakstniecībā 153

PIRMS 30 GADIEM

1944. gada vēstules (U. Ausekļa ievads, publikācija un
piezīmes) 165

JĀNIS MEDENIS

- S. Sirsone. Divi manuskripti 175
Drustu asins lietus 182
Kā pūrenes zieds (V. Ancīša ievads un publikācija) . . . 185

VOLDEMĀRS SAULESKALNS

- Pie puķes noliecies (J. Liepiņa ievads un publikācija) . . . 191

VOLDEMĀRS BRANKS

- Lāču duncis (E. Dambura ievads un publikācija) 196
Literārais kalendārs 1975. gadam 209

РАДУГА

Литературное наследство

Издательство «Лиесма» Рига 1974

На латышском языке

Составитель Илгонис Берсонс

Художник Расма Заке

GENERAL INDEX

INDEXED IN PART OF THE ... 141
INDEXED IN PART OF THE ... 141

INDEXED IN PART

INDEXED IN PART OF THE ... 141

INDEXED IN PART OF THE ...

INDEXED IN PART OF THE ...

INDEXED IN PART OF THE ...

INDEXED IN PART OF THE ... 141
INDEXED IN PART OF THE ... 141

INDEXED IN PART

INDEXED IN PART OF THE ... 141

INDEXED IN PART OF THE ... 141

INDEXED IN PART OF THE ... 141

INDEXED IN PART

INDEXED IN PART OF THE ... 141

INDEXED IN PART

INDEXED IN PART OF THE ... 141

INDEXED IN PART OF THE ... 141

VARAVIKSNE

Literārais mantojums

Sakārtotājs Ilgonis Jāzeps d. Bērsons
Redaktore L. Bībere. Māksl. redaktors
A. Galeviuss. Tehn. redaktore I. Klotiņa.
Korektore I. Lakstīgala.

Nodota salikšanai 1974. g. 12. aprīlī. Pa-
rakstieta iespiešanai 1974. g. 13. augustā.
Tipogrāfijas papīrs Nr. 2, formāts 70×108/32.
7,25 fiz. iespiedl.; 10,15 uzsk. iespiedl.; 9,94
izdevn. l. Metiens 5000 eks. JT 05347. Maksā
53 kap. Izdevniecība «Liesma» Rīgā, Pa-
domju bulv. 24. Izdevn. Nr. 541/26748 Klm-41.
Iespiesta Latvijas PSR Ministru Padomes
Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grā-
matu tirdzniecības lietu komitejas tipogrā-
fijā «Cīņa» Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.
Pasūt. Nr. 1313 L.

MEMORANDUM

1. The purpose of this memorandum is to provide information regarding the proposed changes to the existing contract between the Government and the contractor.

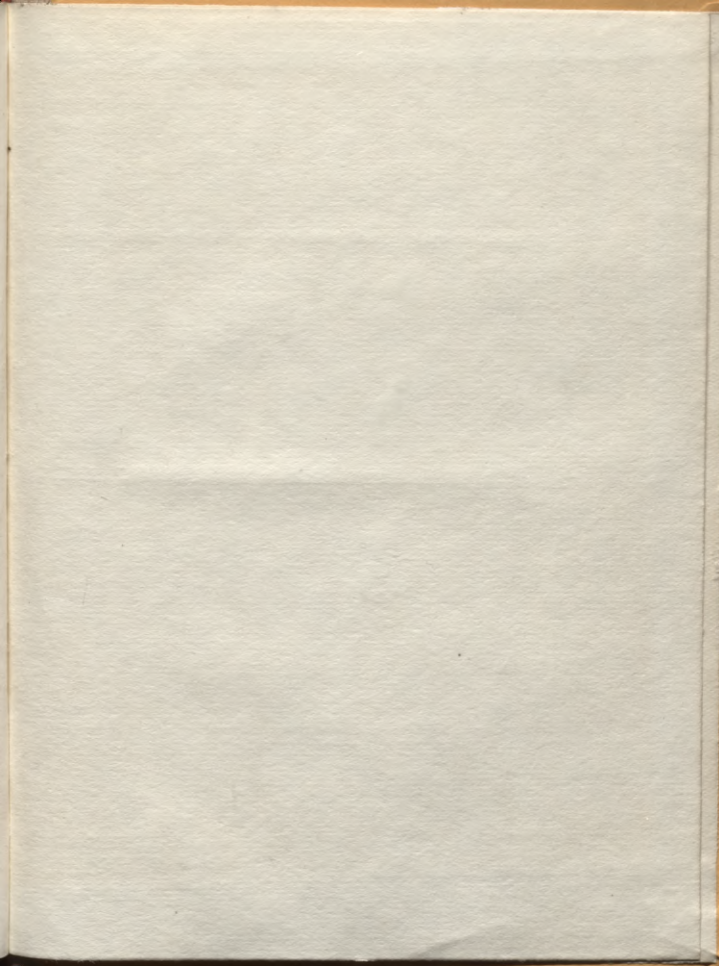
2. The proposed changes are as follows:

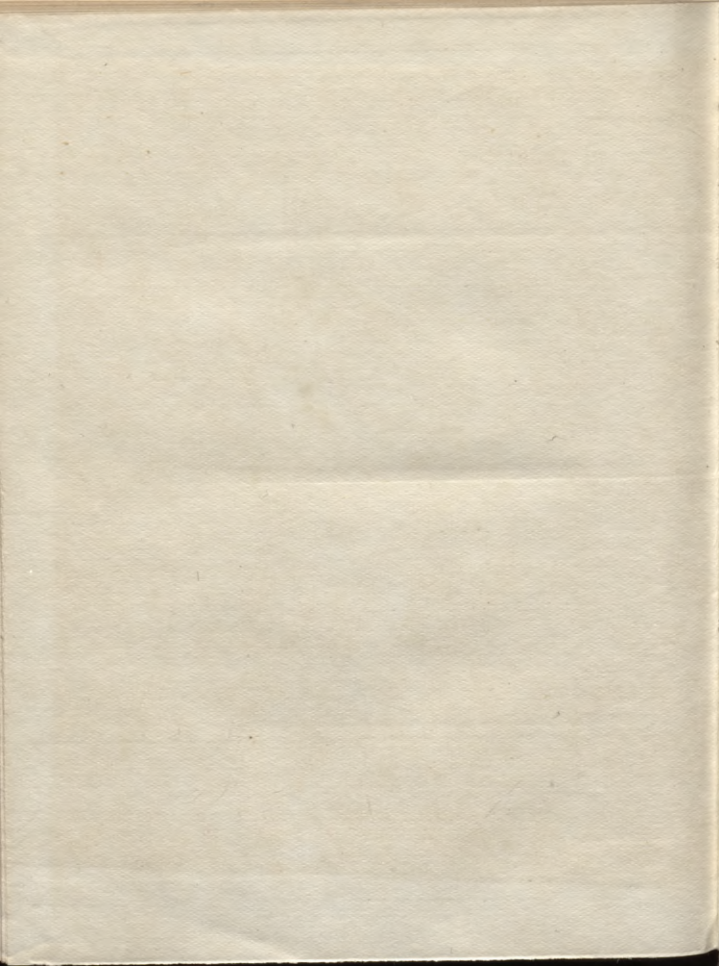
- (a) Extension of the contract period to 12 months.
- (b) Increase in the contract value to \$1,000,000.
- (c) Addition of new work items to the contract.

3. The contractor has agreed to these changes and has provided a revised contract document for review.

4. It is recommended that the proposed changes be approved and the revised contract be executed.

Very truly yours,
[Signature]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305071853

53 kap.